

પ્રસ્તાવના

શ્રી તીર્થ કર ભગવાનના ઉપદેશને અથવા પ્રવચનને લક્ષમાં રાખીને ગણધર્મ મદનજીને જે સૂત્રોની રચના કરે છે, તે અંગસૂત્રો કહેવાય છે તે સૂત્રોની સખ્યા ગાળી દેવાય છે તેથી તે સમુચ્ચયે દ્વાદશાત્રીના નામથી ઓળખાય છે એ પ્રમાણે દરેક ગણધર્મ પોતાની દ્વાદશાત્રી રચે છે.

દાસન વિભાગ્ય અંગસૂત્રો મૂળ તો પાંચમા ગણધર્મ શ્રી સુધર્મા ના સૂત્રો રચેલા છે પરંતુ તે સૂત્રોમાંથી ગારમ્મ સૂત્ર તો તદ્દન નવરૂપે રચાયેલ અને પાંચીના અંગિયન સૂત્રોમાં ઘણા થોડા છે. આ વિભાગ્ય ચર્મ શરૂના છે અને જે ઉપલબ્ધ થયે તે નવરૂપે છે.

સૂત્રોં આવકોએ ન વાચવા એવું કંઈ નથી. સૂત્રોમા જૈનધર્મનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન સંગ્રહાયેલું છે. અને જૈનધર્મનું જ્ઞાન મેળવવાની દરેક આવકની ફરજ છે. સૂત્રોમા સાધુના આચારની વિગત પણ આવે છે તે સાધુ-આચાર પણ આવકોએ જાણવો જોઈએ, જેથી આવકોનું ચાગ્રિ પણ શુદ્ધ બને.

હાલના ઉપસબ્ધ સૂત્રો તે મૂળનો ઘણો નાનો અંશ જ છે. પરંતુ ઉપસબ્ધ સૂત્રોમાના જ્ઞાનમા પણ પારગત થઈ શકનાર અત્યારે વિગ્ધા જ છે. એટલે અત્યારે ઉપસબ્ધ સૂત્રોનું જ્ઞાન આપણા આત્મોત્કર્ષ માટે તો પર્યાપ્ત છે એમ કહી શકાય.

જૈનધર્મના હાલ ઉપસબ્ધ અગિયાર સૂત્રોમા પહેલું આચારાગ સૂત્ર છે તેમા સાધુનો આચાર વિગતથી વર્ણવેલો છે. તે પછીનું બીજું સૂત્ર તે આ સૂત્રકૃતાગ સૂત્ર છે. તેમા જૈનધર્મનું મુખ્ય જ્ઞાન સંગ્રહાયેલું છે. તેના બે શ્રુતસ્કંધ છે અને તે બંનેના મળીને ૨૩ ત્રેવીશ અધ્યયન છે તેની દૂધી વિગત આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં જ આપેલી છે.

આ સૂત્ર એકલા મૂળ કરતા ટીકા સાથે વાચવામા આવે તો બરાબર સારી રીતે સમજી શકાય. અને તે ગુજગતી ભાષામા હોય તો ઘણી સહેલાઈથી સમજી શકાય. પરંતુ હાલમા આ સૂત્રનો ટીકા સાથેનો કોઈ ગુજગતી અનુવાદ ઉપસબ્ધ ન હોતો તેથી ભાઈશ્રી ભીખાલાલભાઈએ સરળ ગુજગતી ભાષામા આ અનુવાદ તૈયાર કરેલ છે અને તે જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુઓને ખાસ ઉપયોગી નીવડશે એમ આશા છે.

આ સૂત્રના દરેક અધ્યયન અને ઉદ્દેશને પ્રકરણની પેઠે છટા પાડીને જાપેલ છે. તે ઉપરાંત ગાથાઓ ઉપર તે તે વિષયને બતાવનારા મધાળા ગોઠવેલ છે કે જેથી વાચકને સમજવામા અનુદાનતા

રહે, વળી અનુક્રમણિકામાં તે સર્વે મથાળા ક્રમવાર આપેલા છે. જેથી વાચકને કોઈ પણ વખતે કોઈ પણ બાબત કે વિષય સંબંધી પુસ્તકમાં જોયું હોય તો તે વિષયનું પાત્ર સહેલાઈથી કાઢીને વાચી શકે.

ભાઈશ્રી ભીખાલાલભાઈએ આ પહેલા પણ “જૈન સિદ્ધાંત” સભા દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોનું સંપાદન કે અનુવાદ નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરીને સભાને આભારિત કરેલ છે. શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રનો મદનન સર્જને આ સુદર અનુવાદ કરવા માટે સભા તેમનો આભાર માને છે.

આ સૂત્રનો, દીકાના અનુવાદ સાથેનો, આખો ગ્રંથ ચાર ભાગમાં પૂરો થશે, તેનો આ પહેલો ભાગ છે તે પછીના ભાગો પણ અનતી દિનાવળે બદાર પાડવામાં આવી જશે ખીન્ને ભાગ તો હાલ પુસ્તકમાં પ્રેસમાં જશે.

મુ. મ. નં. ૧-૬-૧૯૬૪

નગીનદાસ ગિરધરલાલ શેઠ

અનુક્રમણિકા

વિષય

પૃષ્ઠ

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રની ટૂંકી વિગત	૧૩ થી ૧૯
શ્રુતસ્કંધ તથા અધ્યયન	૧૩
ટીકા વગેરેની વિગત	૧૩
સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનો વિષય	૧૪
પહેલા શ્રુતસ્કંધના ૧૬ અધ્યયનની વિગત	૧૪
બીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયનની વિગત	૧૬
પહેલા શ્રુતસ્કંધના ઉદ્દેશ	૧૭
પહેલા સમય-અધ્યયનનો સાર	૧૭
બીજા વૈતાલીય અધ્યયનનો સાર	૧૮
અનુવાદકનું પ્રાકંકથન	૨૦

અધ્યયન ૧. સમયસિદ્ધાંત

ટીકાકારની પ્રસ્તાવના	૨૪ થી ૩૬
ઉદ્દેશક-૧	૬૭ થી ૧૪૦
સ્વસમય	૬૭ થી ૭૩
પરસમય-પરસિદ્ધાંત	૭૩ થી ૧૪૦
ચાર્વાક મત	૭૫
લોકાયતિક વાદ	૭૮
ચાર્વાક મત ચાલુ	૮૭
અદ્વૈતવાદ	૯૫
તત્ત્વજ્ઞ-તત્ત્વચરીરવાદ	૯૮
અક્રિયાવાદ	૧૦૩
તત્ત્વજ્ઞ-તત્ત્વચરીરવાદ, અક્રિયાવાદ ચાલુ	૧૦૫

વિષય	પૃષ્ઠ
ઉદ્દેશક ૧	૨૩૨ થી ૨૫૨
પ્રથમ તીર્થ કુળે ઉપદેશ	૨૩૨
આયુધ્યની અનિત્યતા	૨૩૪
માર્ગાન્તરમા આસક્તને મોક્ષનો અભાવ	૨૩૮
શાસ્ત્રોક્ત રીતથી સંયમનું પાલન	૨૪૨
સ્વજન આદિકૃત ઉપસર્ગોનું વર્ણન	૨૪૭
ઉપસર્ગથી ડગનાર ફરી પાપાચરણમા પડે છે.	૨૫૦
ઉદ્દેશક-૨	૨૫૩ થી ૨૮૪
મદ તથા નિંદાનો ત્યાગ	૨૫૩
પરનિંદાથી ભવ-શ્રમણ	૨૫૫
સમભાવથી સંયમનું પાલન	૨૫૬
લજ્જા-મદના ત્યાગથી સંયમ પાલન	૨૫૬
ધર્મ-પ્રવચન	૨૫૮
મુનિભાવનું વર્ણન	૨૬૩
મુવર્ણુ સ્વજન આદિની નશ્વરતા	૨૬૪
સંગ તથા ગર્વનો ત્યાગ	૨૬૬
સાધુનું શયન સંબંધી વર્તન	૨૬૮
સાધુ ઉપસર્ગ સદન કહે	૨૬૮
સામાયિક ચારિત્ર	૨૭૧
કલહ કુળાગ્ને મોક્ષનો અભાવ	૨૭૨
સામાયિક ચારિત્રી	૨૭૩
મુનિ મદનો ત્યાગ કહે	૨૭૩
મોહમાયાથી નેનક ગતિ	૨૭૪
લોહોત્તર ધર્મ ગ્રહણ કહે	૨૭૫
પૂર્વે ભોગવેલા વિષયો યાદ ન કરવા	૨૭૮

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર ભાગ પહેલો

શ્રુતસ્કંધ ૧, અધ્યયન ૧-૨

અનુવાદક
ભીખાલાલ ગિરધરલાલ શેઠ

વિષય

પૃષ્ઠ

વિરુદ્ધ કથા-વાર્તાનો ત્યાગ

૨૭૬

જિતેન્દ્રિયતાથી સંયમ-પાલન

૨૮૧

આર્દ્રત-ધર્મથી મુક્તિ

૨૮૩

ઉદ્દેશક-૩

૨૮૫ થી ૩૦૮

મયમાનુષ્ઠાનથી કર્મ-ક્ષય

૨૮૫

શ્રી-કામભોગોમા અનાસક્તિ

૨૮૬

ગતિભોજન-ત્યાગ અને મદ્દાઘત-પાલન

૨૮૮

મુખશીળતા

૨૮૮

કામભોગની ઈચ્છા છોડવી

૨૮૯

[મય-મેવનથી નિવર્તો

૨૯૧

આયુષ્યની અનિત્યતા

૨૯૨

અગત્યમા આમશ્નિનું પરિણામ

૨૯૩

અનનીએ વર્તમાનને જ સ્વીકારે છે

૨૯૪

નર્મજ્ઞાન નિદ્ધાનમા વ્રક્ષા ગણેા

૨૯૫

અતિ-ગતને ત્યાગ કરી અજ્ઞાને પોતા મમાન જોવા

૨૯૭

અતિ અગત્યને દેશનિ

૨૯૮

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર

ભાગ પહેલો

શ્રુતસ્કંધ ૧, અધ્યયન ૧-૨

અનુવાદક

ભીખાલાલ ગિરધરલાલ શેઠ

વિષય	૫૪
વિરુદ્ધ કથા-વાતના ત્યાગ	૨૭૨
જિતેન્દ્રિયતાથી સંયમ-પાલન	૨૮૧
આર્હત-ધર્મથી મુક્તિ	૨૮૩
ઉદ્દેશક-૩	૨૮૫ થી ૩૦૮
સંયમાનુષ્ઠાનથી કર્મ-ક્ષય	૨૮૫
ત્રી-કામભોગોમા અનાસક્તિ	૨૮૬
ગતિભોજન-ત્યાગ અને મદાદત-પાલન	૨૮૮
મુખશીળતા	૨૮૮
કામભોગની ઈચ્છા છોડવી	૨૮૯
વિષય-મેવનથી નિવર્તો	૨૯૧
આયુ'વની અનિત્યતા	૨૯૨
આરભમા આમક્તિનું પરિણામ	૨૯૩
અજ્ઞાનીઓ વર્તમાનને જ સ્વીકારે છે	૨૯૪
અર્થજ્ઞાના સિદ્ધાન્તમા વદા ગણો	૨૯૫
સ્તુતિ-ગતને ત્યાગ કરી જનાને પોતા સમાન જોવા	૨૯૭
નુરતી ન વડને દેવમતિ	૨૯૮
અગમે આ સંયમમા દિવ્યમી થયું	૨૯૯
'ન' જન અદિ અનુભૂતથી	૩૦૦
દુઃખ કદે અનુભૂતથી	૩૦૧
કમ - નુ - કમ - કમ :	૩૦૨
અન - કમ - નુ - નુ - અન - અન -	૩૦૩
અન - કમ - કમ - નુ - નુ - કમ - કમ -	૩૦૪
અન - કમ - કમ - કમ - કમ - કમ -	૩૦૫

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર

ભાગ પહેલો

શ્રુતસ્કંધ ૧, અધ્યયન ૧-૨

અનુવાદક

લીખાલાલ ગિરધરલાલ શેઠ

જિનેશ્વરની વાણી

[કવિત]

અનંત અનંત ભાવ ભેદથી ભરેલી ભલી,
અનંત અનંત નયનિદેષે વ્યાખ્યાની છે;
સકળ જગત-હિતકારિણી, હારિણી મોહ,
તારિણી ભવાધિ, મોક્ષચારિણી પ્રમાણી છે.
ઉપમા આખ્યાની જેને તમા રાખવી તે વ્યર્થ,
આપવાથી નિજમતિ મપાઈ મેં માની છે;
અહો ! રાજચક્ર બાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ,
જિનેશ્વરતાણી વાણી, જાણી તેણે જાણી છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

[શિખગિણી]

અહો ! વાણી તારી પ્રશમ રસ ભાવે નીતરતી,
મુમુતુને પાત્રી અમૃત-રસ અજલિ ભરી ભરી;
અનાદિની મૃચ્છા વિષતાણી ત્વરાથી ઉતરતી,
વિજ્ઞાપેથી થભી સ્વરૂપ બાળી દોડે પરિણતિ.

[વમનનિધકા]

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રની ટૂંકી વિગત

શ્રુતસ્કંધ તથા અધ્યયન

અગ સૂત્રોમા સૂત્રકૃતાંગ એ બીજી સૂત્ર છે તેના બે શ્રુતસ્કંધ છે. તેમા

પહેલા શ્રુતસ્કંધના ૧૬ અધ્યયન છે

બીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયન છે.

બન્ને મળીને ૨૩ અધ્યયન છે

મૂળ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના ૩૬૦૦૦ પદ હતા, પરંતુ હાલ ઉપલબ્ધ સૂત્રનું પ્રમાણ ફક્ત ૨૧૦૦ શ્લોકનું છે. તેમા ૮૨ સૂત્રો અને ૭૨૩ ગાથા છે.

ટીકા વિગેરેની વિગત

આ સૂત્ર ઉપર બીજા લાખબાહુ સ્વામીએ નિર્ધુક્તિ બનાવી છે તે ૨૦૫ ગાથા પ્રમાણ છે અને ૨૬૫ શ્લોક પ્રમાણ છે.

શ્રી જિનદાસ ગણિએ ચૂલ્હિ બનાવી છે તેના ૧૦૦૦૦ શ્લોક છે. તે શ્રી ઋષભદાસ દેસરીચંદ મેતાબર સર્યા તન્કથી સવત ૧૬૬૭ માં છપાઈને બહાર પડેલી છે

મૂળ સૂત્ર અને નિર્ધુક્તિને અનુસરીને શ્રી શીલાકાચાર્ય ટીકા લખી છે. તે ૧૨૮૫૦ શ્લોક પ્રમાણ છે

આ સૂત્રનું શ્રી હર્મન જે બીએ અંગ્રેજીમાં કહેલ લાખાનંદ છપાઈને બહાર પડેલ છે

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનો વિષય

ત્રમાણુ નિર્મિત્યેન સ્વસમય એટલે સ્વ-સિદ્ધાંત અને પર-સમય એટલે પરસિદ્ધાંતનું જ્ઞાન હોય તો જ તેમને જૈન દર્શનની શ્રેષ્ઠતાની ખાત્રી થાય. તેથી આ સૂત્રની શરૂઆતમાં સ્વ-સિદ્ધાંત તથા પર-સિદ્ધાંતોની વિગત આપી છે. તેમાં ભગવાન મહાવીરના વખતમાં અસ્તિત્વ ધરાવતા હતા તે ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી મળીને આગ્ર કુવાદીઓના મતનું ખડન કરીને જૈનદર્શનના અનેકાનવાદની શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરી છે.

તે ઉપરાંત સાધુઓના આચાર, જ્ઞાન, વિનય આદિ ગુણોનું તથા નરકના દુઃખ વગેરેનું વર્ણન કરેલ છે કે જોથી સાધુનું સમ્યગ્દર્શન નિર્મળ થાય અને તેમાં દૃઢતા થતા ક્ષાયિક સમક્તિની પ્રાપ્તિ થાય.

પહેલા શ્રુતસ્કંધના

૧૬ અધ્યયનની વિગત

૪. સ્ત્રી પરિજ્ઞા—સ્ત્રીઓથી લલચાવુ નહિ અને શીલધર્મની અખ ડ આગધના કરી આત્મહિત સાધવુ

૫. નરક વિભક્તિ—નરકનું વર્ણન છે તે દુઃખોથી લય પામી સ્વ-ધર્મ આદરવો

૬. વીરસ્તુતિ—લગવાન મહાવીરની સ્તુતિ કરી લગવાનના શુભોનુ વર્ણન કરેલ છે

૭. કૃશીલ પરિભાષિત—અધર્મીઓનુ વર્ણન—યજ્ઞયાગ, સ્નાન, તપશ્ચર્યા આદિમા જ મોક્ષ માનનાગ તો સ સારમા ભટકયા કરે છે. શુદ્ધ ચારિત્ર વાળા મધ્યસ્થ ભાવ અંગીકાર કરી સ્વ-સ્વરૂપમા ગમણુ કરે છે

૮. વીર્ય—બાળવીર્ય, પડિતવીર્ય વિષે, તથા તપ વિષે વર્ણન કરેલ છે.

૯. ધર્મ—મુનિધર્મ, આત્મધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવેલ છે.

૧૦. સમાધિ—સમાધિ-મનનુ સ્વસ્થપણ તેના ભેદ આદિની ખિના જણાવેલી છે સમભાવ ગાખી મનને સમાધિમા પ્રવર્તાવવું.

૧૧. મોક્ષમાર્ગ—મોક્ષ પ્રાપ્તિના સાધનો, અહિંસાનુ નાત્વિક સ્વરૂપ તથા ભિક્ષાની ખિના રૂપજી જણાવી છે

૧૨. સમવસરણ—૩૩ કુગર્દાઓના દોષોનું દર્શન

૧૩. યથાતથ્ય—ધર્મનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ યાસત્યાદિ સાધુ-ઓનુ વર્ણન

૧૪. ગ્રંથપરિત્યાગ—વિવિધ પત્રિગ્રહનો ત્યાગ.

૧૫. આદાન અધવા યમકીય—સંસ્કૃત વર્ણનો સાર વિસ્તારથી વર્ણવેલ છે.

૧૬. ગાથા—અહાણ, શ્રમણ, નિર્ગ્રંથ, લિપ્તુ—એ ચા? શબ્દની સમજૂતી

બીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયનની વિગત

૧ પૌંડરક—ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, વિનયવાદી અને અજ્ઞાનવાદી મોક્ષક્રમણ લેવા સકલ્પ કરે છે પણ સસારથી વિગ્ન થઈ સંપૂર્ણ અંગે તેમ કરતા નથી. પણ કામભોગમાં રહી પ્રયત્ન કરે છે તેથી કામભોગ રૂપી કાદવમાથી નીકળી શકતા નથી. પણ ત્યાંની માણસ સહેલાઈથી મોક્ષક્રમણ લઈ લીએ છે. તે રૂપકથી મોક્ષમાર્ગ જનારો છે

૨. તેર ક્રિયાસ્થાનો—જ્યાં પ્રવેશ છે ત્યાં કપાય છે. જ્યાં કપાય છે ત્યાં મસાગ છે. જ્યાં તેનો અભાવ છે ત્યાં મોક્ષ છે તે સમન્નવેશ છે

૩. આત્માર પરિણા—શુદ્ધ આત્માર લેવાનું વર્ણન.

૪. પ્રત્યાખ્યાન પરિણા—જ્યાં સુધી મર્વાંગે ત્યાગ નથી થયો ત્યાં સુધી કર્મબંધ લાગ્યા જ કરે છે તેની સમજણ

૫. આચાર અનાચાર શ્રુત—આચાર અંગીકાર કરવા અનાચાર નાકાર કરવો

૬. આત્મદીપ અન્નદમ ન અન્ન દર્શનનો માથેનો

૭. આત્મદીપ—આત્માર દીપ્તિ અર્થે

પહેલા શ્રુતસ્કંધના ઉદ્દેશા

પહેલા અધ્યયનના	૮	ઉદ્દેશા છે	એ પ્રમાણે પહેલા શ્રુતસ્કંધના
ખીજા	૩	”	શરૂઆતના પાંચ અધ્યયનોના
ત્રીજા	૪	”	જ ૫૬૨ ઉદ્દેશા છે. બાકીના
ચોથા	૨	”	અધ્યયનોમાં ઉદ્દેશા નથી.
પાંચમા	૨	”	ખીજા શ્રુતસ્કંધના અધ્યય- નોમાં પણ ઉદ્દેશા નથી

પહેલા સમય અધ્યયનનો સાર

અહીં સમય શબ્દનો અર્થ સિદ્ધાંત રૂપ લેવો. જૈન સિદ્ધાં-
તોનું અને જૈનેતર સિદ્ધાંતોનું જેમાં વર્ણન છે તે સમય અધ્યયન.
એમાં પંચમહાભૂતિક વાદ વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

(૧) દુનિયામાં પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશરૂપ પાંચ
મહાભૂતને કાર્યસાધક માનનારા અન્ય ધર્મીઓનો જે વાદ તે
પંચમહાભૂતિકવાદ કહેવાય છે

(૨) આત્મા સિવાય બીજું કંઈ છે જ નહિ એ એકાત્મ-
વાદનું અથવા અજ્ઞાતવાદનું વચન છે.

(૩) શરીર તે જ જીવ એવી માનવાતે નજીવતઃશરીરવાદ
કહેવાય છે.

(૪) અજ્ઞાનવાદ (સાંખ્યમત).

(૫) પંચમહાભૂતોથી અલગ કદાચ પદાર્થ તરીકે આત્માને
માનનારા અન્ય ધર્મીઓનો વાદ તે આત્મવ્યક્ત વાદ કહેવાય છે.

(૬) પંચગદ્ધવાદ. પાંચ ગદ્ધોની અન્યતા

(૭) નિયતિવાદ.

(૮) અક્રિયાવાદ

(૯) જગતઉત્પત્તિવાદ. એટલે જગતની ઉત્પત્તિના અંગે વિવિધ માન્યતા.

(૧૦) લોકવાદ અન્ય યોધિ, પૌરાણિક, વિનયવાદી વગેરે પણ ધર્મીઓની માન્યતા, આચાર-વિચારો વગેરે જણાવી સ્થાપના રીતીથી તે વિચાર આદિનું અનુચિતપણું સાબિત કરીને જૈનદર્શનના આચાર વિચાર વગેરે સર્વથા પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે કહેલા હોવાથી સાચા છે. અદ્વિસા એ ધર્મરૂપો મહેલનો પાયો છે વગેરે ખિના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

બીજા વૈતાલીય અધ્યયનનો સાર

જેમા ક્રોધોને નાશ કરવાના સાધનો કહ્યા છે તે વૈતાલીય અધ્યયન કહેવાય છે એમા ઈર્ષ્યાપા લાકડાનું વિદારણ એટલે નાશ કરવાના વૈગમ્ય આદિ સાધનોનું દાખલા-દલીલ સાથે સચોટ મર્જન કર્યું છે વિશિષ્ટ પ્રમ ગતે અનુભવીને આની રચના થઈ છે.

દીક્રમા કથ્ય છે કે—પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવે ગામ્યના અભિલાષી ને ૬૮ પુત્રોને પ્રતિમોદ્ય કરી ખગ આત્મિક ગામ્યને સમજાવી નિર્ભય સમજન સંયત્ક યનાયવાના ઈગિદાથી જે ઉપદેશ આપ્યો તે અધ્યયનમા જણાવ્યો છે.

ન જા સમજાવે. અગત્ય દરમુ દરેક આપોને તે ૬૮ નામો આપ્યા છે—

જેમાં ૩૦ નામો પ્રતિમોદ્ય કરી મુક્તિના અન્યાયાન નાશ કરવાના સાધનો આપ્યા છે જેની મુજબથી

તમે અહીં આવ્યા છો તે વ્યવહારિક ગત્ય પ્રવળ અશક્તિ અને દુર્ગતિના લયંકર દુઃખોને આપે છે.

“શબ્દ અને રૂપ એ બન્ને કામ કહેવાય. સ્પર્શ, રસ તથા ગંધ એ ભોગ કહેવાય આ રીતે કામ ભોગમા આસક્ત થનારા જીવોની ભોગતૃષ્ણા વધતી જાય છે પણ ઘટતી નથી.

“જેમ અગાગવાદકને સમુદ્ર આદિનું પાણી પાંતા પણ તરસ છીપી નહિ તેમ ઘણા કામભોગને ભોગવતા છતાં પણ તેવી નીચ વાસના વધતી જ જાય છે માટે અચળ વૈગમ્યલાવથી સયમને સાધ્યા અને મુક્તિના અવ્યાખ્યાય મુખ પામે.”

આ રીતે આત્માને નુકસાન કરનારા કામ ભોગ આદિને તજવાની અને આત્મહિતને કરનારા અદિસા આદિને સાધવાની બિના વિસ્તારથી જણાવી છે.

આ પુસ્તકમા પહેલા બે અધ્યયનો જ આવેલા હોવાથી તે બેનો દુઃક સાઃ ઉપઃ પ્રમાણે આપ્યો છે.

અનુવાદકનું પ્રાકૃત્યન

અંગ સૂત્રોમા આ સંક્રાન્તિગ મ્હા કમમા ખીજુ છે આચા-
રાગ સૂત્ર કમમા પહેલું લોઈ, તની પછી કમમા આ સૂત્રગકાગ
સૂત્ર આવે છે તત્ત્વનો સુદર ગોધ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે.
આ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્ક ધના પહેલા અધ્યયનમા સ્વસિદ્ધાત અને
પરસિદ્ધાતનું વિસ્તૃત વર્ણન છે, તેથી તે અધ્યયનનું નામ “સમય-
સિદ્ધાંત” છે. આ અધ્યયન દ્વારા અવ-પર સિદ્ધાતનું સારુ જ્ઞાન
પ્રાપ્ત થાય છે.

સર્વપ્રથમ સૂત્રકારે સ્વસિદ્ધાત સક્ષિપ્તમા વર્ણવ્યા પછી
પરસમય અર્થાત્ પરસિદ્ધાતના દોષોનું વર્ણન કર્યું છે પરસિદ્ધાતના
અનેક બેદો છે, જેવા કે આત્મણુ-શ્રમણુ (શાક્ય લિહુ, બુદ્ધમ્પતિ
મહાવિનાયી, સામ્યવાદી, વૈશેષિક), આર્વાક, લોકાયનિકવાદ, અદ્વૈત-
વાદ, તત્ત્વતત્ત્વરીવાદ, અક્રિયવાદ, નિત્યવાદ, ક્ષણિકવાદ,
સ્થાયીવાદ, માતૃવાદ, નિયતિવાદ, અગમનવાદ, ક્રિયાવાદ, જગત્કર્તૃત્વ
વાદ અનેક. આ પ્રાદીઓ પોતપોતાના આગમ-વિશેષ તથા તેમા
પ્રાપ્તિના અનુકૂળને નુ યુક્તિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરે છે. ૨

જેન મિલ્કાંત ગ્રંથમાળા અનુક્રમ ૧૫ નં.

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર

[અંગ સૂત્ર શ્રીચુ]

મૂળ, ગુજરાતી અનુવાદ તથા શ્રીમદ્
શ્રીકાંઠાચાર્યની અનુદિષ્ટ દીકાનો
ગુજરાતી ભાષાનુવાદ

ભાગ પહેલો

પ્રથમ શ્રુતચંદ્ર

અધ્યયન ૧-૨

અનુ

ભીખાલાલ ગિર

॥ नमो वीतरागाय ॥

પહેલા અધ્યયનની

શ્રી શીલાંગ આચાર્ય વિરાચિત સંસ્કૃત

પ્રસ્તાવના

નો ગુજરાતી ભાષાનુવાદ

મંગળાચરણ

૬ જિનશ્રવણ દેવાને નમસ્કાર કરીને સ્વમિદ્વાત તથા પર-
મિદ્વાતને ઈર્ષાનાના, અનતભંગ, અનતપર્વા તથા અર્થ ગુણોથી
ને જામસન અનુભવ અ મનદુષ્ટાગ મતની આખ્યા કરુ છું.

એકે ખીજત વૃન્ધન આગયર્થિએ અ મનદુષ્ટાગ સુત્રની આખ્યા
કરી છે, તથા જે જિનશ્રવણ દેવાને આખ્યા કરવાનો પ્રાર્થન
કરી છે તે જિનશ્રવણ દેવાને આખ્યા કરવાનો પ્રાર્થન
કરી છે તે જિનશ્રવણ દેવાને આખ્યા કરવાનો પ્રાર્થન

જિનશ્રવણ દેવાને આખ્યા કરવાનો પ્રાર્થન
કરી છે તે જિનશ્રવણ દેવાને આખ્યા કરવાનો પ્રાર્થન
કરી છે તે જિનશ્રવણ દેવાને આખ્યા કરવાનો પ્રાર્થન
કરી છે તે જિનશ્રવણ દેવાને આખ્યા કરવાનો પ્રાર્થન

તત્ત્વભેદ પર્યાયો વડે વસ્તુની વ્યાખ્યા થાય છે, માટે સૂત્રકૃત સૂત્રના પર્યાયો ગતાવવા માટે "સૂત્રગર્હ અંગાણં" ધર્યાદિ કહે છે

સૂત્રકૃતાંગના એકાર્થક નામો

અગોમા આ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર બાળુ છે. તેના આ પ્રમાણે એક અર્થ વાળા નામો છે:—

સત એટલે અર્થ રૂપે તીર્થ કરો દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલું અને તે ગણધરો દ્વારા અવ રૂપે ગ્યાયુ માટે તે "સૂતકૃત" કહેવાય છે. આ તેનું પહેલું નામ થયું

સૂત્ર અનુસારે જેમા તત્ત્વના અર્થનો ગોઠવ કરવામા આવે તેને "સૂતકૃત" કહે છે આ તેનું બાળુ નામ થયું.

પોતાના અને પગના સિદ્ધાંતોના અર્થનું સૂચન કરવું તેને "સૂચ" કહે છે એ "સૂચા" આ શાસ્ત્રમા કરવામા આવેલ છે, માટે તેનું નામ 'સૂચાકૃત' છે આ ત્રણ તેના ગુણનિષ્પન્ન અર્થાત્ સૂચ્યો ઉત્પન્ન થયેલા નામો છે. (૨)

દ્રવ્યસૂત્ર

રૂપે સૂત્ર અને કૃત પદના વિશેષ બતાવે છે નામ અને સૂત્ર ના નિર્ણય સુગમ નેતર્ય કોડી કર્ત્રિને "વોગ્દયાક" વર્ગે આ કૃત દ્રવ્યસૂત્ર બતાવે છે કામાર્થી ઉત્પન્ન થયેલું કપામ

સૂત્ર પ્રમાણે નામનું જેનું દિવરન થઈ છે, તેને નામનું કૃતિ કહેવાય છે આનું નામ ગુણ પ્રમાણે 'સૂતકૃત' છે નામનું સૂત્ર પ્રમાણે નામનું સૂત્ર કહે છે તેનું નામ સૂત્ર પ્રમાણે નામનું સૂત્ર કહે છે

તથા આદિ શબ્દથી અંડજ (રેશમ) અને વાળથી ઉત્પન્ન મગ્ગેલ (જીન) વગેરે સૂત્રને દ્રવ્યસૂત્ર કહે છે.

ભાવસૂત્ર

ભાવ સૂત્ર તો અહીં આ અધિકારમાં સૂચના કરવા વાળું જ્ઞાન અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાન છે. કાશ્યુ તે જ અસિદ્ધાન્ત અને પરસિદ્ધાન્ત ૬૫ અર્થને સૂચિત કર છે. તે શ્રુતજ્ઞાન સૂત્ર ચાર પ્રકારે છે.—

- ૧ સંજ્ઞા સૂત્ર
૨. સમ્રદ્ધ સૂત્ર
- ૩ જતનિબદ્ધ સૂત્ર અને
- ૪ જાતિનિબદ્ધ સૂત્ર

૧. સંજ્ઞાસૂત્ર

જે સૂત્ર થોતાના દરેલા સંજ્ઞા અનુસાર વ્યાખ્યા છે તે સંજ્ઞા-સૂત્ર તે જોમો—

જે દેષે નાગારિયં ન સેવે, નવ્વામગંધં પરિણાય
નિરામગંધો પરિવ્વણ ।

અર્થાત્ અદ્ધઃ પુરુષ કેથુન મેવન્તો ત્યાગ કરે અને બધા દોષો ભણીને જોડે

અહીં “નાગારિય” તથા “અમગંધ” શબ્દો સ્પષ્ટ છે સંજ્ઞા નિર્ણય છે. નારે આ સંજ્ઞા સૂત્ર છે તે ૩૩ છે તે ૩૩ “પુરુષ” , “નર” , “દેવ” , “કેથુ” ના સૂત્રો અહીં પણ ૧, ૨ ના અને દેવ ૧૬ ના સંજ્ઞા છે

૬ શ્રી સૂત્રકૃતાગ સત્રના પહેલા અધ્યયનની પ્રસ્તાવના

કેશ વગેરે ઉત્પન્ન કરવા તે વૈક્રિય શરીરનું ઉત્તરકરણ છે. આદારક શરીરનું ગમનાગમન વગેરે ઉત્તરકરણ છે. અથવા ઔદા-
ક શરીરના મૂળ અને ઉત્તરકરણને પાછલી અર્ધી ગાથા વડે નિર્ધુક્તિકાર બીજી રીતે બતાવે છે કલબૂકાના કૂલ વગેરેની આકૃતિ
ના ઢગ ધ્વજાન્દ્રિયો મૂળકરણ છે. અને પરિણામને પ્રાપ્ત થવા
ના તે જ ધ્વજાન્દ્રિયોની શક્તિ વિષ અને ઔષધના પ્રયોગથી
ધ્યાની તે ઉત્તરકરણ છે.

હવે નિર્ધુક્તિકાર અજીવ સબધી કરણ બતાવે છે—

તાબા-વાળા જોડીને એટલે કે સંવાર્ધ પદોળાધર્મિ તાતણા
જોડીને કપડું તૈયાર કરવું તે સંઘાતકરણ કહેવાય છે આરા

૩ માધુ મુનિગજ પોતાની શકાના નિવારણ માટે મદાવિદેહ
મા તીર્થ કર દેવ પામે મોકલતા માટે અત્યંત લુબ, શુકલ અને
શુદ્ધ દ્રવ્યગર્ભી દ્વારા એક પુતળ તૈયાર કરે છે તે આદારક
શરીર છે તે અતર્મુદ્ધત માટે બનાવવામા આવે છે. આદારક
શરીરથી તે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે

મેળવી દેતા. ઉદય પ્રાપ્ત કર્મોની તેઓ ઉદારણા કરતા હતા. તેઓ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાન (જમા) મા રહી સાતા અને અસાતા આયુની ઉદીગણા કરતા નહિ. તેઓ મનુષ્ય ગતિ, પચેન્દ્રિય જાતિ, ઔદારિક શરીર તથા તેના અંગોપાગ વગેરે કર્મોના ઉદયમા વર્તતા હતા તથા પુરુષવેદમા અને ક્ષાયોપશમિક ભાવમા વર્તતા હતા. એવા ગણધર મહાગજેએ આ સૂત્રકૃતાગ સૂત્રની રચના કરી હતી. આ અર્થોની રચના કરવા માટે “સૂત્ર” કહેવાય છે.

સૂત્રકૃત નામ શા માટે ?

આ સૂત્ર પોતાની સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી બનાવવામા આવ્યું નથી. પરંતુ કેવા રીતે રચ્યું છે તે બતાવવા માટે નિર્ચુક્તિકાર કહે છે કે—

મથની રચના કરવામા જે નિર્દત ઉત્પત્ત કરનાગ કર્મો છે, તે કર્મોનો ક્ષાયોપશમ થર્મ જગથી, અંકાગ્રચિત્ત ગૌતમ વગેરે ગણધરોએ જિનશ્વર તીર્થ કરતા મનને અર્થાત્ ઉત્પાદ, વ્યય અને ઔદયયુક્ત માતૃબદ્ધિ પદોને મામળીને, શુભ અધ્યયમાય સંહિત આ સૂત્રની રચના કરી, તેવા તત્ત્વ નામ “સૂત્રકૃત” છે.

તીર્થ કર્મોએ કયા યોગમાં આ સૂત્ર કહ્યું અને ગણધરોએ કેવા ભાવમાં તેની રચના કરી ?

ક્ષાયિક જ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) મા વર્તતા તીર્થ હર દેવોએ વાણી-
 યોગ વડે આ સૂત્રને સ્વારી રીતે પ્રકાશ્યુ' લગવાનની ઉક્ત વાણીને
 ઝીલનારા તે ગણુધરે પણ સાધારણ બુદ્ધિવાળા પુરુષ જેવા ન
 દતા. પરંતુ તેઓ અનેક યોગ ધારણ કરનાર દતા. તે યોગ તે
 ક્ષીગશ્રવ વગેરે લગિધને સમૂહ. એ યોગના ધાન્યુ કરનાર ગણુ-
 ધરે દતા તેથી તેઓ "અનેક યોગધર" કહેવાય છે. તે ગણુધરને
 આ સૂત્ર લગવાને કહ્યુ હતુ. (અહીં 'સૂત્રકૃતાંગ' શબ્દની અપેક્ષાએ
 'પ્રમાણિતમ' નપુલ્લક લિંગમા વાપર્યુ છે) અહીં 'સાધુ' પદથી
 ગણુધરે જ માનવા, કાન્યુ કે લગવાને એ ગણુધરને ઉદેશીને જ
 આ અર્થ પ્રકાશ્યો છે. લગવાનના આ અર્થને સાબળીને ગણુ-
 ધરેએ પણ વચનયોગ કાન જ આ સૂત્ર રચ્યુ હતુ આ વચના
 જવના સ્વાભાવિક ગુણ પ્રમાણે જ કરવામા આવી છે જે પોત ના
 બાવથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેને 'સ્વાભાવિક' કહે છે, અર્થાત્ જનને,
 સ્વાભાવિક ગુણ એટલે પ્રકૃત, તેનાથી સિદ્ધ છે તેન સ્વાભાવિક
 કહે છે—તે પ્રાકૃત છે તે પ્રાકૃત બાધામા આ સૂત્ર રચાયુ, પરંતુ
 જે સંસ્કૃત ભાષા હર, સિદ્ધ, રૂપ, પ્રકૃતિ, પ્રત્યક્ વગેરે વિકાસની
 શરૂનાથી ઉત્પન્ન થયેલ છે એવી સંસ્કૃત ભાષામા રચ્યુ નથી
 (કાન્યુ કે સંસ્કૃત ભાષા જવેની સ્વાભાવિક ભાષા નથી)

સૂત્રકૃત રાજદની બીજી રીતે વ્યાખ્યા

હવે બીજી રીતે સૂત્રકૃત રાજદની વ્યાખ્યા કર છે

જ્ઞાન તિ વ્યેતિ જ્ઞાન કહે છે તે સૂત્રકૃતના અનુભવ
 પાસેથી ઉત્પન્ન થયેલ છે તે સૂત્ર, જે, કાન્યુ કે સ્વાભાવિક
 જ્ઞાનને પ્રમાણિત કરી રાજદ નથી

કરેલ ને જોઈ તે 'અનિચેદન' કહે છે તે અનિચેદન

અક્ષરગુણ સાથે જોડવું તે ‘અક્ષરગુણમતિસંઘટના’ કહેવાય છે. (પોતાના મનના ભાવને વાણી દ્વારા પ્રગટ કરવો તે ‘અક્ષરગુણમતિસંઘટના’ છે) અથવા બુદ્ધિ દ્વારા અક્ષરગુણોની રચના કરવી તે ‘અક્ષરગુણમતિસંઘટના’ છે.

માનાવરણીય વગેરે કર્મોને જીવ પ્રદેશોથી જુદા કરવા તેને ‘કર્મપરિશાટક’ કહે છે.

આ સૂત્રકૃતાગ સૂત્ર અક્ષરગુણમતિસંઘટના અને કર્મપરિશાટના દ્વારા ગ્યાયુ છે. ગણધરો શાસ્ત્રની રચનામાં જેમ જેમ ઉદ્ધમ કરે, તેમ તેમ તેમના કર્મોનું પરિશાટન થાય અને જેમ જેમ તેમના કર્મોનું પરિશાટન થાય તેમ તેમ અથરચનામાં તેમનો ઉદ્ધમ વધતો જાય એ જ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવ્યું છે

ગણધરોએ અક્ષરગુણમતિસંઘટના અને કર્મપરિશાટના એ બંનેના યોગથી અથવા વચનયોગ અને મનોયોગથી આ મુત્ર રચ્યું છે, તેથી તેનું નામ ‘સૂત્રકૃત’ છે.

‘સૂત્ર’ પદની નિરુક્તિ
અને ચોદપૂર્વ ધારીના ૬ સ્થાન

આગમમાં બહુ પ્રકારે ગોઠવેલા છે. કોઈ અર્થો સૂત્રોમાં સાક્ષાત્ કહેલા છે અને કેટલાક અર્થોપત્તિ ન્યાયથી સમજાય છે. અથવા સૂત્રમાં કોઈ જગ્યાએ અર્થનો એકદેશ કહ્યો અને કોઈ જગ્યાએ સમસ્ત અર્થ કહ્યો. જે પદો વડે તે અર્થોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે પદો પ્રકર્ષથી સિદ્ધ એટલે અત્યન્ત પ્રસિદ્ધ છે, સાધ્ય નથી તથા તે અનાદિના છે, તે હમણા ઉત્પન્ન કરવા યોગ્ય નથી (હમણા બનાવવાના નથી). તેથી આ દ્વાદશાંગી શબ્દ અને અર્થની ગ્યના દ્વાગ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં નિત્ય છે. તથા ભરત અને ઐગવત ક્ષેત્રોમાં પ્રત્યેક તીર્થ કર પોતપોતાના તીર્થની અપેક્ષાએ નવા બનાવે તે અપેક્ષાએ અનિત્ય, પણ પદાર્થની અપેક્ષાએ તે અહીં પણ નિત્ય છે આ કથનથી “ઉચ્ચારણ કયાં પછી નહોતું નાશ પામી જાય છે તેથી આ દ્વાદશાંગી અનિત્ય છે” — આનું અન્ય દર્શનીઓનું કથન ખંડિત થયેનું સમજવું.

આ સૂત્રના શ્રુતસ્કંધ, અધ્યયન અને ઉદ્દેશ

આ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં બે શ્રુતસ્કંધ, બધા મળી ત્રેતીશ અધ્યયન અને તેત્રીશ ઉદ્દેશન-કાળ છે તે આ પ્રમાણે:—

પહેલા શ્રુત સ્કંધમાં

પહેલ અધ્યયનમાં	—	૪ ઉદ્દેશ
બીજા અધ્યયનમાં	—	૩ „
ત્રીજા અધ્યયનમાં	—	૪ „
ચોથા અધ્યયનમાં	—	૨ „
પાંચમો અધ્યયનમાં	—	૧ „

બાકીના ૬થી ૧૬ અધ્યયન

એટલે ૧૧ અધ્યયનોના

૬૦૬માં એકેક હિદેશા — ૧૧ હિદેશા (કુલ)

= ૧૬ અધ્યયનમાં — ૨૬ હિદેશા

બીજો શુતરકંધ

૧ થી ૭ અધ્યયન

૬૦૬માં એકેક હિદેશા ૭ હિદેશા (કુલ)

આ પ્રમાણે બે ને શુતરકંધના ગણીને અધ્યયન તથા હિદેશા નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

અધ્યયન		હિદેશા
૧ થી શુતરકંધમાં	૧૬	૨૬
૭ થી " "	૭	૭
<hr/>		<hr/>
૨૨		૩૩

આ સુતકૃતાંગ ૨ માં ૧૫ સુધીના અધ્યયનો ને તેના ૩૬ અધ્યયનો ને

પ્રથમ શુતરકંધનો

નામ-નિર્દેશ

સુતકૃતાંગ સૂત્રના પ્રથમ કંધમાં ૧૫ અધ્યયનો અને ૩૬ હિદેશાઓ છે. તેમાં ૧૫ અધ્યયનો અને ૩૬ હિદેશાઓ છે. તેમાં ૧૫ અધ્યયનો અને ૩૬ હિદેશાઓ છે.

સુતકૃતાંગ સૂત્રના પ્રથમ કંધમાં ૧૫ અધ્યયનો અને ૩૬ હિદેશાઓ છે. તેમાં ૧૫ અધ્યયનો અને ૩૬ હિદેશાઓ છે. તેમાં ૧૫ અધ્યયનો અને ૩૬ હિદેશાઓ છે.

પર શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનની પ્રસ્તાવના

કહે છે. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ બેદથી ગાયાનો ચાર પ્રકારે નિરૂપ થાય છે તેના નામ અને સ્થાપના પ્રસિદ્ધ છે.

દ્રવ્યગાથા બે પ્રકારની છે—

૧. આગમથી

૨. નોઆગમથી.

ગાયાનો ગાના છે, પરંતુ ઉપયોગ ગમતો નથી તે આગમથી દ્રવ્યગાથા છે. કારણ કે ઉપયોગ ન રાખવો તે જ દ્રવ્ય છે.

નોઆગમથી દ્રવ્યગાથા ત્રણ પ્રકારે છે.

૧. મ-શરીર દ્રવ્યગાથા

૨. ભવ્ય-શરીર દ્રવ્યગાથા

૩ એ બે સિવાયની દ્રવ્યગાથા.

જો હાંદમાં આગ માત્રાવાળા સાત ગણ દોય, આઠમો ગ્રહ દોય અને વિષમમાં જ ગણ ન દોય, હઠામાં ચતુર્સધુ ન દોય અથવા જ ગણ દોય તે ગાથાહાંદ છે

પરંતુ આ ગાથાના પૂર્વાર્ધનું વર્ણન છે. ઉત્તરાર્ધમાં હઠી એક સધુ દોયો જોઈએ બાકી બધું પૂર્વાર્ધવત્ સમજવું. આ સંજ્ઞાથી મુખ્ય જો હાંદ, પણ પુસ્તકમાં લખી દોય તે ગાથા હાંદ છે

જો કોઈ પણ આગમ અને નોઆગમના બેદથી બે પ્રકારની છે ન જ તે જાતની ન જો, તે ગાથામાં ઉપયોગ રાખે તે આ ગાથા કારણ છે

તે આગમ અને નોઆગમના બેદથી બે પ્રકારની છે

૩૭૧ અધ્યયનમાં—સમ્યગ્ બોધ પ્રાપ્ત કરનાર પુરુષ કેવી રીતે ઉપસર્ગ સહન કરવામાં શક્તિશાળી બને છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે.

૪૪૫ અધ્યયનમાં—શ્રી સંબંધી દોષો તજવાનું બતાવ્યું છે.

૫૫૫ અધ્યયનમાં—કહ્યું છે કે જે પુરુષ ઉપસર્ગ સહન ન કરીને શ્રીને વશીભૂત બને છે, તે અવશ્ય નરકમાં જાય છે.

૬૬૬ અધ્યયનમાં—શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા કહ્યું છે કે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો સહન કરવાથી તથા શ્રી સંબંધી દોષો ટાળવાથી ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જીતવા યોગ્ય કર્મોના તથા સંસારનો પરાભવ કરીને વિજય પ્રાપ્ત કર્યો તે બતાવીને તમે પણ તે પ્રમાણે કર્મોના પરાભવ કરવા યતન કરો તે ઉપદેશ્યું છે.

૭૭૫ અધ્યયનમાં—શીલવર્જિત ગૃહસ્થો તથા કુશીલ અન્ય તીર્થિકો અથવા પાર્શ્વસ્થ (પાસતથા) વગેરેનો સંગ જે માધુર્ય છોડી દીધો છે, તે સાચું “પરિવ્રજ્ય નિઃગીય કુશીલ” કહેવાય છે તથા મુશીલ અર્થાત્ શાસ્ત્રાનુસાર મયમનું પાલન કરનારા સંવેગમગ્ન પરમની જે મેંવા કર છે તે જ ગીલગન હોય છે, એ દર્શાવ્યું છે.

૮૮૫ અધ્યયનમાં—બાળાદિ અને પશુતીર્થ એમ બંને પ્રકારના તીર્થોને જાળીને પશુતીર્થમાં પ્રવેશ કરવાનું કહેવાયું છે.

૯૯૫ અધ્યયનમાં—વર્ણન કરેલ અધ્યયનમાં ૧૩૧ શ્લોકો છે.

૧૦૦૫ અધ્યયનમાં—અમર નામના અધ્યયનમાં ૧૩૧ શ્લોકો છે.

૫૬ શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનની પ્રસ્તાવના

આ પ્રમાણે સોળ અધ્યયનોનો સમુદાય અર્થ સંક્ષેપમાં કહેવામાં આવ્યો. હવે અહીંથી એકેક અધ્યયનનું વર્ણન કરીશ.

પ્રથમ અધ્યયન

પહેલા અધ્યયનનું નામ સમય-અધ્યયન છે. તેના ઉપક્રમ વગેરે ચાર અનુયોગ દ્વારા થાય છે.

ઉપક્રમ

જેના વડે શાસ્ત્ર નિક્ષેપના અવસરને પ્રાપ્ત થાય છે, તેને ઉપક્રમ કહે છે.

નિક્ષેપ

તે નિક્ષેપ લૌકિક અને શાસ્ત્રીય એ બેદોથી જે પ્રકારે છે તેમાં લૌકિક નિક્ષેપ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ એમ ૬ પ્રકારે છે. તેનું વિસ્તૃત વિવેચન આવશ્યક વગેરે સૂત્રોમાં જ કરી દીધું છે.

શાસ્ત્રીય નિક્ષેપ પણ આનુપૂર્વી, નામ, પ્રમાણ, વક્તાવ્યતા અર્થાધિકાર અને સમવતાર એ ૭ બેદોથી ૭ પ્રકારનો છે આનુપૂર્વીથી માટી સમવતાર સુધી નિક્ષેપના અનુયોગ દ્વારા મુત્તને અનુસાર જાણવા

આ અધ્યયન આનુપૂર્વી વગેરે નિક્ષેપમાં જ્યાં જ્યાં કિનારી સ્થાપ ત્યાં ત્યાં કિનારનું આનુપૂર્વી દર્શ પ્રકારની છે તેમાં આ અધ્યયન આનુપૂર્વીમાં કિનાર છે આનુપૂર્વી ત્રણ પ્રકારની રહે છે.

એ પ્રમાણે પાચ અંકોની લાંગ સખ્યા ૧૨૦ આવી.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ એ અનુક્રમને આનુપૂર્વી^૯ કહે છે.

૫ ૪ ૩ ૨ ૧ એ ઊલટા ક્રમને પશ્ચાનુપૂર્વી^૯ કહે છે

એ બેની વચ્ચેની ૧૦૮ સખ્યાને અનાનુપૂર્વી^૯ કહે છે.
(આનુપૂર્વીના ૨૦ કોઠામાં દરેકમાં છ લીટીઓ મળીને એકદર
૧૨૦ લીટી-સખ્યા થાય તેમાં પહેલી છેલ્લી બાદ જતા ૧૦૮ રહે)

ગણની સખ્યાને છેલ્લા ગણની સખ્યાથી ભાગતા જે સખ્યા
આવે તેને પરિવર્ત^૯ કહે છે. જેમકે ૧૨૦ ને છેલ્લા ગણ ૫ થી
ભાગતા પરિવર્ત^૯ સખ્યા ૨૪ આવે.

આનુપૂર્વીના છ છ લીટીના ત્રીશ કોઠાને એકની નીચે એક
એમ મૂકતા જઈએ તો આડી ૧૨૦ લીટી થાય અને ઊભા પાચ
કોલમ થાય તે પાચ કોલમના અંકો નીચે પ્રમાણેની રીતે લખવા

પરિવર્તની જે સખ્યા હોય તેટલી વાર પશ્ચાનુપૂર્વી^૯ વડે
પ્રથમપ ક્રિયા (છેલ્લેથી પહેલા કોલમમાં) છેલ્લા અંકથી લઈને
અંકોને નીચે નીચે મૂકવા. પણ તેમાં એકસખ્યા જે અંકો
પાંચે પાંચે ન મૂકવા બધા ભાગોના સખ્યા પૂરી થઈ જાય ત્યાં
હધી એ પ્રમાણે અંકોને નાચે નાચે મૂકતા જવા. તેમાં વિશેષતા
એટલી કે પહેલાં જે કોલમમાં બાકીના જે અંકોને ક્રમ અને
ક્રમશઃ મૂકવા

આક સ્પર્ધા લખવું એટલે આનુપૂર્વીના બધા પ્રાહારો (૧૨૦ લીટીનો) જેવા આક લખાઈ ગયો (છેલ્લું પ્રાસન લખાઈ ગયું).

ત પછી ૪ નો પચ્ચિર્નાક ૬ છે તેથી જેલ્લાના પહેલાના એટલ જોડા આક પશ્ચાનુપૂર્વીથી છ-છ વા લખવો. તમા એક જ અક્ષર વાંચે વાંચે આવે ત્યાં ત અક્ષર ઝેડી દેવો એટલે જોડું પ્રાસન લેવા થયું.

ત પછી ત્રણના પચ્ચિર્નાક ૨ છે માટે પ્રાહારો બીજા અક્ષરના (જોડા પ્રાસનના) આપના પશ્ચાનુપૂર્વી ક્રમથી "ગ"જોડા દેવા એટલે ૬૬ અક્ષર નાંચે નાંચે જોડા લખવો એ પમાળે વચ્ચે એટલે જોડું પ્રાસન લેવા થયું.

પાંચના જો પ્રાસનમાં એટલે પહેલા અક્ષર બીજા પ્રાસનમાં પશ્ચાનુપૂર્વી જો અક્ષરના સ્થાપના કરવા એટલે એક ત્રણ ક્રમથી અક્ષર બીજાના ક્રમથી (ટિલકા ક્રમથી) લખવા જવા.

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, કુતીર્ય, સંગાર, કુળ, ગણ, સંકર, ગંડી અને ભાવ એ બાર પ્રકારે સમય નિરૂપ છે. તેમાં નામ અને સ્થાપના સુગમ છે. દ્રવ્યસમય એટલે દ્રવ્યનો સમ્યક્ ચયન અર્થાત્ પરિણામ-વિશેષ (પરિણુતિ વિશેષ) એટલે કે સ્વભાવ બળબુવો. જેમકે જીવદ્રવ્યનો સ્વભાવ ઉપયોગ છે, પુદ્ગળ દ્રવ્યનો સ્વભાવ ભૂર્તત્વ છે. ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ ત્રણેના અનુક્રમે સ્વભાવ ગતિ, સ્થિતિ અને અવગાહન દાન છે. અથવા જે દ્રવ્યનો જે કાળ ઉપયોગને યોગ્ય છે તે તેનો સમય છે. જેમકે વર્ષાઋતુમાં મીઠું (લવણ), શરદ્ ઋતુમાં પાણી, હેમંત ઋતુમાં ગાયત્રી દ્રવ્ય, શિશિર ઋતુમાં આમળાનો રસ, વસંતઋતુમાં ઘી અને શ્રીષ્ઠઋતુમાં ગોળ અમૃત સમાન છે.

દ્વે ક્ષેત્ર-સમય બતાવવામાં આવે છે. ક્ષેત્ર આકાશનું નામ છે. આકાશના સ્વભાવને ક્ષેત્ર-સમય કહે છે. આકાશ એક પરમાણુથી પણ પૂર્ણ જાય, બેથી પણ પૂર્ણ થાય અને સૌ પરમાણુ પણ આકાશમાં સમાર્પ જાય આકાશ સૌ લાખથી પણ પૂર્ણ જાય તથા દળરે ઠોડી પણ તેમાં સમાર્પ જાય.

અથવા દેવકૃત ત્રણે ક્ષેત્રોનો એવો અનુભાવ છે કે ત્યાં નિતામ જગત પ્રાપ્તિએ સુરૂપ, નિત્ય સુખી અને નિર્વિગ્ધ હોય છે. અથવા ધાન્ય ત્રણે વાવવા માટે ખેતરને જે શુદ્ધિ કરવાનો અવસર હોય છે તેને ક્ષેત્રસમય કહે છે.

પાણી હીંગોના પોતપોતાના આગમ-વિગમ તથા તેમાં જાતાવેલા
અનુદાન જે તે કુતીર્થ-અગમ (સિદ્ધાન્ત) નાનુસાર.

સંકેતને સંગ્રાહ દોષે ન સંકેતરૂપ ને મમમ ન તેને સંગ્રાહ-
સમય દોષ છે. કંઈકે સિદ્ધાર્થ ન્યાયિ જેવે પૂર્વજન સંકેત પ્રમાણે
દર્શિ (દુઃખ વારુદેવ) ના મકદાને કંઈકે અદાપ્ત કરી વ્હા છે,
એવા શ્રી બલદેવ (બલભદ્ર) ને પ્રતિબોધ આપ્યા દત્તા.

ક્રાન્તા ન્યાયા ન ક્રાન્તમય દર્શન ન માર્ગે શક્તિ જાતિનો ક્રાન્તા
ધ્યાન પિતૃદાદિ ન વ્યવસ્થા ન્યાયી જાતિનો ક્રાન્તાચાર મથનિદાદાદિ જે.

[illegible]

આ અધ્યયનના ચાર ઉદ્દેશ છે તેમાં પહેલા ઉદ્દેશના ૭ અર્થાધિકાર પહેલી ગાથા વડે બતાવેલ છે જેમકે પૃથિવી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ તે પાંચ મહાભૂતો છે તેઓ સર્વ લોકમાં વ્યાપેલા હોવાથી મહાન અને ભૂત છે, માટે તે મહાભૂતો કહેવાય છે. તેનું વર્ણન તે આ પહેલો અર્થાધિકાર થયો.

તથા ચેતન અને અચેતન જગતના સર્વ પદાર્થો આત્માના પરિણામો છે, તે પ્રમાણે આત્મદ્વૈતવાદ પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલો છે, માટે તે બીજો અર્થાધિકાર છે.

તે જ જીવ છે અને તે જ શરીર છે અર્થાત્ શરીરના આકારમાં ભૂતોનું પરિણામ જ જીવ છે અને તે જ શરીર છે. તાત્પર્ય એ છે કે જીવ અને શરીર એક છે, તે ત્રીજો અર્થાધિકાર છે

તથા પાપ અને પુણ્ય વગેરે બધી ક્રિયાઓનો જીવ અકારક છે અર્થાત્ એ બધી ક્રિયાઓ જીવ કરતો નથી એવું કહેનાર પુરુષ, તે ચોથો અર્થાધિકાર છે

તથા પાંચ મહાભૂતો છે અને તેમાં છઠી આત્મા છે તે પાંચમો અર્થાધિકાર છે.

તથા અકળાવ દી એટલે કે કાર્મ પપ્પ ક્રિયાનું ફળ નથી એવું એ સ્પષ્ટ કરે છે તે તેનો મન પપ્પ અદી કહ્યો છે, તે છઠો અર્થાધિકાર છે

બીજા ઉદ્દેશમાં ચાર અર્થાધિકાર છે—

એથી ઉદ્દેશાનો અર્થાધિકાર આ પ્રમાણે છે—અવિગત અર્થાત ગૃહસ્થીઓમા જે અસંયમ પ્રધાન અનુક્રાંત હોય છે, તે જ અનુક્રાંત પર પ્રવાદી પરતીર્થિકોને ગૃહસ્થની ઉપમા આપવામા આવી છે

અનુગમ

હવે અનુગમ કહે છે તે ગે પ્રકારે છે—સૂત્રાનુગમ અને નિર્યુક્તિ-અનુગમ. નિર્યુક્તિ-અનુગમ ત્રણ પ્રકારે છે—નિલેપ-નિર્યુક્તિ અનુગમ, ઉપોદ્ધાત-નિર્યુક્તિ-અનુગમ અને સૂત્રરૂપશિક નિર્યુક્તિ-અનુગમ. તેમાં નિલેપ-નિર્યુક્તિ-અનુગમ અનુગત છે. કારણ કે તે ઓધનિલેપન અને નામનિલેપન નિલેપામા જ અતર્ભૂત છે તથા હવે કહેવાના સૂત્રનો નિલેપ પણ કવવાનો હોવાથી તે આવશે

ઉપોદ્ધાત-નિર્યુક્તિ અનુગમ છીશ દ્વારા બતાવનારી બે ગાથાઓથી અથુપુ, તે આ છે—ઉદ્દેશે-નિલેશેય ઈત્યાદિ

હ્રદમે નિલેસે યુનિગમે સ્વિત્તકાલપુરિસે ય

મેઘચ્છન્ને યથા ચંદ્રો ન રાજતિ નમસ્તલે ।

ઉપોદ્ધાતં વિના શાસ્ત્ર તથા ન શ્રાજતે વિધૌ ॥

અર્થ—મેઘથી દકાયલો ચંદ્ર આકાશમા ગોમતો નથી તેમ હવે ઉદ્યત વિના શાસ્ત્ર વિધિમા ગોમતુ નથી.

સૂત્રરૂપશિકનિર્યુક્તિ અનુગમ તો સૂત્ર ભોગ ત્યારે મળશે જે અને સૂત્ર સૂત્રાનુગમ દ્વારા તો જ દોષ છે તે સૂત્રાનુગમનો અવચર અર્થ જ મળે છે, જે અસંપૂર્ણ ગુણો નહિત સૂત્રનું દેવ્ય નું કારણ તે આ છે—(અત્રી વૃત્તિગત નિમિત્તે ન હોય છે.)

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર

ભાગ પહેલો

પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ

અધ્યયન પહેલું—સમય સિદ્ધાંત

દોઝાર પહેલો

સ્વ—સમય

દ્વીકાર્થ—આ ગાથાનો આચારાંગ સૂત્ર સાથે સબંધ છે. આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“જીવ છ કાય વાળા હોય છે. તે જીવોની ધાત કરવાથી કર્મનો બંધ પડે છે” આ બધું બધું જોઈએ, તે આ ગાથામાં બતાવ્યું છે.

અથવા કોઈ વાદી જ્ઞાન માત્રથી મુક્તિ બતાવે છે, તો વળી બીજો કોઈ વાદી માત્ર ક્રિયાથી મુક્તિ બતાવે છે, પરંતુ જૈન દર્શન જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બંને દ્વારા મુક્તિ માને છે, કોઈ એકથી નહિ. તે વાત આ શ્લોક દ્વારા બતાવી છે.

તે ઉપરાંત, જ્ઞાન મહિમની કહેલી ક્રિયા જ મોક્ષાર્થ આપે છે, તેથી ‘બુદ્ધિગ્જ’ પણ દ્વારા જ્ઞાન પાડેલું બતાવ્યું છે અને તિરત્તિગ્જ દ્વારા ક્રિયા બતાવી છે. બોધ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ એ ઉપદેશ આ બુદ્ધિગ્જ નો અર્થ છે.

હવે મેનો બોધ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ ? તેનો ઉત્તર એ છે કે વ્યવર્ત્ત અર્થાત્ જીવ-વર્ત્તે પન્સપન્સ અનુવેનકરે જેને સ્થાપિત કરે છે તેને બંધન કહે છે, અર્થાત્ જીવવર્ત્તે જેમાં સ્વયં મળી જાય છે અને તેને પણ પેતામાં મેળવતી વાત તે જ ‘બંધન’ છે.

આ બંને પ્રકારની વસ્તુ મમત્વશુદ્ધિથી ગ્રહણ કરવી તથા તુરંત વસ્તુ-તૃષ્ણ તુપ વગેરે પણ પરિગ્રહરૂપે ગ્રહણ કરવી અથવા કોઈ વસ્તુને પરિગ્રહશુદ્ધિથી ગ્રહણ કરવા માટે તે વસ્તુ પાસે જવાનો જીવનો સ્વભાવ હોવો—આ બધું પરિગ્રહ રાખવામાં સમાવિષ્ટ છે. આ પ્રમાણે જે પુરુષ સ્વયં પરિગ્રહને ગ્રહણ કરે છે અથવા ખીજને પરિગ્રહ કરાવે છે અથવા પરિગ્રહ ગ્રહણ કરનાર પુરુષને અનુચ્છા આપે તે પુરુષ દ્વંષ આપનારા અષ્ટવિધ કર્મો અથવા તે કર્મોના ફળસ્વરૂપ અસાતાવેદનીયના ઉદય વગેરેથી મુક્ત થતો નથી. વસ્તુતઃ પરિગ્રહમાં આગ્રહ રાખવો તે જ અનર્થનું મૂળ છે “દુ” છુ અને આ મારું છે”—આ અભિમાનરૂપી દાહ-જ્વર જ્યાં સુધી જીવાત્મામાં અગ્નિત્વ ધરાવશે ત્યાં સુધી તે કાળોતો જ કાળિયો છે અને તેને માટે પ્રશાન્તિની આશા આકાશકુસુમવત્ જાયવી.

વળી જેમાં છેવટે અનર્થ જ ગ્લેયું છે એવા યશ અને સુખના અભિલષી મદ જીવે. આ દ્વંષ પરિગ્રહને અત્યંત કષ્ટ વેડીને ક્રિપાજન કરે છે આ પરિગ્રહ દ્વંષનું ધર છે, ધીંગતાનો હામ કરે છે, લામનો રાત્ર છે, ચિત્તવિચેપનો મિત્ર છે, મદનું ધર છે, ધ્યાનનો કષ્ટગ્રાસી અગ્નિ છે, દ્વંષનો જન્મદાતા છે, સુખનો વિનાશક છે અને એવું પામ નિગમ આનંદે આ પરિગ્રહ દુષ્ટ પ્રદની જે અનુ પુરુષને પણ નાન આપે છે અને તેના નાશ કરી નાં છે.

આ આ પરિગ્રહ પ્રાપ્ત કરવાની ક્ષિપ્રા યાત્ર છે, પરિગ્રહ નામ મમત્વ-સંકલ્પ-ક્રિયા અને પ્રાપ્તિ સ્વયં પરિગ્રહની નિષ્ઠા સંકલ્પ-ક્રિયા છે. પરિગ્રહનું ઉદ્દેશ્ય પણ જનિતિ નામ મમત્વ-સંકલ્પ-ક્રિયા સુધિ દુઃખ-મ-કલ્પ-અધનર્થ

શ્રુતિ ગણી શકતી નથી (-)

ગય તિવાયળ પાળે, અદુવાડને દિ ઘાયળ ।

પાળેત ઘાડણજાણાદ, વેગં વટ્ટદ અપળો ॥૬॥

કે પાતે પ્રાણીજીવાનેા ઘાત કે જે અથવા પ્રાણીજીવ પાતે
લાગ દેવાં કે અથવા પ્રાણીજીવાના ઘાત દરનાર પુરુષને
અનુમાન આપે કે તે પાતાનું વા વધાન કે. (૨)

તીર્થાર્થ—પ્રાણીજીવ પાતે કે જે અથવા પ્રાણીજીવ પાતે
લાગ દેવાં કે અથવા પ્રાણીજીવાના ઘાત દરનાર પુરુષને

આર્વાક અનુમાનને આ પ્રમાણે અપ્રમાણ કહી શકે—“અનુમાન પ્રમાણ નથી કાગ્ય કે—

પરંતુ આ પણ અનુમાન જ છે જો આર્વાક એમ કહે કે જાગ માણસે અનુમાનને પ્રમાણ માને છે તેથી તેમની આ જાતની પ્રસિદ્ધિથી અમે પણ અનુમાનનો આશ્રય લઈને જ અનુમાનનું પાડન કરીએ છીએ, તો આ કહેવું પણ અયુક્ત છે, કાગ્ય કે પરમ-પ્રસિદ્ધ અનુમાન તમારા મનમાં પ્રમાણ માનવામાં આવતું હોય તો પણ તમે તેને અપ્રમાણ કેવી રીતે કહો છો ? અને જો તમે એ કહેતા હો કે અનુમાન તમારા મનમાં પ્રમાણ નથી તો તે અનુમાન હાનિ જ તમે જાગને કેમ સમજાવો છો ? જો ઠાઈ મૂર્ખ મનુષ્ય જોળને ઝેર માની લે તો શું બુદ્ધિમાન પુરુષ પણ તેને માગવા માટે જોળ જ આપે ? માટે પ્રત્યક્ષની પ્રમાણતા અને અનુમાનની અપ્રમાણતા સિદ્ધ કરવા જતા, તમારી ઈચ્છા ને તેના જતા પાછા તમારી નજરની અનુમાનની સમજના જાળપરક આવી જતા છે.

જો એમ કહો કે આલય વિજ્ઞાન પણ છે, જેથી મ મેનનાત્મક
જ્ઞાન પણ થાય છે, તો તમે આત્માનુ જ એક ખીજુ નામ
“આલય વિજ્ઞાન” રાખી લીધું. જ્ઞાન ગુણ છે, તે ગુણી વિના
હોઈ જ ન શકે, માટે જ્ઞાન-ગુણનો ગુણી “આત્મા” અવસ્થા હોવો
જોઈએ.

આ આત્મા સર્વવ્યાપી નથી, કાચુ કે તેનો ગુણ "ગાન" તે સર્વે જગ્યાએ વ્યાપ્ત નથી. જેવી રીતે ઘટનો ગુણ સર્વે વ્યાપ્ત નથી.

વળી તે આત્મા સ્વામાક (તંદુલ)ના દાણા જેવડો કે અમૂળાના પર્વ જેવડો પણ નથી, કાચુ એવડો નાનો આત્મા તેમજ મદ્ય કરેલા શરીરને વ્યાપ્ત કરી શકે નહિ તે આત્મા ચામડી પર્યંત સમસ્ત શરીરમા વ્યાપ્તો જાણુય છે તેથી એ સિદ્ધ થાય છે કે આત્મા ચામડી પર્યંત સમસ્ત શરીર વ્યાપી હેય છે

સંસારી આત્મા અનાદિકાળથી કર્મથી બદ્ધ છે. તે કદી પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત નથી, તેથી અમૂર્ત દેવા છતાં પણ આત્માને મૂર્તકર્મ સાથે સંયમ દેવામાં કઈ વિરોધ અન્યથો કર્મ સાથે સંયમ દેવાને માટે તે આત્માની સ્વરૂપ, એકેન્દ્રિય, દ્વેન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય, પાંચેન્દ્રિય, અપાર્ણમ વગેરે અ = પ્ર ના આસરે એ ગણા છે.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥
 श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीविष्णवे नमः ॥
 श्रीशिवाय नमः ॥ श्रीब्रह्माय नमः ॥
 श्रीमहेश्वराय नमः ॥ श्रीनारायणाय नमः ॥
 श्रीहरिभक्त्याय नमः ॥ श्रीकल्याणाय नमः ॥
 श्रीसुखाय नमः ॥ श्रीसौख्येय नमः ॥
 श्रीमङ्गलाय नमः ॥ श्रीशान्तिाय नमः ॥
 श्रीवैष्णवाय नमः ॥ श्रीभक्त्याय नमः ॥
 श्रीपद्मनाभाय नमः ॥ श्रीनमो भगवते वासुदेवाय ॥

ગતિઓમા જર્થ કે આવી શકતો નથી. વળી નિત્ય હોવાને લક્ષને વિસ્મૃતિ ન થવાથી તે આત્મામા જાતિસ્મરણ વગેરેની ક્રિયા પણ થઈ ન શકે.

તથા આદિ શ્રદ્ધાથી “પ્રકૃતિ કર્મ” કરે છે અને પુરુષ તેનું ક્ષણ ભોગવે છે”—એ પ્રમાણે તેઓ આત્મામા ભોગ ક્રિયા માને છે તે પણ ખતી શકે તેમ નથી, કારણ કે ભોગક્રિયા પણ ક્રિયા જ છે અને સામ્યવાદી આત્માને નિષ્ક્રિય માને છે, માટે આત્મામા ભોગ હોવો સંભવિત ખનતો નથી.

જો એમ કહે કે દર્પણમા પ્રતિબિંબિત મૂર્તિ બદલાર રહેતા છતાં પણ દર્પણમા દેખાય છે, તે પ્રમાણે ભોગ પણ આત્મામા ન હોવા છતાં પણ આત્મામા દેખાય છે, તો તમારી આ વાત તો તમારા મુખ્ધ મિત્રો જ માનશે, કારણ કે આ કથન યુક્તિ ગદિત છે તથા પ્રતિબિંબનો હિદય પણ એક પ્રકારની ક્રિયા જ છે, તે વિકાર ગદિત નિત્ય આત્મામા કેવી રીતે થઈ શકે ? માટે આ યુક્તિ પણ ખળાવિદિત છે.

જો તેઓ એમ કહે કે આત્મામા ભોગક્રિયા અને પ્રતિબિંબની હિદય હિ. થાય છે એટલી ક્રિયાઓની અપેક્ષા આત્મા જો કે મદિત છે તે પણ માત્ર એટલી ક્રિયાથી અમે મક્રિયત્વ માનતા નથી, ખનતુ મમત્ત ક્રિયા કર તો જ તેને મક્રિય માનીએ છીએ, તે આ સકતો નિર્કૃતિ-વિકાર હિત્ત આપે છે કે—

તે પ્રમાણે જે વૃક્ષ નિશ્ચિત રૂપે ફળ આપતા નથી તેમ જ સમય ઉપર ફળ આપતા નથી તે વૃક્ષ ખીજા વૃક્ષથી પૃથક્ થઈ જતું નથી, પરંતુ તે પણ વૃક્ષ જ ગણાશે, વગેરે દષ્ટાંતો અહીં સમજી લેવા. તથા જે ગાય દૂધ આપતી નથી અથવા થોડું આપે છે તે ગાય પણ ગાય જ કહેવાશે, ઇત્યાદિ દષ્ટાંતો આપીને પણ પૂર્વોક્ત રીતિથી દષ્ટાંતની યોજના કરી લેવી. (૧૪)

નિત્યવાદ

સંતિ પંચ મહઃભૂયા, હ્રમેગેસિમાહિયા ।

આય છટ્ટો પુળો આહ, આયા લોગે ય સાસણ ॥૧૫॥

કેટલાકે લોકો કહે છે કે આ લોકમાં પાંચમહાભૂત અને પાંચમહાભૂતોથી ભિન્ન છટ્ટો ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા પામ્ છે. અને આત્મા અને લોક ગાથિત છે, નિત્ય છે. (૧૫)

ટીકા—વેદવાદી સાખ્ય અને વૈજેષિક કહે છે કે આ જગતમાં પૃથ્વી વગેરે પાંચ મહાભૂતો અને તેથી પૃથક્ છટ્ટો આત્મા છે, ખીજા પાત્રીઓના મતથી ત્રિવદ્, આ લોકો કહે છે કે પૃથ્વી આદિ તેક અને આત્મા શત્રુત્વ અર્થાત્ અગિનાગી છે. તેમના મતમાં આત્મા આગણની પેઠે મર્વવ્યાપક અને અમૂર્ત હોવાથી નિત્ય છે અને પેતના સ્વરૂપથી નષ્ટ ન થવાને કારણે પૃથ્વી વગેરે અનિત્ય ગી છે (૧૫)

દુદ્ધશ્રોળ વિગમ્મંતિ, નો ય ઉપ્પજ્જણ અમં ।

મન્વેડ્ડિ મન્વડા માત્રા, નિયત્તીમામમાગયા ॥૧૬॥

દુધ શ્રોળ વિગમ્મંતિ, નો ય ઉપ્પજ્જણ અમં અને અન્મને દુદ્ધ અને

અચ્છેદ્યોડ્યમમેદ્યોડ્યમવિકાર્યોડ્યમુચ્યતે ।

નિત્યઃ સર્વગતઃ સ્થાણુરચ્છોડ્યં સનાતનઃ ॥

અર્થાત્ આ આત્માને શસ્ત્ર કાપી ન શકે, આગ બાળી ન શકે, પાણી ભીંજવી ન શકે અને વાયુ શોષી ન શકે. આત્મા હેદી શકાય નહિ, ભેદાય નહિ, તે અવિકારી, નિત્ય, સર્વગત, સ્થિર, અચળ અને સનાતન છે.

પૃથિવી વગેરે પાચમહાભૂત તથા છદ્દો આત્મા નિત્ય છે, એટલે અસત્ વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી નથી, કારણ કે બધા પદાર્થ સર્વ વિષમાન રહે છે. જે પદાર્થ અસત્ છે તેમા કર્તા કરણ વગેરે કારકોના વ્યાપાર થઈ શકતો નથી, માટે સત્ પદાર્થની જ ઉત્પત્તિ થાય છે, એ સિદ્ધાંત માનવો જોઈએ.

જે અસત્ પદાર્થની ઉત્પત્તિ થતી હોય તો ગદ્યેકા શી ગડા વગેરેની પણ ઉત્પત્તિ થાય. માટે કહ્યું છે કે અસદ્કરણાત . . . અર્થાત્ જે વસ્તુ હોતી જ નથી તે બનાવી શકાતી નથી, જેમકે મધ્યમાના શી ગડા બનાવી શકાતા નથી તેવી એ સિદ્ધ છે કે જે વસ્તુનો સૂક્ષ્માવ છે તે જ બનાવી શકાય છે, અસત્ વસ્તુ બનાવી શકાતી નથી.

કર્તા કોઈ પણ વસ્તુને બનાવવા માટે તેના ઉપાદાનને પ્રદા . . . કે છે એ અમનની પણ ઉત્પત્તિ હોય તો ઉપાદાનના પ્રદાની અવગતતા જ કયા રહી કે કોઈ પણ વસ્તુથી કેઈ પણ વસ્તુ બનાવી શકાય. તે પ્રમાણે તેમ કદવા માટે તલની શુ જરૂર છે . . . એ સિદ્ધાંત . . . એ સિદ્ધાંત . . . માટે સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે . . . અમન (અતિવચન) . . .

શબ્દ દ્વારા ક્રિયાનો જ પ્રતિષેધ કરવામાં આવે છે, પરંતુ મુગ્ધ વગેરે પદાર્થ ઘટાદિ પદાર્થને ઉત્પન્ન કરતા નથી, કારણ કે ઘટ વગેરે પદાર્થ પોતાના કારણોથી જ ઉત્પન્ન થાય છે

જો એમ કહો કે ભાવ (પદાર્થ)ના અભાવને 'અભાવ' કહે છે, તે અભાવ મુગ્ધ દ્વારા થયો છે, તો આ પણ ઠીક નથી. કારણ કે અભાવ, અવસ્તુ તથા નીરૂપ છે, તેમાં કારકોનો વ્યાપાર કેવી રીતે હોઈ શકે ? જો અભાવમાં પણ કારકોનો વ્યાપાર થાય તે ગધેડાના સીંગડામાં પણ કારકોનો વ્યાપાર થવો જોઈએ માટે વિનાશનું કારણ મુગ્ધ વગેરે કાર્ક કંતુ નથી, પરંતુ પદાર્થ પોતાના સ્વભાવથી જ અનિત્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તેના ક્ષણિક હોવામાં કાર્ક બાધક નથી તેથી તે ક્ષણિક છે

આ ગાથામાં "તુ" શબ્દ પૂર્વોક્ત મતવાદીઓથી આ મતનો ભેદ બનાવે છે તે જ ભેદ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધ દ્વારા બનાવે છે "અણ્ણો અણ્ણ્ણો" જેમ પાંચ મહાભૂત અને છઠ્ઠો આત્મા માનનાર સામ્યવાદી ભૂતોથી ભિન્ન આત્માને માને છે તથા જેમ ચાર્વાક પાંચ ભૂતોથી અભિન્ન આત્માનો સ્વીકાર કરે છે તે પ્રમાણે બૌદ્ધો માનતા નથી આ વાદીઓ શરીર રૂપે પચિયુત થયેલ પાંચ ભૂતોથી ઉત્પન્ન થયેલ અથવા આદિ-અંત રહિત નિત્ય આત્માને સ્વીકારત નથી. આ બૌદ્ધોની માન્યતાનું વર્ણન યજુ (૧૭)

ધાતુવાદ

પુટ્થો આઝ તેઝ ય, તથા વાઝ ય ઇગ્ગો ।

ચમાગિ ઘાઝ્ણો મ્મં, ઇવમાહંમુ આવરે ॥૧૮॥

પૃથિવી. જ્વાળા. તેજ. અને વાયુ એ ચાર ધાતુઓમાં

અને જે આત્મા જેવો કાંઈ પદાર્થ છે જ નહિ તો સ્વ
અનુભવસિદ્ધ સુખદુઃખનો અનુભવ કેને થયે ને વિચારો. જે બૌદ્ધો
કહે કે આ સુખદુઃખનો અનુભવ વિજ્ઞાન સ્વરૂપને થયે તો તે કહેવું
અયોગ્ય છે. કારણ કે વિજ્ઞાન સ્વરૂપ પણ ક્ષણિક છે અને જ્ઞાનક્ષેપ
અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી સુખદુઃખનો અનુભવ થઈ શકે નહિ

તથા ક્રિયા અને ક્રિયાના ફળનું ક્ષણાન્તર હોવાથી પાસ્તરપરિ
અત્યંત અસંગતિ છે, અર્થાત્ જે ક્રિયા કરે છે અને જે તેનું ફળ
ભોગવે છે તે બંનેનો પરસ્પર અત્યંત ભેદ છે. તેથી ઋકૃતનાશ
અને નઅકૃતની ઉત્પત્તિ રૂપ દોષ બૌદ્ધોના મતમા આવે છે.

જે બૌદ્ધો એમ કહે કે જ્ઞાનસતતિ (જ્ઞાનપરપરા) એક જ
છે તેથી જે જ્ઞાનસતતિ ક્રિયા કરે છે તે જ તેનું ફળ ભોગવે
છે, માટે અમાગ મતમા કૃતનાશ અને અકૃતાગમ દોષ નથી તો આ
વાત પણ અગત્ય નથી. કારણ તે જ્ઞાનસતતિ પણ પ્રત્યેક જ્ઞાનીમાં
ભિન્ન નથી, માટે એ જ્ઞાનસતતિથી પણ કાર્મ ફળ નથી.

જે બૌદ્ધો એમ કહે કે પૂર્વપદાર્થ ઉત્તરપદાર્થમા પોતાની
વાસના મૂકી જામીને પછી નષ્ટ થાય છે, જેમકે તેઓ કહે છે કે
જે જ્ઞાનસતતિમા કર્મવાસના સ્થિત રહે છે, તેમા જ ફળ ઉત્પન્ન
થાય છે, જેમ જે વપામમા સાક્ષાત્ દોષ છે તેમા જ ફળ ઉત્પન્ન
થાય છે, તેા અહીં પણ એ વિકલ્પ કરી શકાય કે શું તે વાસના
ને ક્ષણિક પદાર્થથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે ? જે વાસના ભિન્ન

પોતાની કરેલી ક્રિયાનું ફળ જ ભોગવવું તે કૃતનાશ દોષ છે.

૨. ક્રિયા કરતા નથી. ન તે ક્રિયાનું ફળ ભોગવે છે, અર્થાત્
જે કોઈ ભિન્ન જ્ઞાન ભોગવતું ન અકૃતની ઉત્પત્તિ રૂપ અગમ

જાણીને તેને તોડવું જોઈએ” પરંતુ નિયતિવાદી વગેરે પગતીર્થ-
ક્રોધના સિદ્ધતાનુસાર બંધનનું જ અસ્તિત્વ નથી, તે આ હિદેશકમાં
બતાવવામાં આવશે. આ પ્રમાણે અનેક સંબંધ વડે આવેલા આ
હિદેશકના ચાર અનુયોગદ્વારાનું ચર્ચન કરીને સૂત્રનુગમમાં અરબ-
સિન વગેરે ગુણયુક્ત સૂત્ર ઉચ્ચારવું તે આ સૂત્ર છે(—)

આ સૂત્રનો અનંતર સૂત્ર અને અપરંપર સૂત્ર સાથે સંબંધ
બતાવવો જોઈએ. અનંતર સૂત્ર સાથે આનો સંબંધ આ પ્રમાણે
છે—અનંતર સૂત્રમાં કહ્યું છે કે પચમૂતવાદી તથા પચરકધવાદી
વગેરેની બુદ્ધિ મિથ્યાત્વને લઈને નાટ યર્ષ ગર્ષ છે, માટે તેઓ
મિથ્યા પદાર્થમાં આમલ રાખે છે તેથી વસ્તુતત્ત્વના જ્ઞાનથી રહિત
તે લોકો વ્યાધિ, મૃત્યુ અને જગત્થી વ્યાપ્ત એવા સસારરૂપી
ચક્રમાં જીવી નીચી યોનિયોમાં જન્મણ કરતા કરતા અનંતકાળ
મુખી એક ગર્ભમાંથી નીકળી બીજા ગર્ભમાં વાસ કરતા ગમેશે. તે જ
પ્રમણે અહીં પણ નિયતિવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને અતુર્વિધ કર્મને
બંધનતા નહિ માનનારા અન્ય દર્શનાચાર્યોને પણ સંસાર ચક્ર
વાસનું જન્મણ અને એક ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમાં જન્મનું બતાવે
છે. પરંપરા સૂત્રમાં ‘હુઝેઝે’ વગેરે છે તેથી તે સાથે આનો
સંબંધ એ છે કે “વિદ્યિન્વિજ્ઞા” દર્શનાદિ અગ્રમાં હતું છે કે “જીવને
બોધ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ” અહીં પણ એમ સમાજનું કે નિયતિ-

— જે સૂત્ર કેઈ સૂત્રની અવ્યત નિષ્ઠ દોષ છે અર્થાત્ વચ્ચે
બીજા સૂત્રનું વ્યવધન તેનું નથી તે સૂત્ર અનંતર સૂત્ર
કહેવાય છે.

— જે સૂત્રની મધ્યમાં બીજા સૂત્રો પણ દોષ છે તેમને પરંપરા
સૂત્ર કહે છે.

જે લિન્ન હોય તો તે પુરુષના સુખદુઃખને ઉત્પન્ન કરી ન શકે કારણ તે પુરુષથી લિન્ન છે. જે સ્વભાવ પુરુષથી લિન્ન ન હોય તો અભેદને ક્ષીણે સ્વભાવ તે જ પુરુષ થયો અને પુરુષ સુખદુઃખ કર્તા નથી તે અમે પહેલા કહી ચૂક્યા જ છીએ.

વળી કર્મ પણ સુખ દુઃખનું કર્તા હોઈ ન શકે કારણ તે કર્મ પુરુષથી લિન્ન છે કે અલિન્ન ? જે અલિન્ન માનીએ તો કર્મ તે જ પુરુષ થઈ જશે અને તો પછી પહેલા કહ્યું તેમ પુરુષ સુખ-દુઃખનો કર્તા નથી જે તે કર્મ પુરુષથી લિન્ન હોય તો તે સંયેતન છે કે અસંયેતન ? જે સંયેતન હોય તો એક શરીરમાં એ સંયેતન માનવા પડશે જે કર્મ અસંયેતન માનો તો પૃથ્વરતી ખડકના પેડે સ્વયં પડતું હોવાથી સુખદુઃખનું કર્તા કેમ બની શકે ? આગળ ઉપર વિસ્તાર્યા કહેવાશે માટે અહીં આટલું બસ છે.

તે પ્રમાણે મોક્ષને મિદ્ધિ કહે છે તે મોક્ષમાં જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે તેને “સેદ્ધિક” કહે છે. અસિદ્ધિ એ સંભાગનું નામ છે તે સંસારમાં જે અસાતાના ઉદય સ્વરૂપ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેને “અસેદ્ધિક” કહે છે અર્થાત્ માસાગિક દુઃખને અસેદ્ધિક કહે છે અથવા સુખ અને દુઃખ એ બંને સંદ્ધિક અને અસંદ્ધિક એ બંને પ્રકારના હોય છે કૂળમાળા, ચંદન, સુદર શ્રીના ઉપમો રૂપ મિદ્ધિયા ઉત્પન્ન થયેલું સુખ સેદ્ધિક છે, અને ચાખૂરનો મારગમ દોડતો કામ વગેરે મિદ્ધિયા ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ “મેદ્ધિક” છે વળી તેનું બાળ કરણ દેખાતું નથી એવું જે આનંદ રૂપ સુખ મનુષ્યના હૃદયમાં ઓચિંત્ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે તે અમેદ્ધિક સુખ છે. તથા તાપ, માથાનો દુઃખાવો અને શબ વગેરે જે દુઃખ શરીરના અંગેથી ઉત્પન્ન થાય છે તે અમેદ્ધિક દુઃખ છે એ બંને સુખ અંગે દુઃખ પડવાના પેતાના ઉદ્ભવથી ઉત્પન્ન થતું નથી તથા

કહ્યું છે તે મ્લેચ્છ જાણતો નથી. તેથી આર્ય પુરુષના ભાષણનું કારણ નિશ્ચય રૂપે નહિ જાણતા ફક્ત અર્થજ્ઞાનશૂન્ય તેના ભાષણનો અનુવાદ માત્ર કરે છે—

एवमन्नाणिया नाणं, वयंताऽवि सयं सयं ।

निच्छयत्थं न याणंति, मिलक्खुव्व अबोहिया ॥૧૬॥

તે પ્રમાણે જ્ઞાનહીન બ્રાહ્મણ અને શ્રમણ પોતાનું જ્ઞાન કહેતા હોવા છતાં પણ નિશ્ચિત અર્થને જાણતા નથી. તેઓ પૂર્વોક્ત મ્લેચ્છોની જેમ અજ્ઞાની છે. (૧૬)

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદીઓના પક્ષનું દૃષ્ટાંત બતાવી હવે તેની દાર્ષ્ટાંતમા યોજના કરવા માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે—

જેવી રીતે મ્લેચ્છ પુરુષ આર્ય પુરુષના ભાષણનો સાચો અર્થ ન જાણતો હોવા છતાં પણ ફક્ત તેના ભાષણનો અનુવાદ માત્ર કરે છે, તે પ્રમાણે સમ્યગ્જ્ઞાન રહિત કોઈ શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ પાત્રપોતાના જ્ઞાનને પ્રમાણરૂપ કહેવા છતાં પણ પગરૂપ વિગદ અર્થ કહેતા હોવાથી, નિશ્ચિત અર્થને જાણતા નથી આશય એ છે કે તેઓ પોતાના તીર્થગ્ને સર્વજ્ઞ સમજીને તેમના ઉપદેશથી ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થાય છે, પરંતુ સર્વજ્ઞની વિવક્ષા (અભિપ્રાય) અર્નાગદર્શ (સામેની વસ્તુને જોનાર) પુરુષ જાણી શકતો નથી, કાગળ કે જે સર્વજ્ઞ નથી તે સર્વજ્ઞને જાણી શકે નહિ. કહ્યું છે કે જેમને સર્વજ્ઞનું જ્ઞાન અને જેમનું જ્ઞાન નથી તેમની પાસે જો સર્વજ્ઞ માને તો પણ તેઓ કંઈ જાને જાણી શકે કે “આ સર્વજ્ઞ છે” ?

એ પ્રમાણે પાગકાના ચિત્તની વૃત્તિ દુર્માર્ગ દોષ છે તથા જેમ દેહ-પ્રકૃતિના અવયવો વિના પણ જે અવિદ્યારૂપી પ્રદણ કરનાર

મહાવના ન હોવાથી, નિશ્ચય અર્થને ન જાણનાર માણસ મ્હેન્ટ પુરુષની પેઠે ફક્ત બીજની ઉકિતનો અનુવાદ માત્ર કરે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તે બોધરહિત છે, તેનાથી તો અજ્ઞાન પણ શ્રેષ્ઠ છે આ પ્રમાણે જેમ જેમ જ્ઞાન વધતું જાય છે તેમ તેમ શુરુતર દોષ પણ વધતો જાય છે જે જાણા જોઈને બીજના માથા સાથે પોતાના પગને અડાડે છે તે મદા અપગ્રાધી છે, અને જે બૃહથી અડાડે છે તેના કાઈ દોષ મનાતો નથી, માટે અજ્ઞાન જ પ્રધાન છે, જ્ઞાન નહિ. ઉપર પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદીના મતને બતાવી દેવે તેના દૂષણ બતાવે છે. (૧૬)

अज्ञानियाणं वीमंसा, अण्णणे ण विनियच्छड ।

अप्पणो य परं नालं, कुतो अन्नाणुमामिउं ॥१७॥

“અજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે” તે પર્યાલોચનાત્મક વિચાર અજ્ઞાનપક્ષમાં સંગત થઈ શકતો નથી. અજ્ઞાનવાદી પોતાને પણ શિક્ષા દેવામાં સમર્થ નથી, તો પછી બીજને શિક્ષા કેવી રીતે આપી શકે ? (૧૭)

ટીકાર્થ—જે જ્ઞાન નથી તેને ‘અજ્ઞાન’ કહે છે તે અજ્ઞાન જેને છે તેને ‘અજ્ઞાની’ કહે છે. અથવા અજ્ઞાન શબ્દ સદા શબ્દ છે, માટે મત્વર્થી પ્રત્યય દાગતા તે શબ્દ બન્યો. ‘અજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે’ એવું કહેનારા તે અજ્ઞાનવાદીઓ આ પર્યાલોચનાત્મક વિચાર કરે તે અથવા તેઓ જે પદાર્થને નિશ્ચય કરવાની ઉત્ક્રિષ્ટ તાપ્ત છે, તે નિશ્ચય એ અજ્ઞાન વિષયમાં સંગત થઈ શકતો નથી, કારણ કે આ જે વિચાર કે ચિન્તા છે કે (—) ‘અજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે’ તે અજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે તેના જેમ જેમ જ્ઞાન વધતું જાય છે તેમ તેમ અજ્ઞાન ઓછું થાય છે.

છે તેમ તેમ દોષ વધે છે”—આ વિચાર પણ અજ્ઞાનીઓએ કરવો ન જોઈએ કારણ કે એવો પર્વાયોચનાત્મક વિચાર પણ “જ્ઞાન” રૂપ છે.

વળી તે અજ્ઞાનવાદીઓ તેમના મતમા જે અજ્ઞાનવાદ મુખ્ય છે તે અજ્ઞાનવાદની શિક્ષા આપવા પણ સમર્થ નથી. કારણ કે અજ્ઞાન પક્ષનો આશ્રય લઈને તેઓ સ્વયં અજ્ઞાની બની જાય છે, તો પછી તેમના શિષ્યને શિક્ષા કેવી રીતે આપી શકે ? કારણ પોતે અજ્ઞાની હોય તો શિષ્યને જ્ઞાનમાર્ગ બતાવવાની શિક્ષા કેવી રીતે આપે ?

વળી અજ્ઞાનવાદીઓ કહે છે કે “જયો ઉપદેશ વગેરે મ્લેચ્છના અનુવાદની પેઠે નિગ્રાહ્ય છે”—આ પણ તેમનું કહેવું અયુક્ત છે. કારણ, જ્ઞાન વિના બીજાની ભાષાનો અનુવાદ પણ કરી ન શકાય.

વળી તે અજ્ઞાનવાદીઓ એમ કહે છે કે “બીજાની ચિત્તવૃત્તિ જાણી શકાતી નથી, માટે અજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે.”—આ તેમની વાત પણ અયુક્ત છે. કારણ કે “અજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે”—આવો બીજાને ઉપદેશ આપવા પ્રયત્ન કરીને તેઓએ પોતે બીજાની ચિત્તવૃત્તિનું જ્ઞાન હોવાનું સ્વાકારી લીધું (જે બીજાની ચિત્તવૃત્તિ જાણી ન શકાય તો અજ્ઞાનવાદીની ચિત્તવૃત્તિ તેમના શિષ્યો જાણી ન શકે, જતા તેઓ તેમને અજ્ઞાનવાદની શિક્ષા કેમ આપે છે ?) બીજાની ચિત્તવૃત્તિ જાણી શકાય છે આ વાતને બીજા મનવાદીઓએ પણ સ્વીકારી છે. જેમ કે—આકારોઃ અર્થાદ મનુષ્યના આકારથી, ઈંડિતથી, ગતિથી, ચોટાથી, કાપણથી નથ આદિ અને મુખના ચિહ્નથી તે મનુષ્યનું આ-ચિહ્ન મન મનુષ્યના છે (૧૭)

વળે મૂઢે જહા લંતૂ, મૂઢે નેયાણુગામિણ ।

દોડવિ એ અકોવીયા, તિલ્લં મોયં નિયચ્છહ ॥૧૮॥

જેવી રીતે વગડામાં દિશામૂઢ (રસ્તો ભૂલેલું) પ્રાણી
રસ્તો નહિ જાણવાથી તીવ્ર દુઃખ પામે છે—(૧૮)

ટીકાર્થ—એ પ્રમાણે તે બિચારા અજ્ઞાનવાદીઓ પોતાને
અને બીજાને શિક્ષા આપવામાં સમર્થ નથી, તે સૂત્રકાર હવે
દૃષ્ટાંત દ્વારા બતાવે છે કે—

જેવી રીતે જંગલમાં દિશાનો નિશ્ચય કરવામાં અસમર્થ માર્ગ
મૂઢ પ્રાણી બીજા મૂઢ પ્રાણી ॥ પાછળ આગ્રે છે, ત્યાગે તે બંને
માર્ગ જાણવામાં નિપુણ ન હોવાથી અસલ દુઃખ કે ધોગ જંગલ-
ને પ્રાપ્ત કરે છે, દાન્યુ કે તે અજ્ઞાનથી વેળિટલ છે, તે પ્રમાણે
પોતાના માર્ગને ગોલન અને બીજાના માર્ગને અગોલન માનીને
તે અજ્ઞાનવાદીઓ પોતે મૂઢ હોઈ બીજાને પણ મોહિત કરે છે. (૧૮)

અંધો અંધં પહં જેતો, દુરમદ્દાણુગચ્છહ ।

આવજ્જે ઉપ્પહં લંતૂ, અદુવા પંથાણુગામિણ ॥૧૯॥

જે પોતે આંધળો છે તે બીજા આંધળાને રસ્તામાં
લઈ જતાં જ્યાં જવાનું છે ત્યાંથી દૂર દેશ ચાલ્યો જાય
છે અથવા હિલ્ટે માર્ગ ચાલ્યો જાય છે અથવા બીજા જ
રસ્તો પકડી લે છે—(૧૯)

ટીકાર્થ—એ પ્રમાણે શબ્દકાર બોલુ દૃષ્ટાંત આપે છે કે-
જેવી રીતે સ્વયં અધમદ્દાળ બીજા આંધળે માર્ગમાં લઈ જતા જો
‘રસ્તો જવાનું’ છે તેથી વધુ જ માર્ગને દુર ચાલ્યો જાય છે અથવા

ઉત્પથે વળી જાય છે અથવા જીભે જ રસ્તો પકડી લે છે, પરંતુ જે માર્ગે જવાનું છે તે માર્ગ પકડતો જ નથી-(૧૬)

एवमेवे णियायद्धी, घम्ममाराहगा वयं ।

अदुवा अहम्ममावज्जे, ण ते सव्वज्जुयं वए ॥२०॥

તે પ્રમાણે કોઈ મોક્ષાર્થીએ કહેવા માત્રના ધર્મારાધક બની રહે છે, પરંતુ તેઓ અધર્મનું જ આચરણ કરે છે. તેઓ સરળ સંયમ માર્ગને અંગીકાર કરતા નથી. (૨૦)

ટીકાથી—આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત બતાવી શાસ્ત્રકાર હવે દાખલાં બતાવવા કહે છે—

આ ગાથામાં 'एवं' શબ્દ પૂર્વના અર્થને બતાવવા માટે છે. પૂર્વોક્ત ગીતે જે ભાવમુદ અને ભાવાન્ધ આજીવિક વગેરે છે તે નિવાગ અર્થાત મોક્ષ કે સદ્ધર્મને મેળવવા ઇચ્છા ગણે છે અને તેઓ "અમે હિનમ ધર્મના આરાધક છીએ" એવું માની પ્રવ્રજ્યા ધામ્ય કરે છે તેઓ પ્રવ્રજિત ધર્મને પણ પૃથિવા, પાણી અને વનસ્પતિઓની ખસન પાસન (ગંધવુ, ગંધાવતુ વગેરે) ક્રિયામાં પ્રવ્રત્ત બની પોત એવા કાર્યનું અનુક્રાંત કરે છે અને જાતને પણ ઉપદેશ કરે છે, જેથી તેઓ ઈંટ મોક્ષ પ્રાપ્તિથી બદ યદ જાય છે અથવા માનવી પ્રાપ્તિ તો દૂર રહી, તેઓ આ પ્રમાણે પ્રવ્રત્તિ કરીને અધર્મ-પાપ જ મેળવે છે

આ ગાથામાં આવડે એ પદમાં મંજારના અર્થમાં સિદ્ધ સમાજ અંગેનું છે, ત્યાર જ શબ્દકાર એ બતાવે છે કે એ આજીવિક મન ધારણ કરીને "એ અનર્થ" માટે અજિવિત જે કે તેઓ ઈંટ અર્થના નહીં જાણતા તેમ જિવંત પાપ રૂપ અનર્થને મેળવે છે.

આ પ્રમાણે અસત્ કર્મનું અનુષ્ઠાન કરનારા, અજ્ઞાનને કલ્યાણનું કામળ બતાવનારા ગોશાલક મતાનુયાયી આજીવિક વગેરે, જે સયમ માર્ગ અથવા સદ્ધર્મ મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે સર્વ રીતે સરળ છે તે પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી

અથવા અજ્ઞાનાં તથા જ્ઞાનને મિથ્યા બતાવનારા તે અન્ય-દર્શનીઓ, મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે સૌથી સરળ માર્ગ જે સત્ય છે તે સત્ય તેઓ જોઈ શકતા નથી

પૂર્વોક્ત અજ્ઞાનવાદી જે અજ્ઞાનને કલ્યાણનું કામળ બતાવે છે તેના ૬૭ બેદ થાય છે તે બેદોને નીચે પ્રમાણે જાણવા જેમ કે મત્, અસત્, સદસત્ અવકતવ્ય, સદવકતવ્ય, અસદવકતવ્ય, સદસદવકતવ્ય આ સતરીતે જીવ અજીવ વગેરે નવ પદાર્થો જાણી શકાતા નથી અને તે જાણવાનું પણ કાર્ષ પ્રયોજન નથી, તે આ પ્રમાણે ભાવના-જીવમત્ જે તે જાણી જાણે છે ? અથવા તે જાણવાથી પણ શું ? તથા જીવ અસત્ છે તે જાણી જાણે છે ? અને તે જાણવાથી પણ શું ? આ પ્રમાણે સદમત્ બેદો પણ જીવ ઉપર ઉતારવા, તે પ્રમાણે અજીવ-વાદિ પદાર્થોમાં પણ દૃઢતા આત લાગા લેવા તેથી નવ પદાર્થના દૃઢતા સાત લાગા એ પ્રમાણે નવ સખક (૯૫૭) મળીને અજ્ઞાનના ૬૩ લાગા થાય છે

ઉપરોક્ત ૬૩ લાગામાં નીચેના ચાર લાગા હિમરેગ (૧) ભાવની ઉત્પત્તિ તત્ હોય છે તે જાણી જાણે છે ? અથવા તે જાણવાથી પણ શું ? (૨) તથા ભાવની ઉત્પત્તિ અસત્ હોય છે તે જાણી જાણે છે ? અથવા તે જાણવાથી પણ શું ? (૩) તથા ભાવની ઉત્પત્તિ સદસત્ છે તે જાણી જાણે છે ? અથવા તે જાણવાથી પણ શું ? (૪) તથા ભાવની ઉત્પત્તિ અવકતવ્ય હોય છે તે જાણી

જાણે છે ? અને તે જાણવાથી પણ શું ?

પૂર્વોક્ત સાત વિકલ્પોમાથી ભાવોત્પત્તિના વિષયમા ચાર વિકલ્પો કલ્પા, પરંતુ બાકીના ત્રણ વિકલ્પો પદાર્થની ઉત્પત્તિ થયા પછી તે પદાર્થના અવયવની અપેક્ષાથી છે, માટે ભાવોત્પત્તિના વિષયમા તે સંભવે નહિ, તેથી કલ્પા નથી.

ઉક્ત સાત વિકલ્પોમા જે પહેલો વિકલ્પ છે કે “જીવ સત્ છે તે કોણ જાણે છે?” તેનો અર્થ એ છે કે કોઈ પણ જીવને એવું વિશિષ્ટ જ્ઞાન નથી કે જે અતીન્દ્રિય જીવ વગેરે પદાર્થોને જાણી શકે તથા જે જાણીને પણ કાર્ત્ત લાભ નથી, કારણ કે જીવ ભલે નિત્ય, મર્ત્યગત, અમૃત્ત અને જ્ઞાનાદિગુણ્ય યુક્ત હોય અથવા ભલે તેથી વિપરીત હોય, તો પણ તેથી કયા પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય ? (અર્થાત્ કાર્ત્ત પણ નહિ) માટે અજ્ઞાન જ શ્રેય છે. આ પ્રમાણે તમે અજ્ઞાનને જ કલ્યાણનું કારણ જનાવે છે (૨૦)

एवमेवे वियक्काहिं, नो अन्नं पज्जुवासिया ।

अप्यणो य वियक्काहि, अयमंजूहिं दुम्मई ॥२१॥

કોઈ દુઃખીકે જીવો પૂર્વોક્ત વિકલ્પોને લઈને જ્ઞાનવાદની મેચા ફેલા નથી, તેઓ પોતાના વિકલ્પોને લઈને “આ અજ્ઞાનવાદ જ મરણ માર્ગ છે” એમ માને છે. (૨૧)

ટીકા—એવું કીર્તિથી કોઈ અજ્ઞાનીઓ પોતે કહેતા નથી. જો તે બુદ્ધિને બીજા કેઈ જ્ઞાનવાદી આદર્શ વગેરેની સામે લડાવવામાં આવે તો તે અભિમાન કે મદયા પ્રમાણે જ જ્ઞાનની નીચે બીજા કેઈ નથી” એવું મન

પ્રાણુવિયોગ આ પાપ વાતો પૂરી હોય, તો હિ સા ઉત્પન્ન થાય છે

હવે કોઈ એ વાદીને પૂછે કે “શુ પરિજ્ઞા-ઉપચિત વગેરે વાં એકાત રૂપથી કર્મનો ઉપચય ન થાય ?”

તો જવાબ આપે છે કે તેનાથી કાર્તિક અવ્યક્ત માત્રામા કર્મ બધ થાય છે.—આ બતાવવા માટે સૂત્રકાર શ્લોકનો ઉત્તરાર્થ બતાવે છે કે ફક્ત મનોવ્યાપાર રૂપ પરિજ્ઞાપચિત કર્મ તથા કેવળ શરીરની ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થતું અવિજ્ઞાપચિત કર્મ તથા ઈર્યાપથ અને સ્વપ્નાતિક કર્મ— આ ચાર પ્રકારે કર્મોનો થોડો સ્પર્શ થાય અને તે કર્મોનો વિપાક પણ સ્પર્શ માત્ર અનુભવે, કારણ તેનો વિપાક વધુ હોતો નથી જેમ દીવાલ પર નાખેની રેતીની મૂઠી દીવાલને સ્પર્શ કરીને જ વીખગઈ જાય, તે પ્રમાણે આ ચતુર્વિધ કર્મ સ્પર્શ પછી નષ્ટ જ થઈ જાય છે. માટે તે કર્મોના ઉપચયનો અભાવ કહી, પરંતુ અત્યંત અભાવ કહી નથી. આ પ્રમાણે તે ચતુર્વિધ કર્મ અવ્યક્ત છે અર્થાત્ પરિસ્કૃત નથી. અહીં સ્વ શબ્દ અવધા-ગ્ધાર્થક છે માટે તે ચતુર્વિધ કર્મ અવ્યક્ત જ છે, કારણ કે તેનો વિપાક સ્પષ્ટ અનુભવા શકાતો નથી માટે પરિજ્ઞાપચિત વગેરે કર્મ અવ્યક્ત રૂપથી પાપ મદિત છે (૨૫)

મંતિમે તત આયાણા, જેહિ ફીમ્હ પાવગં ।

અમિકમ્માય પેમાય, મણમા અણુજાણિયા ॥૨૬॥

આ વાક્ય “આદાન” છે, જેના વડે પાપ કરવામાં આવે છે.— (૧) કોઈ પ્રાણીને મારવા માટે આક્રમણ કરવાથી (૨) તેને માટે કોઈને મારવાથી અર્થાત્ ક્રમવ-વાથી અને (૩) મનથી અનુભાદન કરવાથી. (૨૬)

ટીકાર્થ—જે પૂર્વોક્ત ચતુર્વિધ કર્મના ઉપચય ન થાય તે કર્મનો ઉપચય કર્મ રીતે થાય ? ત્યારે તે ગદી તરફથી ચતુષ્કા-
દહે છે કે—

આ ત્રણ આદાન છે, જેના વડે કર્મબંધ થાય છે, તે (૧) વધ્ય પ્રાણીને માનવાની પ્રવિણતાથી પોતેજ તે પ્રાણીને માનવું તે એક કર્મોદાન છે. (૨) પ્રાણીને માનવા માટે ક્રોધ ને ક્ર- રગર મોહલી તે પ્રાણીની ધાત દગમી એ બીજું કર્મોદાન છે. (૩) તથા પાણીની ધાત દગતા પૃથ્વીને મનથી અનુજા દેવી તે ત્રણુ કર્મોદાન ને પાંચા—ઉપચિત કર્મથી તેનો એ બેદ છે કે પરિજ્ઞા—ઉપચિત ને માનવા દક્ષતા મા પાત મનથી ચિતવવાનું જ હોય છે, પણ ગદી તે બીજો ક્રોધ પ્રા ને મા તે હોય તે સમય તે મા ના ન અનુભવન આપે (૨૧)

एते उ नउ आयाणा, जेहि कीरइ पावणं ।

एवं भावदिगोहीण, निष्ठाणमभिगच्छः ॥२७॥

આ ત્રણ આદાન છે. જેની દ્વારા પાપ કર્મ કરવામાં આવે છે. પરંતુ તથા ભાવનો વિરુદ્ધ છે. (અર્થાત્ એ ત્રણ નથી) ત્યાં કર્મબંધ થતો નથી. અને માણની પ્રવિણતાથી છે. ૨૬

અહીં વાદી શંકા કરે કે અમે કાયચેષ્ટા રહિત એકલા મનો વ્યાપારને પણ કર્મોપચયને અકારણ કહ્યું છે. તો જેનાચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે—

સમાધાન—એ વાદીએ આ જરૂર કહ્યું છે, પરંતુ અણુકા કહ્યું છે. કાળુ કે તે વાદી જ કહે છે કે “ચિત્તની વિશુદ્ધિથી નિર્વાણુ પમાય છે”. આવું તેઓ બોલે છે, તેથી મોક્ષનું પ્રધાન કારણ એક મન જ સિદ્ધ થયું. વળી તેમણે એમ પણ કહ્યું છે કે—

રાગ વગેરે કલેશોથી વાસિત મન જ સસાર છે અને તે જ મન ગગાદિ રહિત હોય તો સંસારનો અંત કહેવાય છે. તેવું જ ખીજ દાર્શનિકો પણ કહે છે કે—

હે બુદ્ધિ વૈભવવાળા હે મન ! હું તને નમસ્કાર કરું છું. કાળુ કે બધા પુરુષો સમાન હોવા છતાં પણ તું કોઈમા થુભ અંગે અને કોઈમા અશુભ અંશે પરિણમે છે. તે જ કારણ છે કે કોઈ નરક-નગરમા કષ્ટ ભોગવવા આદ્યા ગયા તો કોઈ વધી ગયેલી શુભાશની શક્તિ વડે મુર્ચા બેદનારા અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

તેથી જેનાચાર્ય ઉક્ત વાતીને કહે છે કે તમાગ કહેવા પ્રમાણે જ કિનાટ મનોવ્યાપાર કર્મબંધનું કાળુ છે એ સિદ્ધ થાય છે તથા કર્મબંધનમા પણ અનુપયોગ ગદે તો તે વ્યવચિતપણું છે, તેથી તેનાથી પણ કર્મબંધ થાય છે અને તે ઉપયોગ ગળી ચલે તે અપ્રમાદને કારણે કર્મબંધ થતો નથી. કહ્યું છે કે કર્મબંધનથી મુક્ત પુરુષ પૃથ્વી ઉપર મુક્ત્ય પોતાનો પગ જોડે કરે તરત તેનું નામ નીચે આવીને કોઈ મુક્ત જીવ મરી જાય તે;

તેને જગ પણુ દર્મજન્ય શાસ્ત્રમા દલ્યો નથી, કાગળુ તે પુરુષ સર્વ
ગીતે જીવ ગ્દ્ધામા શુદ્ધ ઉપયોગ ગખવાના દાન્ધો નિખ્યાય છે નથા
ચિત્તની અશુદ્ધિથી સ્વપ્નાતિકમા પણુ કાષ્ટિક દર્મજન્ય થાય છે. નથા
તમે (તે વાદીઓએ) પણુ સ્વપ્નાતિકમા અવ્યક્ત પાપ થાય છે
એવે મધો દાર રવીકાર્યું છે.

આ પ્રમાણે જ્યારે એકલા ક્લિષ્ટ મનના વ્યાપા-થી દર્મ-
જન્યો સદ્ભાવ છે ત્યારે તમે જે એ કર્યું છે કે "પ્રાણો પ્રાણિહા
નમ્" વગેરે બધુ જ અસંગત છે વળી તમે જે એ કર્યું છે કે
"પુત્રં પિતા સમારમ્ય" વગેરે (અર્થાત્ ગગદ્રેષ દિન પિતા
વિપતિના સમયે પુત્રનું મામ આર્પિતે પણુ દર્મજન્ય હ તા
નથી) એ દધન પણુ વિચાર્યન્ય છે, કાગળુ કે તમા સૂચી
"કુ માહં છુ" એવુ ચિત્તનું પરિણામ હોતુ નથી તમા સૂચી
મામ મા-તુ નથી, અને "કુ માહં છુ" એ ચિત્તનુ પરિણામ કેવી
રીતે અસ દિલ્લટ દોર્મ શકે ?

ચિત્તની ક્લિષ્ટતાથી અવશ્ય દર્મજન્ય થાય જે, તે સભ-
ધમા તમે (વાદીઓ) અને અને (તૈનાચાર્ય દહે હં) અમાર
દર્શન પદ્ય) અને સદમન મળીએ. (મારે પુનઃપત્ની પિનાને પદ્ય
દર્શન બતાવવા અસંગત જે.)

હોય છે અને અનુમોદન હોય ત્યાં કર્મબંધ પણ અવસ્ય થાય છે.

તથા બીજા દર્શનીઓએ પણ કહ્યું છે કે—અનુમોદન કરનારા, પશુના અગોને કાપીને જૂદા જૂદા કરનારા, પશુને મારવા માટે તેને વધ્યસ્થાન પર લઈ જનારા તથા પશુને મારવા માટે તેને ખરીદનારા અથવા વેચનારા, તથા પશુનું માંસ રાધનારા તથા ખાનારા અને મારવાવાળો એ આઠેય પશુની ધાતનું પાપ કરે છે વળી કૃત, કારિત અને અનુમોદિત રુપ ત્રણ પ્રકારનું આદાન છે, તે તેમનું કહેવું જૈનેન્દ્ર મતના લવ (અંશ) નો આસ્વાદન કર્યો છે, તેથી કહેવું છે. માટે અતુર્વિધ કર્મનો ઉપચય ન થાય એવું કહેનાર વાદીઓ કર્મની ચિંતાથી રહિત છે, એ સિદ્ધ થયું. (૨૯)

इच्छेयाहि य दिङ्दीहि, सायागारवणिसिसया ।

सरणंति मन्नमाणा, सेवंती पावगं जणा ॥३०॥

પૂર્વોક્ત અન્યદર્શની પોતાના દર્શનને સુખભોગ અને માન-મોટાઈનું કારણ માને છે, તથા પોતાના દર્શનને રક્ષણકર્તા માની પાપકર્મનું સેવન કરે છે.

ટીકાર્થ—હવે શાસ્ત્રકાર આ ક્રિયાવાદીઓની અનર્થ પરંપરા બતાવવા કરે છે કે—

અતુર્વિધ કર્મથી ઉપચય થતો નથી, આવા પદેલા કહેવાઈ ગયેલા મતજને લઈને સુખભોગ તથા માન મોટાઈમાં આસક્ત થઈને તે અન્યદર્શીઓ પાશુવ કરે છે અને જેવું જોજન મને તેવું જ અર્થજન છે તેઓ પોતાના દર્શનને સંભારતો ઉદ્ધાર કરવા માને છે અને અતુ માનીને વિપરીત અનુદાન વડે પાપકર્મનું સેવન કરે છે આ પ્રમદે મતધારી તેવા જના પણ તેઓ

પ્રાપ્ત (સાધાગ્ધ) પ્રગ્ધ લેવા છે (૩૦)

જદા અસ્માવિણિ ણાવં, જાદ્ધંધો દુરુદ્ધિયા ।

દુરુદ્ધં પારમાગંતું, અંતરાં ય વિગીયટં ॥૩૧॥

જેમ કોઈ જન્માંધ પુરુષ કૂટેલી નાવ પર ચઢીને પાર જવા ઇચ્છે છે, પરંતુ તે વચ્ચમાં જ ડૂબી જાય છે. (૩૧)

ટીકા—આ અર્થને સ્પષ્ટ કરવા માટે સારંગદાસ દર્શાવે છે કે—

જેમા આરે જાણુથી પાણી ભરવા માટે છે તેને જામા વિણી દે છે, અર્થાત્ જેમા ખિટ છે તે નાવ આમાવિણી છે એવી નાવ હિપ. ચઢીને તેમ કોઈ જન્માંધ પરુષ નદીને પાર પાર કરવા દે છે, પરંતુ આસ્વાસિણી જેવાથી તે નાવ પાણીથી ભરાઈ જાય છે અને તે જન્માંધ પરુષ નદી વચ્ચે જ ડૂબી જાય છે અને મરી જાય છે.-(૩૧)

અર્થં તુ નમણા નમે, મિત્તરુદ્ધિદ્ધી ડણારિયા ।

નનાર-પારવંદી તે, નનાર ડણપરિણટિ ॥૩૨॥

તે જ પ્રમાંધ કોઈ મિત્રાદિથી અપનાયે પામવા સંકલ્પને પાર કરવાની કોશિશ કરે છે, પરંતુ તે નનારમાં જ પરિણમી દે છે. એમ હું કહી શકું. (૩૨)

ટીકા—આ અર્થને સ્પષ્ટ કરવા માટે સારંગદાસ દર્શાવે છે કે—

અનુગમ્યી સંસાર પાર કરવાની તથા મોક્ષ-સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ તેમનું શાસ્ત્ર “ચતુર્વિધ કર્મથી હિપચય થતો નથી” એવી શિક્ષા આપતું હોવાથી, તેઓ સંસાર પાર કરવા સમર્થ નથી, માટે તેઓ ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં જ જન્મી રહે છે.

તેઓ વારંવાર સંસારમાં જ જન્મ, જરા, મરણ અને દુર્ગતિ વગેરે કલેશો ભોગવીને અનંતકાળ સુધી નિવાસ કરે છે, પરંતુ તેઓ મોક્ષ મેળવી શકતા નથી, એમ હું કહું છું, આ પૂર્વવત્ ભણ્યું. (૩૨)

સાધ્યયન પહેલું-સમય સિદ્ધાંત

ଭୈରବୀ

આપ્રાકૃત્તેયલોગ કૃષ્ણ

नं विचि उ पूर्ववत्, गृही मागंतु मीहियं ।
गहसंतरियं भुंजे, दुरयसं देव तेवह ॥६॥

જે વિદિ ઉ પૂજા કરી, દુરશનં ચેવે સારું
 નદસંતરિયં શુંજે, આધારના એક દણ્વી પણ ગુપ્ત અને
 અપવિત્ર તથા અજ્ઞાણ શુદ્ધ અગત્ય સ્થિતિમાં માત્ર
 ખતાવેલા હાય એવો આધાર તે સાધુ દગ્ગર દરના આત્મ-
 દેશી પણ લાવીને ખાય છે તે સાધુ શુદ્ધ અને સાધુ
 એ અને પદ્મનું સેવન કરે છે. (૧)

[illegible]

આ સૂત્રનો અનંતર સૂત્ર સાથે સંબંધ આ પ્રમાણે છે--અનંતર ઉદ્દેશના છેલ્લા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“एवं तु श्रमणा एके” વગેરે. તેનો સંબંધ અહીં પણ છે, માટે તેનો અર્થ એ થયો કે—કોઈ પણ શ્રમણુ ને થોડો પણ અપવિત્ર પૂતિકૃત આદાર ખાય છે તે સારા ભ્રમણુ કરે છે. તથા પરંપર સૂત્રમાં કહ્યું છે કે “મનુષ્યને ભોધ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ” વગેરે તથા ને આદાર થોડો પણ આધારકર્મી વગેરે દોષયુક્ત હોય તેનો ભોધ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ, તે સંબંધ અહીં જોડવો. આ રીતે બીજા સૂત્રોની સાથે પણ આ સૂત્રનો સંબંધ સ્વયં જણાવી લેવો. હવે આ સૂત્રનો અર્થ બતાવવામાં આવે છે—

ને આધારકર્મી વગેરે ઘણો આદાર છે તેનું તો કહેવું જ શું. પરંતુ ને આદાર આધારકર્મી આદારના એક કણથી પણ યુક્ત છે તથા શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થે આગતુક મુનિઓના નિમિત્તે બનાવ્યો છે, પોતે તે આદાર બનાવ્યો પણ નથી, એવા આદારને પણ હજાર ધરના આતરેથી લાવીને ખાય, તે પુરુષ ગૃહસ્થ અને સાધુ બંને પક્ષેનું સેવન કરે છે. કહેવાનું એ છે કે શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થે ને આદાર આગતુક પતિઓ માટે બનાવ્યો હોય અને હજાર ધરનું અંતર દર્શને પણ તે આદારના એક કણથી યુક્ત આદાર ને ખાય છે તે સાધુ અને ગૃહસ્થ બંને પક્ષેનું સેવન કરે છે. તે પછી સ્વયં સંપૂર્ણ આદાર તૈયાર કરીને ને ખાય છે એના શાક્ય મિત્ર વગેરેની તો વાત જ શું કરવી ? તેઓ તો મુતંગ સાધુ અને ગૃહસ્થ એ બંને પક્ષેનું સેવન કરે છે.

અથવા દાંપત્ય અને માંપગયિક એ દ્વિપક્ષ છે અથવા પૌ-
ત્રિક કર્મપ્રકૃતિને નિકાચિત વગેરે અવન્ય જોગમાં લાવી મૂકે છે
અને જ્યાં ત્યાં કર્મપ્રકૃતિ બાંધે છે આત્રમમાં લખ્યું છે કે—

“આદ્યાકરમ” ક્રિયાદિ અર્થાત તે ભગવત । નં. શ્રમણ આદ્યાકરમ
આદ્યા નં ગેવન ક્ષેત્રે ન ક્ષેત્રી કર્મ “ક્રિયા” આદ્ય ક્ષે ? તે
ગૌતમ । તે શ્રમણ આદ્ય કર્મ “ક્રિયા” આદ્ય ને દાવા “પદનથી
પદાગ્રા ક્ષેત્રોત કદ અનાવે ક તથા કર્મનો અર્થ અને ઉપગમ
કદ ક્ષે, તથા કદવ । ક્રિયા આદ્ય કર્મોત દીર્ઘ વિશતિવાળા
અનાવે ક તથા આદ્યાકરમ આદ્યા ન ગેવન ક્ષેત્રોત રાદ્ય
ભિન્ન ભેદ પન્તારી તથા રવચ્છિદ્રે, સ્વધ અને ગુરુ ક્ષે
પદ પદોત ગેવન ક્ષે ક તથા અનાવે અર્થ ક (૧)

તમેવ અરિયાણંતા, ત્રિમસંગિ અવોધિયા ।

મન્ત્રાવેનારિયા વેવ, ઉદગમ્મડમિયાગમે ॥૨॥

ઉદગમ્મ પમાવેણ, સુદ્ધં તિરિય તિરિય ઉ ।

રયોતિ વ વંકોતિ ય, અભિમત્તેતિ તે દુતી ॥૩॥

કે પ્રમાણ પાણીનું પૂર અવસ્થા પાણીના પ્રભાવથી
ગુણ અને ગુણના રસને ગેવતી । તથા અવસ્થાની માત્રા
કદ અને કદ કદોતી કદોતી કદોતી કદોતી પ્રમાણ આદ્યા-
કરમ આદ્યાકરમ રેત્યને ન કદ તથા અવસ્થાની માત્રા
અવસ્થાની માત્રા અવસ્થાની માત્રા અવસ્થાની માત્રા
અવસ્થાની માત્રા અવસ્થાની માત્રા અવસ્થાની માત્રા
અવસ્થાની માત્રા અવસ્થાની માત્રા અવસ્થાની માત્રા

એ વાસણ વગેરેની પેઠે સ્થિત રહીને કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. * તથા બીજા વાદી અર્થાત્ સામ્યમતવાળા કહે છે કે આ લોક પ્રધાન (પ્રકૃતિ) વગેરે દ્વારા બનાવવામાં આવ્યો છે સત્ત્વ, રજ અને તમની સામ્ય અવસ્થાને પ્રકૃતિ કહે છે. તે પ્રકૃતિ પુરુષ અર્થાત્ આત્માના બોગ અને મોક્ષ માટે ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

અહીં આદિ શબ્દથી એ જાણવું કે—તે પ્રકૃતિથી મહાન અર્થાત્ બુદ્ધિતત્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે અને બુદ્ધિતત્ત્વથી અહંકાર અને અહંકારથી સોળ પદાર્થોના ગણ ઉત્પન્ન થાય છે. તે ગણો- માથી પાંચ તનમાત્રાઓથી પાંચ મહાભૂત ઉત્પન્ન થાય છે. એ ક્રમથી આ સ પુર્ણ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે x અથવા અહીં આદિ શબ્દથી સ્વભાવ વગેરે લેવાના છે. તેથી તેના એ અર્થ છે કે—કાટાની તીક્ષ્ણતા સ્વભાવકૃત છે, તે પ્રમાણે આ સમસ્ત જગત્ સ્વભાવકૃત છે, કોઈ કર્તા દ્વારા બનાવેલું નથી

* ત્રીજો હેતુ એ છે કે જેમ વાસણો પોતાની મેળે કોઈ કાર્ય કરતો નથી, પરંતુ જ્યારે કારીગર ઈચ્છા કરે ત્યારે તેના વડે કામ કરે છે, તે પ્રમાણે પૃથિવી, સમુદ્ર અને પર્વત વગેરે પોતાની મેળે કોઈ કાર્ય કરતા નથી, પરંતુ મનુષ્ય વગેરે પ્રાણી ત્યારે ઈચ્છે છે ત્યારે તેમના વડે કામ લે છે, માટે વાસણો પરાધીન પ્રકૃતિનો હોવાથી કોઈ મનાએ તેને બનાવ્યો છે. તે પ્રમાણે પૃથિવી વગેરે પણ પરાધીન પ્રકૃતિવાળા હોવાથી કોઈના બનાવેલા છે જેણે તેમને બનાવેલા છે તે મન્ય છે

x સામ્યવાદીઓ—કહે છે કે આ જગતનું મૂળ કારણ માત્ર, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણ છે એ ગુણોથી આ મમસ્ત વિશ્વ ઉત્પન્ન થયું છે તેથી આ સૃષ્ટિ ત્રિગુણાત્મક કહેવાય છે આ જગતમાં જેટલા પદાર્થો છે તે બધામાં આ ત્રણ ગુણોની મત્તા મળે છે.

જે વિભાગોમાં સર્વ પ્રકૃતિ થઈ. તે પ્રમાણે પૃથિવી, પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશ, સમુદ્ર, નદી અને પર્વત વગેરે ઉત્પન્ન થયા તક તેમણે કહ્યું છે કે સૃષ્ટિની પહેલા આ જગત્ અધકાગ્ગપ, અહાત અને લક્ષણ રહિત હતું. તે વખતે આ જગત્ અતકર્મ, અનેક અને બધી બાજુથી સુખ હતું. એવી સ્થિતિમાં બ્રહ્માએ ઈં વગેરેના ક્રમથી આ સમસ્ત જગતને બનાવ્યું.—આ પ્રમાણે પૂર્વ માર્થને ન બળનારા તે બ્રાહ્મણો વગેરે જૂદા જોડીને આમ કહે છે. તથા વસ્તુતત્ત્વ જૂદી જાતનું છે અને તેઓ તેને જૂદી રીતે બતાવે છે. (૮)

सएहिं परियाएहिं, लोयं बूया कडेति य ।

तचं ते ण विजाणंति, ण विणासी कयाइवि ॥९॥

ઉપર્યુક્ત સૃષ્ટિ-કર્તાત્વવાદી પોતપોતાની યુક્તિઓથી જગતને બનાવ્યાનું કહે છે. તેઓ વસ્તુસ્વરૂપને બળના નથી, કારણ કે લોક કદી પણ વિનાશી નથી. (૯)

ટીકા—હવે સૂત્રકાર જગતને દેવતા વગેરેએ બનાવેલું છે આદિ સિદ્ધાંતો માનનારા દાર્શનિકોને ઉત્તર આપવા કહે છે કે—

પૂર્વોક્ત અન્ય દર્શનીઓ પોતાની યુક્તિઓથી આ લોકને બનેલો બતાવે છે, કાર્મ તેને દેવકૃત, કાર્મ બ્રહ્મકૃત તો કાર્મ વળા નિયંત્રક કહે છે કાર્મ પ્રધાનાદિકૃત અને કાર્મ સ્વયંબુદ્ધ કહે છે આ લોકને સ્વયંબુદ્ધ કહેનાગ કહે છે કે આ લોક સ્વયંબુદ્ધે રચ્યો છે અને માયાગી મગે છે. તો કાર્મ વળા તેને ઈંડાગી ઉત્પન્ન થયેલો બતાવે છે.

અ. મ. વાદીઓ પોતપોતાની યુક્તિના બળથી કહે છે કે

અમારો આ દુહો તો મિહાત જ આવ્યો છે, ખીજો મન જુદો જ
 સાચવવા આપા મિહાતો માનના ન મદીયા પચતુત્તરથી
 અનભિન છે આ લોકનો સ્થાથ રૂપભાવ ૩ છે ? તેનું નંગો
 જાળ વિવેચન કરતા નથી. વાસ્તવમાં આ લોક કદી પણ અમાત
 રોને નાશ પામતો નથી, કારણ દ્રવ્ય રહે ન દમગા વિગત છે જ,
 વળી આ લોકને કાઈએ પહેલ સદેવો અનાયેવો પણ નથી જ નુ
 આ લોક પૂર્વે દત્તા, દમગા છે અને ભવિષ્યમાં પણ મદ્ય નથી
 દેવોત્તરવાદીઓએ આ લોકને દેવકૃત કરા જ ન મદિયા અમાત
 દમગા છે આ લોક દેવકૃત જ એ મિદ્ય મ માનુ જ માની પણ કાઈ
 અપણા પ્રમાણ નથી ન માન પ્રમાણ વિદેભી વાત ન માન
 નાનું મિત્ત અનુક કદી ન શકે

પર્યુ કરગે માટે એ બધાનું મૂળ કારણ કાઢી પણ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ

જો એમ કહો કે એ દેવતા અનાદિ હોવાથી ઉત્પન્ન થતો નથી તો તે પ્રમાણે આ લોકને પણ અનાદિ શા માટે માનતા નથી ? તથા તમારા કહેવા પ્રમાણે જે દેવે આ લોક બનાવ્યો છે તે નિત્ય છે કે અનિત્ય ? જો નિત્ય હોય તો અર્થક્રિયા સાથે વિરોધ હોવાથી તે એક સાથે જ ક્રિયાઓનો કર્તા થઈ શકતો નથી, તેમ જ ક્રમશઃ કર્તા પણ થઈ શકતો નથી (કહેવાનું એ છે કે જે પદાર્થ નિત્ય છે તેનો સ્વભાવ બદલતો નથી અને સ્વભાવ બદલ્યા વિના કાર્ય પણ પદાર્થની ક્રિયા થઈ શકતી નથી, માટે તે એક સ્વભાવવાળો નિત્ય દેવ એક સાથે ક્રિયાઓ કરી શકતો નથી, તેમ વળી ક્રમશઃ પણ કરી શકતો નથી માટે આ જગતનો કર્તા તે દેવ બની શકતો નથી)

[illegible]

“આ રીતે દેવગુણ છે અગમ્ય દેવગુણ છે” — આ માત્ર એક
- ૨૨ - બીજી રીતે કહી શકાય તેવી વાત નથી તે જ કૃષ્ણ મહારાજ
કે. જી. બાપુ રીતે છે. જાનેના પોતપોતાના અર્થ છે

આ કવિ હંમેશાં પદોમાં ને કવિ — "નાના મન વિ-
 જોના નાના મનના સચાનચૂન એ મારી જાન નાના મનના
 મારે વિશિષ્ટ ભુજિયાળાએ ગાયા ૧, ૨ ગા ૩ મેં નાના મનના
 ના નેમન કહેવું પાળ એમુકન જે માના કવિ વિશિષ્ટ ૧ ૨ ૩
 કાવ્યની ગ્યાગિતની ગુણીત થતી નથી, પાળ માના મા મા ૧ ૨ ૩
 ગુણીત થાય છે.

પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય છે, માટે ઘટને જોઈને કુંભારનું અનુમાન કરી શકાય છે, પરંતુ જગતને જોઈને ઈશ્વરનું અનુમાન કરી ન શકાય, કારણ કે ઘટને બનાવતો કુંભાર જેમ પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય છે, તે પ્રમાણે નદી, સમુદ્ર, પર્વત વગેરેને બનાવતો કોઈ બુદ્ધિમાન કર્તા (ઈશ્વર) કદી જોઈ શકતો નથી, માટે જગતને જોઈને વિશિષ્ટ બુદ્ધિમાન કર્તાનું અનુમાન કરી શકાતું નથી.

વળી વાદી એમ કહે કે “ઘટાદિ પદાર્થનું વિશિષ્ટ સંસ્થાન જોઈને બુદ્ધિમાન કર્તાનું કારણપૂર્વક અમે સાધન માનીએ છીએ, તે પ્રમાણે પર્વતાદિ પદાર્થો પણ વિશિષ્ટ સંસ્થાનને લઈને બુદ્ધિમાન કર્તા દ્વારા નિર્મિત થયેલા છે”—તો આ પણ તેમનું કહેવું યુક્ત નથી. કારણ કે વિશિષ્ટ સંસ્થાનની રચના માત્રને લઈને બધા પદાર્થો બુદ્ધિમાન કર્તા દ્વારા નિર્મિત થયેલા છે તેની પ્રતીતિ થતી નથી. જો એમ માનવામાં આવે તો પછી માટીના ઘડાની પેઠે માટીનો ગફડો જોઈને પણ એમ માનવું જોઈએ કે તે પણ કુંભારે બનાવ્યો છે. જેમ કુંભાર માટીમાંથી પદાર્થો બનાવે છે તેથી એમ ન માની શકાય કે જે જે માટીના બનેલા પદાર્થો છે તે બધા કુંભારે બનાવેલા છે, કારણ એવું માનવાથી માટીનો ગફડો પણ કુંભારે બનાવ્યાનું માનવું પડશે, તે પ્રમાણે સંસ્થાનની રચના માત્ર જોઈને એવું ન કદી શકાય કે જે જે સંસ્થાન રચના યુક્ત છે તે બુદ્ધિમાન કર્તાએ બનાવેલા છે પરંતુ જે સંસ્થાન વિગેષને બુદ્ધિમાન કર્તાએ બનાવેલ છે એવું જાણવામાં આવ્યું હોય તે જ સરથ ન વિગેષને જોઈને તેના વિશિષ્ટ કર્તાનું અનુમાન કરી શકાય, પરંતુ કુંભાર સંસ્થાન—રચનાને જોઈને અનુમાન ન કરી શકાય.

વળી ઘટ વગેરે સંસ્થાનને જોઈને ઈશ્વરનું અનુમાન કરી ન શકાય, કારણ કે તેના વિશિષ્ટ કર્તા કુંભાર જ દેખાય છે, પરંતુ

૧૩. કેળાનો નથી. જો ઘટના હતી પણ ક્રિયા માનવામાં આવે
તો પણ ક્રિયાની જરૂર જ શી છે ?

જો પાદી એમ કહે કે ક્રિયા અર્થવ્યાપી દોષથી ઘટ વગેરેની
ચનામાં પણ નિમિત્ત રૂપે વ્યાપાર હો છે તો તો “અટની દાનિ
પત્ત અટની દરપના” તો પ્રસંગ બનશે. કાચુ કે ઘડનો દાનિ
ક્રિયા અર્થમાં અવગણ્ય દોષા બતાવે છે પણ તેને ન માનવો તે “દાનિ
દાનિ” છે અને ઘડા બનાવતા ઉત્પરને દાનિ પણ જોવામાં આવે
તો તે જ બતાવે છે પણ તેની ખાલી દરપના દરી તેને ધમનો નિમિત્ત
ક્રિયા ન “અટની દરપના” છે. એ જ નામના પુરપતે શસ્ત્ર
પદ થી જ જાણ બને બીજાથી ન જાણ તેમાં થા શકે અને
માથા મટે શસ્ત્ર તથા બીજા જ જાણ છે. બીજા પદાર્થ નિ
પદાર્થ જાણે તેના જાણ પણ સંબંધ નથી એ જ જાણે
તે પદાર્થ કે માથામાં જાણ કે માથામાં નથી તેમાં જે
જાણ નથી કે જાણ જાણે દરપના દરી તો જે

લેવું. કારણ કે આ હેતુ પણ કાર્યત્વના હેતુની પેઠે જ ધ્રુવ અર્થને સાધક નથી.

તથા એ જે પહેલા કહ્યું છે કે—“આ લોક પ્રધાનાદિકૃત છે” વગેરે, એ પણ અસંગત છે. કારણ કે તે પ્રધાન મૂર્ત છે કે અમૂર્ત ! જો તે અમૂર્ત છે તો તે મૂર્તિમાન સમુદ્ર વગેરેને ઉત્પન્ન કરી ન શકે, જેમકે અમૂર્ત આકાશથી કોઈ પણ વસ્તુની ઉત્પત્તિ જોવામાં આવતી નથી. તેથી મૂર્ત અને અમૂર્તનો પરસ્પર કાર્ય-કારણ ભાવ વિરુદ્ધ છે. જો તે પ્રધાન મૂર્ત છે તો તે પોતે કોનાથી ઉત્પન્ન થયો ? વાદી તેને પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલો કહી શકશે નહિ કારણ કે તેમ માને તો આ લોકને પણ સ્વયં ઉત્પન્ન થયેલો કેમ ન માનવામાં આવે ? આ પ્રધાન ખીજથી ઉત્પન્ન થયેલ છે એમ પણ કહી શકશે નહિ, કારણ તેમાં અનવસ્થા દોષ આવે છે, તેથી જેમ વાદી પ્રધાનને ઉત્પન્ન થયા વિના જ અનાદિ ભાવથી ગ્રિયત માને છે, તે પ્રમાણે લોકને પણ અનાદિ ભાવથી રિયત કેમ માનતા નથી ?

તથા સત્ત્વ, રજઃ અને તમની સામ્ય અવસ્થાને વાદીઓ જે પ્રધાન કરે છે, તે અવિકૃત પ્રધાનથી મદત્ત વગેરે પદાર્થોની ઉત્પત્તિ માનવી તેમને માટે કૃષ્ટિ નથી, પરંતુ તે વાદીઓ વિકૃત પ્રધાનથી જગત્ની ઉત્પત્તિ બતાવે છે અને જે વિકૃત છે તે પ્રધાન નથી, માટે પ્રધાનથી મદત્ત વગેરેની ઉત્પત્તિ માનવી અસંગત છે.

તથા પ્રકૃતિ અચેતન છે. તે પુરુષનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા માટે કેવી રીતે પ્રકૃત ચર્ચા કરે, કે જ્યાં આત્માનો લોભ સિદ્ધ બની કૃષ્ટિ ચલાવે તે શકે ? જો તેઓ કરે, કે અચેતન દેવતા હોય તો પ્રકૃતિના એ જન્મ વ છે કે તે પુરુષનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા માટે નહીં વ છે, તે પછી પ્રકૃતિથી સ્વભાવ જ બળવાન

યથા કાચ્ય કે ન પ્રકૃતિને પાણી નિયમમાં ગણે છે. તે પાણી તેના
સ્વભાવને જ જગતન કાચ્ય કેમ માનતા નથી ? આદ્ય પ્રકૃતિ
પોતેના પ્રવૃત્તિના દ્વારા પચેજન છે ? જો પ્રકૃતિ કે "આદિ પ્રવૃત્તિ"
કેમ સ્વભાવને પાણી જગતન પ્રવૃત્તિ માને છે" ના માનવા કે
સ્વભાવને જગતન કાચ્ય માનવાથી આદ્ય પ્રવૃત્તિના પ્રકાર નિ
મળી, કાચ્ય કે પોતાના ભાવને અર્થાત્ પોતાના ભવિષ્યને નિર્ધાર
કે છે તે અર્થને પદાર્થોના વ્યવસ્થિત આદ્ય પ્રવૃત્તિને કહે છે.

નિયતિવાદીઓએ ને, જો પ્રકૃતિ કે "આદ્ય પ્રવૃત્તિ" નિયતિ
કે" તે અર્થે પ્રવૃત્તિના પ્રકાર કેમ કેમ નથી, પ્રવૃત્તિના પ્રકાર
કે, તેને તેને પ્રવૃત્તિ નિયતિ કે પ્રવૃત્તિના પ્રકાર નિયતિ કે
પ્રવૃત્તિના પ્રકાર પતીત થતી નથી.

કે અમૂર્ત વગેરે વિકલ્પો પણ વિચારી લેવા. તથા જે એ કહ્યું છે કે “તે સ્વયંભૂએ યમરાજને ઉત્પન્ન કર્યો અને તે યમરાજ લોકને મારે છે”—એ પણ પ્રસાપ માત્ર છે કારણ કે સ્વયંભૂ જગત્કર્તા હોઈ શકે નહિ તે કહેવાઈ ગયું છે.

તથા કોઈએ જે એ કહ્યું છે કે—“આ લોક ઈંડા વગેરેના ક્રમથી ઉત્પન્ન થયો છે” તે પણ અસંગત છે કારણ કે જે પાણીમા તે સ્વયંભૂએ ઈંડું ઉત્પન્ન કર્યું, તે પાણી જેમ ઈંડા વિના જ ઉત્પન્ન થયું, તે પ્રમાણે આ લોક પણ ઈંડા વિના જ ઉત્પન્ન થયાતું” માનવામા કોઈ બાધા આવતી નથી. તથા તે અક્ષા જેટલી વારમા ઇંડું બનાવે છે તેટલા વખતમા આ લોકને જ શા માટે બનાવી લેતો નથી ? માટે યુક્તિ વિરુદ્ધ ઈંડાની કષ્ટદાયક કલ્પના શા માટે કરવી ? વળી કેટલાક કહે છે કે અક્ષાના મુખમાથી આક્ષણ, બુદ્ધિ-માથી ક્ષત્રિય, સાયળમાથી વૈશ્ય અને પગમાથી શૂદ્ર થયા છે, માટે અક્ષાએ સૃષ્ટિ બનાવી છે તે માની લેા પરંતુ તેઓનું આ કથન પણ યુક્તિવિરુદ્ધ છે કારણ મુખ વગેરે દ્વારા કોઈની વૃત્તિ જોવામા આવતી નથી. જો તેમ થાય તો એક અક્ષામાથી બધા ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી આક્ષણ વગેરે વર્ગભેદ (વર્ણભેદ) મળતો નહિ. વળી આક્ષણોના કંઠ, તૈત્તિરીયક અને કલાપ વગેરે ભેદો ન થાય, કારણ તે બધા એક જ મુખમાથી ઉત્પન્ન થયેલા છે તથા આક્ષણોમા ઉપનયન, વિવાહ વગેરે સંસ્કારો પણ મદ્ભાવ ન થાય, અને થાય તો બદેનની સંધે પણ ભગ્ન કરવાનો સંભવ મળતો નથી (એક મુખમાથી ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી બાઈ-બદેન કદે નાય) માટે આ પ્રમાણે અનેક દોષો અસ્તિત્વ અત્રાના મુખ વગેરેની નિંદની સ્થાન મળતી આવે છે.

મનોઝ કહેવાય છે. જે મનોઝ નથી તેને અમનોઝ કહે છે, તે અસત્ અનુષ્ઠાન છે. તે અસત્ અનુષ્ઠાનથી જેની ઉત્પત્તિ થાય છે તેને 'અમનોઝ સમુત્પાદ' કહે છે. એવકાર અવધારણાર્થક છે. તેના સબધ આ પ્રમાણે જોડવો—

અશુભ અનુષ્ઠાન કરવાથી જ દુઃખ પેદા થાય છે એવું સુદ્ધિ-માન પૂરુષે જાણવું જોઈએ. કહેવાનું એ છે કે પોતાના કરેલા અશુભ અનુષ્ઠાનથી જ દુઃખની ઉત્પત્તિ થાય છે, કાર્મ ખીન્નના કરેલા અનુષ્ઠાનથી થતી જ નથી. આમ હોવા છતાં પણ પૂર્વાશ્ત્ર વાદીઓ અશુભ અનુષ્ઠાનથી થતી દુઃખની ઉત્પત્તિને જાણતા નથી, માટે મૃત્યુ વગેરે અન્ય પદાર્થ દ્વારા દુઃખની ઉત્પત્તિ માને છે. આવી ખોટી રીતે દુઃખની ઉત્પત્તિને માનનારા દુઃખના નાશનું કારણ જોઈ રીતે જાણી શકે ? કારણના નાશથી કાર્યનો પણ નાશ થાય છે, પરંતુ એ અન્ય તીર્થિકો દુઃખના કારણને જ જાણતા નથી. દુઃખના કારણને જાણતા ન હોવાથી તેઓ દુઃખના નાશ માટે કેવી રીતે પ્રયત્ન કરી શકે ? જો તેઓ તેવો પ્રયત્ન કરે તો પણ દુઃખનો નાશ કરી શકતા નથી, પરંતુ ત્યાં જિમટું જન્મ, જરા, મરણ અને મૃત્યુના વિયોગ ઉપ અનેક દુઃખોથી પીડિત બની તેઓ રેટ (અગ્રધ)ના નવાય અનતકાળ મળી અમારમા જ પળા રહે (૧૦)

ત્રેશશિક્ષવાદ

મુદ્દે અપાવણ આયા, ઉદમેમેમિમાત્તિયં ।

પ્રજ્ઞો કિદ્વાત્તોમેયં, મો નન્થ અવગ્જ્ઞર્ટ ॥૧૧॥

આ જગતમાં કોઈ એ છે કે આત્મા મુક્ત અને પાપ મુક્ત છે. તે પાપ ને જન-પ્રકૃતિથી અંવાહિત થાય છે. (૧૧)

આ મનુષ્ય ભવમાં જે મુનિ સંયમમાં રત રહે છે, તે બાદમાં પાપ રહિત બની જાય છે. પછી જેમ નિર્મળ પાણી મેલું થાય છે, તેમ તે આત્મા પણ મલિન થઈ જાય છે. (૧૨)

ટીકાર્થ—જે જીવ મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરી પ્રવળ્યા ધાન્ય કરીને યમ-નિયમમાં રત રહે છે તે પાપ રહિત બની જાય છે. તે સમસ્ત-કર્મ કલકથા રહિત બની જાય છે, એ ભાવ છે. ત્યાગબાદ તે પુરુષ પોતાના શાસનને પ્રજ્ઞસિત કરીને મુક્તિગામી થાય છે પછી તે પોતાના શાસનની પૂજા જોઈને રાગ કરે છે અને તિરસ્કાર જોઈને દ્વેષ કરે છે. આ પ્રમાણે રાગદ્વેષના ઉદયથી તે પુરુષ મલિન આત્મા બની જાય છે, જેમ નિર્મળ પાણી પહેલાં સ્વચ્છ થઈને પણ પાછળથી વાયુ દ્વારા ઉડતી ધૂળના સંયોગથી મલિન થઈ જાય છે તે પ્રમાણે આશય એ છે કે તે જીવ અનંત-કાળ પછી સસારથી ઉદ્વિગ્ન થઈને શુદ્ધાચાર સંપન્ન બને છે અને તેમ કરીને મોક્ષ મેળવીને કર્મ રહિત થઈ જાય છે. પરંતુ તે પાછો પોતાના શાસનની પૂજા અને તિરસ્કાર થતો જોઈને રાગદ્વેષ કરે છે. રાગદ્વેષ કરવાથી તે પાછો કર્મ સંવિત બને છે. આ પ્રમાણે ત્રૈગશિક મનમા આત્મા ત્રણગણિ (અવસ્થાઓ)ને પ્રાપ્ત કરે છે

ત્રૈયુ પણ છે કે—જે ભગવન! આપના શામનને ન માનનાર પુરુષો કિપર મેલનું માધ્યમ્ય વ્યાપેય દેખાય છે. તે મૂર્ખાઓ કહે છે કે મુક્તિ જીવ પાછો સમસ્તમા આવે છે, પરંતુ આ તેમની વાત મોહના પ્રકરણ કહેવી હોય છે જે ભાકડુ બળી ગયું હોય તે પાણું ફરીયા બળત નથી, તે પ્રમાણે સમસ્તનું મથન કરીને જે જીવ મુક્ત થઈ ગયો છે તે પાછો સમસ્તમા આવે નથી, નથાપિ તે સમસ્ત નથી મુક્ત બનીને એ પણ સમસ્ત આવવાનું

ન હોવાથી એ મુક્ત જીવો પુનઃ સંસારમાં કેવી રીતે આવી શકે ? માટે આ જુદા સિદ્ધાંતને માનનારા એ અન્યતીર્થીઓએ જો કે દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્યમાં કથયિત્ સ્થિત રહે છે, તથાપિ સમ્યગ્જ્ઞાન ન હોવાથી તેઓ સમ્યક્ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકતા નથી. તથા એ બધા પ્રાવાદુકા પોતપોતાના દર્શનના અનુગમ્યથી પોતપોતાના દર્શનને સુદર બતાવે છે, પરંતુ વસ્તુસ્વરૂપને જાણનારા પુરુષોએ તેમના દર્શનોમાં શ્રદ્ધા કરવી ન જોઈએ. (૧૨)

શૈવ-એકદંડી આદિવાદ

સए सए उवट्टाणे, सिद्धिमेव न अन्नहा ।

अहो इहेव वसवत्ती, सव्वकाम-समप्पिए ॥१४॥

કોઈ વાદી કહે છે કે—

મનુષ્યને પોતપોતાના અનુષ્ઠાનથી જ સિદ્ધિ મળે છે, અન્યથા નહિ. મોક્ષ પ્રાપ્તિ પૂર્વે મનુષ્યે જિતેન્દ્રિય બનીને રહેવું જોઈએ. એ પ્રમાણે તેની બધા કામનાઓ પૂર્ણ થાય છે. (૧૪)

ટીકા—દવે મુત્રકાર કૃતવાદીઓનો મત બીજી રીતે બતાવે છે. તે કૃતવાદીઓ-શૈવ અને એકદંડી વગેરે કહે છે કે—દીક્ષા લેતી શુચ્યજ્ઞની મેંત્રા કરવી વગેરે પોતપોતાના અનુષ્ઠાનોથી જ મનુષ્ય સમસ્ત માસાન્નિક પ્રપચોથા નિત્ય મુક્તિ મેળવે છે. બીજી રીતે મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કા જા ગૈરજ્ઞાક નિદાયા જ મોક્ષ માને છે અને એકદંડી વાદીઓ પચીમ ભરતોના માનથી મુક્તિ બતાવે છે. વળી બીજા લેવાની પણ કહે તે કે જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને નાનિ-મર્ગિન અનુષ્ઠાનથી સિદ્ધિ કરી એ પ્રમાણે બીજા દર્શનનાં જુદાં પોતપોતાના દર્શનથી જે અમાર્ગિન પ્રતિપાત્ર કરે છે

ધૃશિત્વ, વશિત્વ, અપ્રતિધાતિત્વ અને યત્રકામાવસાયિત્વ. (૧૪)

સિદ્ધા ય તે અરોગા ય, હ્રમેમેગેસિમાહિયં ।

સિદ્ધિમેવ પુરોકાલં, સાસણ ગદિયા નરા ॥૧૫॥

વળી કોઈ (અન્ય દર્શની) કહે છે કે અમારા દર્શનના અનુષ્ઠાનથી સિદ્ધિને જે પ્રાપ્ત કરે છે તે નિરોગી થઈ જાય છે. તે અન્ય દર્શનીઓ સિદ્ધિને આગળ રાખીને પોતાના દર્શનમાં ગૂંથાયેલા છે. (૧૫)

ટીકા—આ પ્રમાણે તે અન્ય દર્શનીઓ કહે છે કે અમારા દર્શનમાં કહેલા નિયમોનું અનુષ્ઠાન કરવાથી પુરુષને આ જન્મમાં આઠ ગુણ્ય ઐશ્વર્યવાળી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પગથોડકા સંપૂર્ણ દંડની નિવૃત્તિ રૂપ મોક્ષ મળે છે, તે બતાવના શાસ્ત્રનાર કહે છે કે—

અન્ય દર્શનીઓ કહે છે કે—જે પુરુષો અમારા દર્શનમાં કહેલા નિયમોનું સુંદર રીતે અનુષ્ઠાન કરે છે તેઓ આ જન્મમાં આઠ પ્રકારની ઐશ્વર્યવાળી સિદ્ધિ મેળવે છે અને પછી વિશિષ્ટ સમાધિ-યોગથી શરીરને છોડી સિદ્ધ થઈ જાય છે અર્થાત તેઓ સમસ્ત દંડ રહિત નિરોગી બની જાય છે. અહીં “નિરોગી” શબ્દ કિપ-લક્ષણમાં વપરાયો છે, તેથી અમ અર્થ કરવાનો કે તેઓ અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક દુઃખોનો સ્પર્શ કરતા નથી કારણ તેમને શરીર અને મન હોવા નથી આ પ્રમાણે શૈવ વગેરે સિદ્ધિ માટે બતાવે છે.

તે શૈવ વગેરે સિદ્ધિને જ આગળ રાખીને, પોતાના દર્શનમાં આસ્ત્ર રહીને પોતાના શાસ્ત્રને અનુકૂળ એવી ગમ્મિએ નું પ્રતિ-પાદન કરે છે. જેમ કે જાન નંદિય મ રાગ્ય પુરુષ પોતાના અગિય

ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦
 ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦
 ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦
 ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦
 ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦
 ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦
 ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦
 ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦

ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦

ଅକ୍ଷୟକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦) ଶ୍ରୀ ୨୫.୨ ୯ ୨ ୨୩୫.୧ ୨୦

થાય છે, કારણ કે ઇન્દ્રિયોને વશ કર્યા વિના સમસ્ત દુઃખોની નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

તેઓ અણિમા વગેરે આઠ પ્રકારની ઐદિક સિદ્ધિઓનું વર્ણન કરે છે, તે પશુ ભાળા મણિસોને ઠગવ માટેના દંડ જ છે. તે પાપ ડીઓને જાળ નપના પ્રભાવથી જે સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે તે પણ કેવા પ્રકારની યાય છે તે શાસ્ત્રજ્ઞ જનાવે છે કે—તેઓ ઘણાં લાખા સમય સુધી અસુર સ્થાનોમાં નાગકુમાર વગેરે અલ્પ ઝડિ વાળા, અલ્પ આયુરાળા અને અલ્પ શક્તિવાળા અધમ પ્રેમ્યભૂત (નોકર) દેવ બને છે, પ્રમુખ દેવ બનતા નથી. ઈતિ શબ્દ ઉદ્દેશકની સમાપ્તિ માટે છે. અર્થાત્ પૂર્વવત્ જાયવું.

પરતીર્થિકના સમાગમ સમયે સાધુનું કર્તવ્ય

તં ચ મિક્ષૂ પરિન્નાય, વિયં તેસુ જ મુચ્છણ ।

અણુકરસે અપ્પલીણે, મજ્જેણ મુણિ જાવણ ॥૨॥

વિદ્વાન સાધુ તે વાદીઓને સારી રીતે ઝાળખીને તેમાં મૂર્છા ન કરે. તથા કોઈ જાતનો મદ કર્યા વિના સંસર્ગ રહિત મધ્યસ્થ વૃત્તિમાં રહે. (૨)

ટીકાર્થ—આવા અન્યતીર્થીઓ સંબંધી જૈન લિક્ષુએ શું કરવું ધટે તે જતાવવા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

પાખંડી મતના અસત ઉપદેશને સારી રીતે ઝાળીને તથા તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ મિથ્યાત્વથી મસિન ચિત્ત અને સદ્વિવેક રહિત છે માટે તેઓ પોતાનું તથા ખીજનું કલ્યાણ કરવામાં સમર્થ નથી તે જાણીને, વિદ્વાન, સયમી, વસ્તુસ્વરૂપના જ્ઞાતા, ભાવવિશ્લુ તે અન્યતીર્થીઓમાં મૂર્છા ન કરે તેમની સાથે સંપર્કમાં પણ ન આવે એ અર્થ છે. તેમની સાથે મુનિ શું કરે તે આ ગાથાના ઉત્તરાર્થમાં જતાવ્યું છે ત્રણ લોકને જાણનારા મુનિ, આઠ પ્રકારના મદત્યાનોમાંથી કોઈ પ્રકારનો પણ મદ ન કરતા તથા પરતીર્થી, મૃદગ્ધ અથવા પાર્શ્વસ્થ વગેરે માથે મંજા ધ ન ગખતા, મધ્યસ્થ વૃત્તિથી અર્થાન્ત ગગદેય રહિત જનીને વ્યવહાર કરે જાવ એ છ કે પરતીર્થી વગેરે ॥ સાથે જો કથંચિત સંબંધ થઈ જાય તે સાધુ અદકાર દોડીને અને જાવથી તેમની સાથે સંબંધ ન નાખતા તથા ગગદેય રહિત જનીને તથા આત્મપ્રશસા અને તે લોકની નિંદા નહિ કરતા પોતાનો કાળ વ્યતીત કરે. (૨)

જાણે છે પાંચગણે વચનનારનું દુર્લભ

મધુરિયાના ય મારંભા, કામમેરિયાના ય

વધુરિયાના ગ્રામારંભા, મિત્રનું જાણ કરિતું

પા' ન્યાયવર્તીથી રહે છે પા' પુરિયા કામગીરી કરે
જાણે છે જાણે પા' મીઠા મળે છે પા' પા' પા' પા'
પુરિયા રહેલ ન્યાય વ્યવસ્થાથી પહેલે પા' પા'

ઉત્તરાર્ધ દ્વારા શાસ્ત્રકાર બતાવે છે—જે પુરુષ ધર્મોપકરણ સિવાય પોતાના શરીરના ભોગ માટે અલ્પ પગ્ગિરહ પણ ગમ્મના નથી તથા જે પુરુષો સાવધ આગ લ કરતા નથી, તે કર્મલધુ પુરુષો સસાર સાગરથી જીવોને પાગ ઉતાગવા માટે નૌકા જેવા સમર્થ છે. માટે ઉદ્દેશિક આદિ આહારને વર્જિત કરનાગ શુદ્ધ લિક્ષાન્નભોજી ભાવલિક્ષુ સર્વતોભાવેન તેમના શરણુમા જાય. (૩)

કહેસુ ઘાસમેસેજ્જા, વિઝુ દત્તેસણં ચરે ।

અગિદ્ધો વિપ્પમુક્કો અ, ઓમાણં પરિવજ્જણ ॥૪॥

વિદ્વાન સાધુ બીજાએ બતાવેલા આહારની ગવેષણા કરે તથા આપેલા આહારને જ લેવાની ઈચ્છા કરે. તથા આહારમાં મૂર્ચ્છા એવં રાગદ્વેષ ન કરે. તથા બીજાનું અપમાન પણ ન કરે. (૪)

ટીકાર્થ—પગ્ગિરહ અને આગંલ વર્જિત સાધુએ ઠેવી રીતે ગદ્યેષુ જ્ઞેર્મએ એ બતાવવા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

ગૃહસ્થ પગ્ગિરહ અને આગંલ દ્વારા પોતાને માટે જે ભાત વગેરે આહાર બતાવે છે તે ‘કૃત’ કહેવાય છે. તે કૃત આહાર અર્થાત્ બીજા દ્વારા બતાવેલા આહારમાથી સાધુ આહાર લેવાની ઈચ્છા કરે. અત્રી કૃત આહારને ગ્રહણ કરવાના વિધાન દ્વારા મોળ પ્રકારના ઉદ્દગમ દેખેતો પગ્ગિરહ કરવાનું મુચન કર્યું છે. જે ખવાય છે તેને ગ્રામ કહે છે આહારનું નામ ગ્રામ છે. વિદ્વાન મુનિ ઉદ્દગમ દેખ ગદિત આહારનું અન્વેષણ કરે. મંચમ પાવન કરવામા નિપત્ત મુનિ બીજા જે માણુમે કોઈ પણ જાતના પ્રત્યુપકારની અભાવ રૂપ રિત્ત જે આહાર કરવામા ભુદ્ધિથી આપે, તે આહાર તે । ઈચ્છા કરે. અ ઉપર દ્વારા અત્રી મોળ પ્રકારના

$\mathcal{F}_1 = \{f_1, f_2, \dots, f_n\}$ is a family of functions from X to Y .
 Let $\mathcal{F}_2 = \{g_1, g_2, \dots, g_m\}$ be another family of functions from X to Y .
 Define $\mathcal{F}_3 = \{h_1, h_2, \dots, h_k\}$ as the set of all functions h such that $h(x) = f_i(x) + g_j(x)$ for some $i \in \{1, 2, \dots, n\}$ and $j \in \{1, 2, \dots, m\}$.
 Then $\mathcal{F}_3$ is a family of functions from X to Y .
 The cardinality of $\mathcal{F}_3$ is $n \cdot m$.
 If $n = 2$ and $m = 3$, then $|\mathcal{F}_3| = 6$.
 For example, if $f_1(x) = x$ and $f_2(x) = x^2$, and $g_1(x) = 1$, $g_2(x) = x$, and $g_3(x) = x^2$, then $\mathcal{F}_3$ contains functions like $h_1(x) = x + 1$, $h_2(x) = x + x$, $h_3(x) = x + x^2$, $h_4(x) = x^2 + 1$, $h_5(x) = x^2 + x$, and $h_6(x) = x^2 + x^2$.

લોકવાદ પગમાર્થથી વિપરીત બુદ્ધિ વડે ગ્યાયો છે અર્થાત્ તે તત્ત્વ-
જ્ઞાનથી વિપરીત જ્ઞાનથી સદાદિત થયેલા છે. બીજા અવિવેકીઓએ
જે અસત્ય અર્થ જતાવ્યો છે, તેનો લોકવાદ પણ અનુગામી છે.
તાત્પર્ય એ છે કે પદાર્થોનું સાચું સ્વરૂપ ન જતાવતા વિપરીત
સ્વરૂપ જતાવનારા અગિવેકીઓએ જે મિથ્યા અર્થ જતાવ્યો છે
તેમની પેઠે જ વિપરીત અર્થ જતાવતો હોઈને આ લોકવાદ પણ
તેમનો જ અનુગામી છે (૫)

અણંતે નિહા લોહ, સાસણ ણ વિણસ્સત્તી ।

અંતવં નિહા લોહ, ઇતિ ધીરોઽતિપાસઈ ॥૬॥

આ લોક અનંત, નિત્ય અને શાશ્વત છે, તે નષ્ટ
થતો નથી તથા આ લોક અતચાળો અને નિત્ય છે, તે
ધીર પુરુષ (વ્યાસ વગેરે) અનંત દેખે છે. (૬)

ટીકા—વિપરીત બુદ્ધિથી ગ્યાયેલા તે લોકવાદને જતાવના
શાસ્ત્રકાર કહે છે. જેનો અંત નથી તે અનંત છે. કહેવાનું એ છે
કે આ લોકનો નિરન્વય નાશ થતો નથી, કાળજુ કે જે જેનો છે
તે પરબવમા પણ તેવો જ ઉત્પન્ન થાય છે. પુરુષ પાછો પુરુષ જ
જન્ય છે અને સ્ત્રી સ્ત્રી જ જન્ય છે. અથવા આ લોક અનંત અર્થાત્
પરિમાણ ગદિત એટલે કે અસંધિવર્જિત છે તથા આ લોક નિત્ય
અર્થાત્ ઉપત્તિ વિનાશ ગદિત ગિય એક સ્વભાવવળા છે. અને
વળા તે દમણ વર્તમાન જે છે મટે શાશ્વત છે. આ લોક જે
અણુ વગેરે કાર્ત્તવ્યની અપેક્ષાથી જે કે શયન નથી, જતા તેનું
કાળજુદ્ધન કદાપિ પગમણ અને કોઈનું નથી, માટે આ શાશ્વત છે
આ લોકનો કદી નાશ થતો નથી, અવિદ્યા દિશા, આત્મા અને
અનંત વગેરેની અપેક્ષાથી કદાચ છે.

પરંતુ જે વિચાર કરીને કાર્ય કરનારા છે તેઓ માની શકશે નહિ, કારણ કે આ વાતને સિદ્ધ કરનાર કોઈ પ્રમાણ નથી.

તથા લોકિકોએ કહ્યું છે કે “પુત્રહીન પુરુષ માટે કોઈ લોક નથી”—એ પણ બાળ-ભાણ જેવું યુક્તિ ગહિન છે, કારણ કે પુત્રની સત્તામાત્રથી વિશિષ્ટ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે અથવા પુત્રે કરેલા વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાનથી થાય છે? જે પુત્રના સદ્ભાવ માત્રથી વિશિષ્ટ લોકની પ્રાપ્તિ માનતા હો તો સમસ્ત લોક કુતરા અને કુક્કરોથી ભગઈ જશે કારણ કે તેમને ઘણા પુત્રો થાય છે. જે પુત્રે કરેલા શુભ અનુષ્ઠાનથી વિશિષ્ટ લોકની પ્રાપ્તિ માને તો તે પણ અર્થહીન છે. કારણ કે જે પુરુષને જે પુત્રો હોય તેમાં એક શુભ અનુષ્ઠાન કરે, બીજો અશુભ અનુષ્ઠાન કરે તો તે પિતા એક પુત્રના શુભ અનુષ્ઠાનના પ્રભાવથી ઉત્તમ લોકમાં જશે? અને બીજા પુત્રે કરેલા અશુભ અનુષ્ઠાનથી અશુભ લોકમાં જશે? તથા તે પિતાએ જે અનુષ્ઠાન કર્યું હતું તે તો નિષ્ફળ જ જશે. માટે “પુત્ર વિનાના માટે કોઈ લોક નથી”—આ કથન અવિવેકીનું છે.

તથા ‘કુતરા યક્ષ છે’ એ કથન તો યુક્તિવિરુદ્ધ હોવાથી માલજવા યોગ્ય પણ નથી.

તથા લોકિકોએ જે એ કહ્યું છે કે—“તીર્થ”કર અપરિમિત પદાર્થોને જાણે છે પરંતુ મર્ચન નથી” એ કહેવું પણ દેવળ મિથ્યા છે. કારણ કે અપરિમિત પદાર્થદર્શી બનીને પણ જે પુરુષ મર્ચન નથી તે દેવ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને ઉપદેવ (મદાણ કરવા યોગ્ય) પદાર્થોના ઉપદેશ આપવા મર્ચન દોનો નથી, માટે બુદ્ધિમાન પુરુષ તેનો અંગ્ર કરી ન શકે તે પુરુષ માટે કોઈ મર્ચનના જ્ઞાન દોષ્ટ પણ ઉપયોગી છે, કારણ કે જે તે બીજાના વિચરમાં નજીનો ન

ઔદારિક જીવોનો યોગ (અવસ્થા વિશેષ) સ્થૂળ છે. અને તેઓ વિપર્યયને પ્રાપ્ત થાય છે. બધા પ્રાણીઓને દુઃખ અપ્રિય છે, માટે કોઈ પણ પ્રાણીની હિસા કરવી જોઈએ નહિ (૯)

ટીકાર્થ—સસારી પ્રાણીઓ જૂદી જૂદી પર્યાયો બદલે છે, એ વાત શાસ્ત્રકાર દષ્ટાંતથી બતાવે છે ઔદારિક શરીરવાળા બધા જીવોનો યોગ વ્યાપાર અર્થાત્ અવસ્થા વિશેષ ઉદાર અર્થાત્ સ્થૂળ છે ઔદારિક શરીરવાળા પ્રાણીઓ ગર્ભકલ્પ અને અર્બુદ રૂપ પૂર્વ અવસ્થાને છોડીને તેથી વિપરીત બાળ, કુમાર અને યૌવન વગેરે સ્થૂળ અવસ્થાઓ પ્રાપ્ત કરે છે. આશય એ છે કે ઔદારિક શરીરવાળા મનુષ્ય વગેરે પ્રાણીઓની કાળકૃત કૌમાર વગેરે અવસ્થાઓ પ્રત્યક્ષ રૂપે ભિન્ન ભિન્ન દેખાય છે, પરંતુ જે પહેલા જેવો હતો તે હમેશા એવો જ રહે એવું જોવામાં આવતું નથી.

એ પ્રમાણે સ્થાવર જ ગમ બધા પ્રાણીઓ જૂદી જૂદી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, એમ જાણવું સામાન્યિક બધા પ્રાણી શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી પીડા પામતા અને જૂદી જૂદી અવસ્થાઓને પ્રાપ્ત કરતા દેખાય છે, માટે તે પ્રાણીઓની કોઈ પણ પ્રકારે હિસા ન થાય એમ વર્તવું જોઈએ અથવા બધા પ્રાણીઓને દુઃખ અપ્રિય અને સુખ પ્રિય છે, માટે કોઈ પણ પ્રાણીની હિસા કરવી ન જોઈએ માટે આ પદ દ્વારા પ્રાણીઓનો અન્યથાભાવ બતાવ્યો છે અને તેમને ન મારવાનો ઉપદેશ પણ આપવામાં આવ્યો છે (૯)

एयं तु नाणिषो मारं, जं न हिमड किंचण ।

अहिंसा-ममयं चैव, एतावन्तं त्रियाणिया ॥१०॥

જેની વૃદ્ધિ નથી તે 'વિગતવૃદ્ધિ' કહેવાય છે. આ બંને ગુણોથી યુક્ત મુનિ, જેનાથી મોક્ષ મળે છે તેવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની સમ્યક્ પ્રકારે રક્ષા કરે. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની જે રીતે વૃદ્ધિ થાય તેવી રીતે તે મુનિ કાર્ય કરે. ચારિત્ર વગેરેનું પાલન કેવી રીતે થઈ શકે છે ? પ્રયોજનવશ કોઈ સ્થાન ઉપર જતા સાધુ યુગમાત્રદષ્ટિ રાખીને જાય તથા ખૂબ સારી રીતે જોઈને સુપ્રમાર્જિત આસન ઉપર બેસે અને પોતાની શર્યા કે સથારાનું સાચી રીતે નિરીક્ષણ કરી અને પ્રમાર્જિત કરી તેની ઉપર બેસે કે સૂવે અને આહાર પાણીના વિષયમાં પણ સારી રીતે ઉપયોગ રાખે આશય એ છે સાધુ ઈર્ષ્યા, ભાયા, આદાન નિક્ષેપ અને પ્રતિષ્ઠાપના સમિતિમાં સદા ઉપયોગ રાખીને ઉદ્દગમ વગેરે દોષવર્જિત આહાર-પાણીનું અન્વેષણ કરે. (૧૧)

एतेहिं तिहिं ठाणेहिं, सजए सततं मुणी ।

उक्कसं जलणं णूमं, मज्झत्थं च विगिंचए ॥१२॥

ઈર્ષ્યા સમિતિ, આદાન નિક્ષેપણ સમિતિ અને એપણ સમિતિ, આ ત્રણે સ્થાનોમાં હુમેળાં અંયમ રાખીને મુનિ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ત્યાગ કરે. (૧૨)

ટીકા—૧૧ પાછા શાસ્ત્રકાર ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે ગુણો બનાવે છે પૂર્વોક્ત ત્રણ સ્થાનોમાં માધુએ સદા મનથી બનીને ગંદેયુ જોઈએ. પૂર્વોક્ત ત્રણ સ્થાન આ છે— ઈર્ષ્યા સમિતિ, પદેયુ સ્થાન છે તથા આસન અને શર્યા શબ્દથી આદાન અને લાડનિક્ષેપણ સમિતિ કહેવમાં આવી છે, તે બાળું સ્થાન છે. ભક્તપાન શબ્દથી એપણ સમિતિ કહેવમાં છે ભક્તપાન માટે ગદગ્ધના ઘડમાં પ્રવેશ કરેલ માધુને બોલવું પડે તે પણ મનવિન છે, માટે અર્ધી બાળ

સમિષ્ણ ઉ સયા સાહુ, પંચ-સંવર-સંવુદે ।

સિષ્ણિં અસિષ્ણ મિલ્લુ, આમોલ્લાય પરિવ્વણ્ણાસિ,

તિવેમિ ॥૧૩॥

બિલ્લણ્ણશીલ સાધુ સદા સમિતિઓથી યુક્ત અને પાંચ સંવરોથી ગુપ્ત બનીને ગૃહસ્થોમાં મૂર્છા ન રાખે અને બ્રાહ્મણની પ્રાર્થિત સુધી સંયમનું પાલન કરે. એમ હું કહું છું. (૧૩)

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણને બતાવી હવે શાસ્ત્રકાર બધાનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે. સદા સાધુ પાત્ર પ્રકારની સમિતિયુક્ત બનીને હે તથા પ્રાણ્યાતિપાતવિગ્મથુ વગેરે પાત્ર મહાપ્રતોથી યુક્ત રહીને સાધુ સદા પાત્ર સંવરોથી ગુપ્ત રહે. તથા મન વચન અને કાયાથી સદા ગુપ્ત રહે. ગૃહપાશમાં બંધાયેલા ગૃહસ્થોમાં સાધુ મુલ્લિત ન બને. જેમ કીચડમાં રહીને પણ કમળ કીચડથી લેપાતુ નથી, તે પ્રમાણે ગૃહસ્થોમાં નિવાસ કરીને પણ સાધુ તેમના કર્મથી લેપાય નહિ. હે બિલ્લણ્ણશીલ અર્થાત્ ભાવબિલ્લો ! આ પ્રમાણે સમસ્ત કર્મોના ક્ષય કરવા માટે સદા સંયમના અનુષ્ઠાનમાં રત રહે—એ શિષ્ય પ્રત્યે ઉપદેશ છે. અહીં 'ઈતિ શબ્દ અધ્યયનની સમાપ્તિ મૂલ્યવે છે. 'બ્રવીમિ'—'હું કહું છું' એ ગણધર કહે છે. ગણધર કહે છે કે તીર્થ કર દેવે જેવું મને કહ્યું છે, એવું જ હું કહું છું, મારી ઈચ્છાથી કાઈ કહેતો નથી.

અનુગમ સમાપ્ત. હવે નયોનો અવસર છે બધા નયોનું અનેક પ્રકારે વક્રન્ય સામગ્રાને, જેને ક્રિયા અને જ્ઞાનમાં ગ્રિયત સાધુ વિશુદ્ધ માને છે તેને મર્વનય વિશુદ્ધ માનવો.

છે કે—આ ગાથામા દ્રવ્ય નિદ્રા અને ભાવ સંબોધ (ભાવથી જાગવું) જતાવતામા આવેલ છે દ્રવ્યનિદ્રા આદિ છે અને ભાવપ્રબોધ અત છે. માટે આદિ અને અતના ગ્રહણથી તેમના મધ્યવર્તી ભાવનિદ્રા અને દ્રવ્યબોધનું ગ્રહણ પણ સમજી લેવું. તેમા દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયરૂપ નિદ્રાનો અનુભવ કરવો તે દ્રવ્યનિદ્રા છે અને જ્ઞાન દર્શન અને ચાગ્રિત્રની શૂન્યતા તે ભાવનિદ્રા છે દ્રવ્યનિદ્રામા સૂતેલ પુરુષનું જાગવું દ્રવ્યબોધ છે અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ અને સંયમને સ્વીકાર્યા તે ભાવબોધ છે. અહીં ભાવબોધનું જ વર્ણન છે, તે આ ગાથાના ઉત્તરાર્ધ વડે સુગમતાથી જતાવેલ છે. અહીં દ્રવ્ય અને ભાવ બેદથી નિદ્રા અને બોધના ચારઃ બેદ કરી લેવા. (૧)

આયુષ્યની અનિત્યતા

હરરા બુઢા ય પાસહ, ગન્મત્થા વિ ચયંતિ માણવા ।
સેને જહ વઢ્યં હરે, એવં આઁસ્યંમિ તુઢ્ઢે ॥૨॥

— દ્રવ્યથી સૂવું અને ભાવથી જાગવું તે પહેલો બેદ છે દ્રવ્યથી જાગવું અને ભાવથી સૂવું તે બીજો બેદ છે દ્રવ્ય અને ભાવ બંનેથી સૂવું તે ત્રીજો બેદ છે દ્રવ્ય અને ભાવ બંનેથી જાગવું તે ચોથો બેદ છે જે શરીરથી સૂવે છે પરંતુ જ્ઞાન દર્શન અને ચાગ્રિત્રથી જાગત છે તે પ્રથમ બેદવાળા પુરુષ છે જે શરીરથી જાગે છે પરંતુ જ્ઞાન દર્શન ચાગ્રિત્રથી સૂતેલ છે તે બીજા બેદવાળા પુરુષ છે જે શરીરથી પણ સૂવે છે અને જ્ઞાન દર્શન ચાગ્રિત્રથી પણ સૂવે છે તે ત્રીજા બેદવાળા પુરુષ છે. જે શરીરથી પણ જાગે છે અને જ્ઞાન દર્શન ચાગ્રિત્રથી પણ જાગત છે તે ચોથા બેદવાળા પુરુષ છે

થયેલા છે તથા વિશેષ રૂપથી કર્મનો નાશ કરનારા તથા આરંભને ત્યાગી સંયમ પાલનમાં ઉઘન છે, તેમ જ જે ક્રોધ અને માયાનો નાશ કરનારા છે. અહીં ક્રોધ સાથે માન અને માયા સાથે લોભ પણ લેવાનો છે તથા આદિ શબ્દથી બચેલું મોહનીય કર્મ લેવું. માટે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તથા શેષ મોહનીય કર્મનો નાશ કરનારા જે પુરુષ મન, વચન અને કાયા અને કર્મ દ્વારા પ્રાણીઓનો નાશ કરતા નથી તથા સાવધ અનુષ્ઠાનથી નિવૃત્ત છે, તે પુરુષના ક્રોધ વગેરે શાન્ત થઈ જવાથી તેઓ શાંત છે અથવા તેઓ મુક્ત જીવની પેઠે સુખી છે. (૧૨)

ण वि अहमेव लुप्पण, लुप्पंति लोअंसि पाणिणो ।

एवं सहिएहिं पासण, अणिहे से पृढे अहियामए ॥ १३ ॥

બુદ્ધિમાન પુરુષ એમ વિચાર કરે કે શીત અને ઉષ્ણ વગેરે પરિપક્વો હું એકલો જ પીડાતો નથી, પરંતુ લોકમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ પીડાય છે, માટે ક્રોધાદિ રહિત બનીને સદન કરે. (૧૩)

ટીકા—બુદ્ધિમાન પુરુષ એવું વિચારીને પરીપક્વ અને ઉષ્ણ સર્ગ સદન કરે કે—શીતોષ્ણ વગેરેથી હું એકલો જ પીડાતો નથી, પરંતુ આ જગતમાં બીજા તિર્ગચ અને મનુષ્ય વગેરે પ્રાણી પણ પીડાય છે તે પ્રાણીઓને સમ્યગ વિવેક નથી, તેથી કષ્ટ ભોગવવા સ્થિત પણ તેઓ નિર્જાગરૂપ ક્ષણ મેળવી શકતા નથી માટે કાર્ષિ વિવેકી પુરુષની ઉક્તિ છે કે મેં શીત ઉષ્ણ વગેરના દુઃખો સદન તો કર્યા, પરંતુ ક્ષમા ગળીને નદિ પણ અશક્તિવશ સદન કર્યાં મેં ગદસુખને ત્યાગ તો કર્યો, પરંતુ મંત્રોયને માટે નદિ, પાંચ અપ્રાપ્તિને સર્જને. મેં શીત, ઉષ્ણ અને પવનનું દુઃખ સદન કર્યું,

તું સુક્તિ જવા ગોચ્ય બની અર્થાત્ ગગદ્રેષ વિનાનો બની, પાપ-કર્મના પગિણામનો વિચાર કર । હે પુરુષ । તું ઉત્તમ ગિવેક્યાળો અને પાપકર્મનાના વિનાનો બની, કે ધાદિને છોડી દર્શ શાત બની જા કર્મનું વિદારણ કરનામા સમર્થ એવા ત્રીજ પુરુષ મહામાર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે. એ મહામાર્ગના વિશેષણો બનાવે છે—તે મહામાર્ગ જ્ઞાનાદિ મોક્ષનો માર્ગ છે તથા તે મોક્ષ પાસે લઈ જનાર અને ધ્રુવ અર્થાત્ નિશ્ચિત છે. માટે આ સમજીને એ જ માર્ગનું અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ, પાપકર્મ કરવાની ધૃષ્ટતા કરવી નહિ. (૨૧)

વૈયાલિયમગ્ગમાગઓ, મણવયસા કાયેણ +સંવુહો ।

ચિચા ચિત્તં ચ નાયઓ, આરંભં ચ સુસંવુહે ચરે ॥

તિ વૈમિ ॥૨૨॥

હે ભગ્યો ! કર્મનું વિદારણ કરનાર સમર્થ માર્ગમાં પ્રવેશી, મન વચન અને કાયાથી ગુપ્ત બની, ધન જ્ઞાતિ-વર્ગ અને આરંભનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ સંયમી બની વિચરે. એમ હું કહું છું. (૨૨)

ટીકા—કરી પાછું શાસ્ત્રકાર ઉપદેશ આપતા “વૈયાલિય-મગ્ગ” ઈત્યાદિ કહીને આ ઉદ્દેશકને સમાપ્ત કરે છે કર્મનું વિદારણ કરનારા સમર્થ માર્ગમાં આવીને, મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત બની ધન વ્યવસ્થા વર્ગ અને સાતત્ય અનુષ્ઠાનોને છોડી દર્શ, જિતેન્દ્રિય બનીને સવમમા જ અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ. આ શ્રી મુધર્મા સ્વામી જ બૃહસ્વામી વગેરેને કહે છે.

આ વૈનાલીય નામના બીજા અધ્યયનનો

પરિણામ ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

ગોત્ર વગેરેનો મદ કરતા નથી, તેમ જ બીજાની નિંદા પણ કરતા નથી, કારણ કે પરનિંદા અત્રેયસ્કર છે. (૧)

ટીકાર્થ—કાચળી છોડવા યોગ્ય જ છે માટે જેમ સર્પ તેને છોડી દે છે, તે જ પ્રમાણે સાધુ પણ ધૂળની પેઠે પોતાના અશ્વિધ કર્મેની ક્ષાય રહિત બની છોડી દે છે. ક્ષાયનો અભાવ જ કર્મના અભાવનું કારણ છે, એવું જાણીને ત્રિકાળગ્ર મુનિ મદ કરતા નથી. હવે શાસ્ત્રકાર મદનું કારણ બતાવે છે કાશ્યપ વગેરે ગોત્રવાળો જેમ પોતાના ઉત્તમ ગોત્રનો મદ કરે છે તેમ બીજા સાત મદ સ્થાનો પણ છે, તે માટે ‘અન્યતર’ શબ્દ વપરાયો છે. “માહત” સાધુને કહે છે. કોઈ કોઈ સ્થળે પાઠાતર “જે વિડ” મળે છે તેનો અર્થ એ છે કે સાધુ જાતિ, કુળ અને લાલનો મદ કરતા નથી. સાધુએ મદ કરવો જોઈએ નહિ, એટલું જ નહિ, પરંતુ બીજાની નિંદા પણ કરવી જોઈએ નહિ, એ શાસ્ત્રકાર દર્શાવે છે. ‘અથ’ શબ્દ અનંતર અર્થમાં વપરાયો છે બીજાની નિંદા પાપ ઉત્પન્ન કરે છે, માટે તે કદી કરવી નહિ.

હવે નિર્ધુક્તિકાર ગાથાના અવયવને સ્પર્શ કરનારી બે ગાથાઓ લખે છે—પોતાના ઉત્કર્ષની વૃદ્ધિ કરનાર જે તપ, સયમ અને જ્ઞાન છે તેનું અભિમાન પણ ત્યારે મદર્પિઓએ છોડી દીધું છે, ત્યારે બીજાની નિંદા છોડવાનું તો પૂછવાનું પણ શું છે ? તેનો તો તેઓ સદેલાઈથી ત્યાગ કરી દે છે મોક્ષપ્રાપ્તિનું એકમાત્ર સાધન નિર્જંગ છે તેનો મદ પણ અગિર તોએ વર્જિત કર્યો છે, તો પછી બાકીના મદ જેવા કે જ્વનિ વગેરેનો મદ વગેરેની તો જ્ઞાન પણ શું કરવી ? તે મદોને તો પ્રવૃત્તિપૂર્વક સ્તુતિ ત્યાગ કરવો જોઈએ, એ ગાથાનો અર્થ છે (૧)

સમભાવથી સંયમનું પાલન

જે યાત્રિ અણાયમે સિયા, જે વિચ પેસગપેસા સિયા ।
જે મોળપયં ઉવઢિણ, નો લજ્જે સમયં સયા ચરે ॥૩॥

ભલે ચક્રવર્તી સમ્રાટ હોય કે પછી ભલે દાસનો પણ દાસ હોય, પરંતુ જેણે મુનિપણું ધારણ કરી લીધું છે અર્થાત્ સંયમ માર્ગમાં ઉપસ્થિત થયેલા છે, તેણે સજ્જા છોડી દઈ સમભાવથી વિચરવું જોઈએ. (૩)

ટીકા—ખીજ પુરુષોની તો વાત જ થી કરવી, પરંતુ જે પુરુષ નાયકવર્જિત સ્વયંપ્રભુ ચક્રવર્તી આદિ છે, તથા જે દાસનો પણ દાસ છે અર્થાત્ તે જ ચક્રવર્તીના રાજ્યના કર્મચારીનો પણ નોકર હોય, પરંતુ જેણે મોક્ષપદ મૌનીન્દ્રપદ અર્થાત્ સંયમનો આશ્રય લીધો હોય, તેણે સજ્જા છોડી દઈ, પોતાના ઉત્કર્ષનું માન ન રાખતા પરસ્પરમાં વંદન નમસ્કાર વગેરે બધો વ્યવહાર કરવો જોઈએ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ગૃહસ્થાવસ્થામાં પોતાના દાસનો પણ દાસ હોય અને તેણે પડેલા દીક્ષા લીધી હોય, અને ચક્રવર્તીએ પછી દીક્ષા લીધી હોય તો જગ પણ અભિમાન રાખ્યા વિના પૂર્વદીક્ષિત દાસને પણ તેઓ વંદન-નમસ્કાર કરવામાં સજ્જા ન રાખે તથા ખીજ ઠાઈ સાથે પણ અભિમાન ન ગણે, પરંતુ સર્વદા સમભાવપૂર્વક સાધુ સંયમમાં તત્પર રહે. (૩)

સજ્જા—મદના ત્યાગથી સંયમ પાલન

મમ ગ્રન્થયરંમિ મંજમે, મંમુદ્ધે મમણે પરિચ્ચા ।
જે આવકદા—મમાદિણ, દવિણ કાલમકામી વંઢિણ ॥૪॥

ત્રણ કાળને જાણનાર મુનિ, પ્રાણીઓના ભૂત અને ભવિષ્યના સ્વભાવને જાણી તથા મોક્ષને જાણી, કડવા વચન કે દંડ વગેરેનો કોઈ માર મારે કે છવથી મારી નાખે (હનન કરે) તો પણ સંયમ-માર્ગ ઉપર જ ચાલે. (૫)

દીકાર્થ—કઈ વસ્તુનું અવલંબન લઈને સાધુ એમ કરે, તે શાસ્ત્રકાર બતાવે છે—

દૂરદર્શી હોવાથી અહીં મોક્ષને “દૂર” કહેલ છે. અથવા દીર્ઘ-કાળને દૂર કહે છે. તેથી ત્રિકાળદર્શી મુનિ મોક્ષને જોઈને અને દૂરકાળનો વિચાર કરીને લજ્જા અને મદ ન કરે. દૂરકાળનો શુ વિચાર કરવાનો છે ? તો કહે છે કે—અતીત અર્થાત્ વીતેલો જે ધર્મ અર્થાત્ સ્વભાવ છે તે પ્રાણીઓને હિંસ્ર નીચ ગતિઓમાં જવાનો છે તથા ભવિષ્યકાળનો જે સ્વભાવ છે એ બંનેને જાણી મુનિ લજ્જા અને મદ ન કરે. તથા લાડી, ચાખૂકથી માગ્યામાં આવે કે કડવા વચન કહેવામાં આવે અથવા મારી નાખવામાં આવે તો પણ મુનિ, સ્કંદકના શિષ્યોની પેઠે શાસ્ત્રોક્ત મનમમાર્ગમાં જ વિચરજી કરે. અહીં “સમયા દિયામણ” એ પાઠાંતર પણ મળે છે, તેથી તે મુનિગણ મનભાવથી આપત્તિઓને સદન કરે એ અર્થ જાણવો (૫)

ધર્મ—અવચન

પણમમત્તે મયા જાણ, મમતાધર્મ મુદાદરે મુળી ।

મુદ્દમે ડ મયા અદ્દમણ, જો કુજ્જે જો માણિ માદ્દને ॥૬॥

પ્રજાપત્તિ (પૂર્વ મુદિમાન) મુનિ મદા કયાઓને

વિનોદ કરી રહ્યા હતા. તેમા એક ચર્ચા ચાલી કે આ લોકમા ધર્મી પુરુષો ધણાં છે કે અધર્મી? આ બાબતમા સમસ્ત સભાસદોએ એમ કહ્યું કે આ લોકમા અધર્મિક પુરુષો જ ઘણા છે. ધર્મ તો કાંઈ સોમાથી એકાદ પુરુષ કરે છે

આ વાત સાંભળી અલયકુમારે કહ્યું કે પ્રાયઃ બધા માણસો ધાર્મિક જ છે જો મારી વાત માનવામા ન આવતી હોય તો પરીક્ષા કરી લો. સભાસદોએ કહ્યું કે લલે, પરીક્ષા કરો. ત્યાર બાદ અલયકુમારે એક સફેદ અને બીજો કાળા રંગનો મંડપ બનાવરાવ્યો અને નગરમા એવી ઘોષણા કરાવી કે જો માણસો ધર્મી છે તેઓ બધા શ્વેત મંડપમા દાખલ થાય અને જો અધાર્મિક હોય તેઓ કાળા મંડપમા દાખલ થાય. પગિણામે બધા માણસો સફેદ મંડપમા જ ગયા. જ્યારે તેઓ બહાર આવવા લાગ્યા તો તેમને પૂછવામા આવ્યું કે તમે કઈ રીતે ધાર્મિક છો? ઉત્તરમા કાંઈએ કહ્યું કે હું ખેડુત છું તેથી ધણા પક્ષીઓ મારે પાંદડે અનાજ ચુગી પોતાની કુધાની તૃપ્તિ કરે છે તથા ખજાનાથી હું અનેક ભિક્ષુઓને ધાન્ય આપું છું તેથી મને દાનધર્મનો લાભ થાય છે, માટે હું ધાર્મિક છું.

બીજાએ કહ્યું—હું આત્મજ્ઞ છું. હું પદ્મકર્મમા તત્પર રહીને શૌચ-સ્નાન વગેરે દ્વારા વેદોક્ત વિધિ અનુસાર પિતૃ અને દેવતાઓને તર્પણ કરું છું. તેથી હું ધાર્મિક છું.

ત્રીજાએ કહ્યું—હું વણિક છું. વ્યાપાર દ્વારા હવિષા ચમનું છું, મિત્રા-દાન વગેરે કાર્યમા પ્રવૃત્ત રહું છું. માટે હું ધાર્મિક છું.

ચોથાએ કહ્યું—હું કુળપુત્ર છું તેથી ન્યાયથી ઉત્પન્ન

પ્રાયઃ પોતાને ધર્મી જ માનતા હતા તેથી અહીં ધર્મને બદલતો નમન અર્થાત્ ઘણા માણસોને નમન કરવા યોગ્ય હતો છે, તે સિદ્ધ થાય છે. આવા લોકોત્તર ધર્મમાં સાવધાન બની માણસો બાદ પરિબલ-ધન ધાન્ય, કલત્ર વગેરે તથા આબ્યતર મમતા વગેરેમાં આસક્ત ન રહેતા, તેનાથી અપ્રતિબદ્ધ પણે ગ્રહી ધર્મ પ્રકાશે. તેનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે ઘટાવે છે કે—જેમ તળાવ સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલું હોય તેમાં અનેક માછલા વગેરે જળચરો દોડાદોડ કરે તે પણ તે મસિન ન ગડે, તે પ્રમાણે સાધુ પુરુષને અનેક કષ્ટો આવે તો પણ મસિન નડે અને ક્ષાંતિ વગેરે દશ પ્રકારનો ધર્મ પાટ કરે અથવા પોતે નિર્મળ ચારિત્ર પાળીને લબ્ધ જીવોને પ્રતિશ્રેધ આપવા માટે તીર્થ કર પ્રરૂપિત દશવિધ સાધુ ધર્મનો પ્રકાશ કરે. અહીં વર્તમાનમાં જાદસત્તાત્ શ્રુતકાળનું ૩૫ ગાથામાં લીધું છે (૭)

વહવે પાળા પુઢો સિયા, પત્તેયં સમયં સમીહિયા ।
જો મોળપદં ઉવહિણ, ચિરતિં તત્થ અકાસિ પંહિણ ॥૮॥

આ સંસારમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના ઘણા પ્રાણીઓ નિવાસ કરે છે. તે દરેક પ્રાણીને સમભાવથી જોઈ, સંયમમાં સ્થિત વિવેકી પુરુષ તે પ્રાણીઓના ઘાતથી વિરત રહે. (૮)

ટીકા—દરે બદલતો નમસ્કૃત ધર્મમાં ગ્રિયત સાધુ કેના ધર્મને પ્રકાશે છે, તે શ્રુતકાળ દર્શાવે છે અથવા બીજો ઉપદેશ આ પ્રમાણે આપે છે કે—

દશ પ્રકારના પ્રાણી—૧ ત્રોતન્દ્રિયગણ પ્રાણ, ૨ ચક્ષુન્દ્રિયગણ પ્રાણ, ૩ શ્રોત્રેન્દ્રિયગણ પ્રાણ, ૪ અન્તેન્દ્રિયગણ પ્રાણ, ૫ સ્પર્શેન્દ્રિયગણ પ્રાણ, ૬ મનગણ પ્રાણ, ૭ વચનગણ પ્રાણ, ૮ કાયાગણ પ્રાણ, ૯ ગોત્રજ્ઞાનગણ પ્રાણ અને ૧૦ આયુગણ

પરંતુ જે એવા નથી તેવા ધર્માચરણ નહિ કરેલા પુરુષો મૃત્યુ અને દુઃખ ઉપસ્થિત થતા શોક કરે છે. 'જન' શબ્દ વાક્યના અલ કારમાં વપરાયો છે. અથવા એવા અધર્મી પુરુષો અર્થાત્ ધર્માચરણથી ગ્રહિત પુરુષો સ્વજનોના મૃત્યુથી કે ધન નાશ પામવાથી 'મમાજ્ઞો' અર્થાત્ તે ધન માફ હવું અને હું તેનો સ્વામી હતા, એવા અધ્યવસાય ગાળીને શોક કરે છે આમ અજ્ઞાનતાવશ વિલાપ અને શોક કરવા છતાં પણ પોતાના આત્મા સમાન બહાલો કરેલો પરિગ્રહ સોનું' આદી વગેરે ધન અને ઇષ્ટજનો જે નાશ પામેલ છે કે મૃત્યુ પામેલ છે તેને તે ગૃહસ્થો મેળવી શકતા નથી. જે ચારે બાજુથી મેળવી પોતાને આધીન કરવાની લાવના છે તે પરિગ્રહ છે.

અથવા ધર્મના પારગામી મુનિ જે આરંભના અંતમાં સ્થિત ગ્રહેલા હોય અર્થાત્ આરંભથી દૂર થયેલા હોય તેવા મુનિ પાસે તેના માતા પિતા વગેરે સ્વજનવર્ગ આવીને તે મુનિ ઉપર મમત્વ અને સ્નેહ કરે અને તેને મેળાવા વિલાપ અને શોક કરે, તો પણ તે આત્માથી મુનિને તેઓ પોતાનો પરિગ્રહ સમજવા છતાં પણ મેળવી શકતા નથી (૯)

મુવણુ, સ્વજન આદિની નશ્વરતા

દૃઢ લોભ દુઃશાવહં વિઝ, પરલોભે ય દુઃશ દુઃશાવહં ।

વિઢ્ઠમળધમ્મમેવ તં દત્તિ, વિઝ્ઞં કોઽગારમાવમે ॥૧૦॥

સોનું' આદી વગેરે ધન અને સ્વજનવર્ગ-તે બધો પરિગ્રહ આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં દુઃખદાયી છે તથા તે બધું નશ્વર છે. તેથી આ જાણનારે કયો પુરુષ ગૃહસ્થ-વાસમાં રહેવાનું પમદ કરે ? (૧૦)

બનીને રહે સાર એ છે કે ભિક્ષુશીલ સાધુ ચાલવું, બેસવું, ગિયત થવું અને શયન કરવું—એ બધી અવસ્થાઓમાં રાગદ્વેષ તજીને સમાધિવાળા બની ધર્મધ્યાનથી યુક્ત બની રહે. તથા તપ કરવામાં પણ પોતાનું પરાક્રમ ખૂબ પ્રગટ કરે તેઓ વિચારીને જ શબ્દો બોલે અને મનથી ગ્રાપ્ત રહે. (૧૨)

સાધુનું શયન સંબંધી વર્તન

જો પીહે જ યાવ પંગુજે, દારં સુન્નઘરસ્સ સંજણ ।

પુઢે જ ઉદાહરે વયં, જ સમુચ્છે જો સંથરે તર્ણ ॥૧૩॥

સાધુ શૂન્ય ગૃહનું દ્વાર બોલે નહિ કે બંધ કરે નહિ. કોઈ પૂછે તો બોલે નહિ તથા તે બરતો કચરો સાફ કરે નહિ અને તૃણ વગેરે પાથરે નહિ. (૧૩)

ટીકા—સાધુ શયન વગેરેના કારણે એકાંત શૂન્ય ધર્મી રહ્યા હોય તો કમાડ વગેરે વાસી તે મકાન બંધ ન કરે તેમ જ કમાડને હલાવે પણ નહિ. તેમ જ બંધ બારણાને ઉઘાડે નહિ. તથા કે બીજી જગ્યાએ ગ્દેલા સાધુને કોઈ ધર્મ વગેરે અથવા માર્ગ પૂછે તો સાવધ ભાષા ન બોલે. અથવા અભિગ્રહધારી જિનકલ્પી વગેરે સાધુ નિગ્રવદ્ય વચન પણ ન બોલે. તથા તે સાધુ તે મકાનના ધાસ અને કચરાને સાફ કરીને દૂર ન કરે. તથા કોઈ અભિગ્રહધારી સાધુ પોતાના શયન માટે ધાસનું બિછાનું ન પાથરે, તો પછી કાળજી વગેરે પાથરવાની તો વાત જ શું કરવી ? અથવા બીજા સાધુ પણ પોતા ધાસનું બિછાનું ન બિછાવે (૧૩)

સાધુ ઉપસર્ગ સહન કરે

જન્યજન્યમિદ અણાડલે, મમ-વિમમાટ મુળીઽહિયામણ ।

ચમ્પા ઝટ્ટવા વિ મેમ્વા, ઝટ્ટવા તન્ય મરીમિવા મિયા ? ૨૪

આના ત્રણે પ્રકારના ઉપસર્ગો સાધુ મુનિગણ નિર્વિકલ લાવથી સહન કરે અને ત્રિકાર ન પામે. સાધુ લયથી રૂ વાકે પણ ઊંચુ ન કરે, અર્થાત્ ક પાવે નહિ અહીં “આદિ” શબ્દથી એવો અર્થ થાય કે ભૂત વ્યતર વગેરેના ચાળા દેખીને તથા મોહું ભેદને મુનિ કંપાયમાન ન બને. અહીં શૂન્યગૃહ વગેરેમાં ગહેવું, તેમાં શૂન્ય-ગૃહ ઉપલક્ષણ માત્ર છે. મારે સ્મશાન વગેરે લયકર સ્થાનોમાં રહેલા જિનકલ્પી વગેરે મહામુનિ પણ કંપાયમાન થાય નહિ, એ પણ સમજવું (૧૫)

ળો અભિકંઘેજ્જ જીવિયં, નોઽવિ ય પૂયણપત્થણ સિયા ।
અઘમત્થ મુવિંતિ મેઘા, સુન્નાગારગયસ્સ મિક્કલુળો ॥૧૬॥

તે ઉપસર્ગોથી પીડિત સાધુ જીવવાની ઈચ્છા ન કરે તથા પૂજવાની માગણી ન કરે (પૂજા મારે કદ સહન ન કરે). આ પ્રમાણે પૂજા અને જીવનથી નિરપેક્ષ બની શૂન્યગૃહમાં રહેતાં સાધુને ભૈરવાદિકૃત ઉપસર્ગ સહન કરવાનો અભ્યાસ થઈ જાય છે. (૧૬)

ટીકાર્થ—વળી ભૈરવ વગેરેના ઉપસર્ગોથી પીડાયેલો સાધુ જીવવાની ઈચ્છા ન કરે અર્થાત્ જીવવાનું ગમત્વ ગમ્યા વિના પશ્ચિમે સહન કરે, તેમ જ ઉપસર્ગો સહન કરવાથી પૂજાનો ઈચ્છુક પણ ન બને આ પ્રમાણે જીવન અને પૂજા બંનેથી નિરપેક્ષ બનીને વાગે માન બાગે પિરાગ તથા શિવાળીયા વગેરેના ઉપદ્રવને સહન કરે છે તેથી તેને ગિરાય રાગ બાગ ઉપદ્રવો કરનારા આત્મીય જવા માંડે તેને વજામ નહિ જાય છે તથા શૂન્યાગારગત સાધુ મુનિગણ સહન કરવાનું પામી સુખેથી સહન કરે છે. (૧૬)

મુનિને રાજા મહારાજા વગેરેનો સંસર્ગ સારો નથી. કારણ કે તે સંસર્ગ શાસ્ત્રોક્ત આચાર પાળનાર મુનિનો પણ સમાધિભંગ કરે છે. (૧૮)

ટીકાર્થ—જેમા ત્રણ વાગ ઉકાળો આવી ગયો છે એવું ગરમ પાણી પીનાગ અથવા ગરમ પાણીને ઠંડુ કર્યા વિના પીનારા તથા જે શ્રુત અને આગ્રિય ધર્મમા મિથ્ય છે અને જે અસંયમ અર્થાત્ પાપાનુષ્ઠાનથી શરૂઆત હોય અને તેની ઘૂણા કરતા હોય તેવા ધર્મસાધક મુનિ માટે રાજા મહારાજા વગેરેનો સંસર્ગ અનર્થની ઉત્પત્તિનું કારણ બને છે અને શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાન કરવા છતાં પણ અસમાધિ અર્થાત્ અવધ્યાન થવા સભવ છે અને સ્વાધ્યાય વગેરેનો સંભવ રહેતો નથી, તેથી તેમનો સંસર્ગ સારો નથી, માટે ત્યાગ્ય છે. (૧૮)

કલહ કરનારને મોક્ષનો અભાવ
અહિગરણકલ્હસ્સ મિવસુણો, વયમાણસ્સ પસજ્જ દારુણં ।
અદ્દે પરિહાયતીં વહુ, અહિગરણં ન કરેજ્જ પંહિણ ॥૧૯॥

જે સાધુ કલહ કરનાર છે અને પ્રગટરૂપે ભયાનક વાક્ય બોલે છે, તેનો મોક્ષ અથવા સંયમ અત્યંત નષ્ટ થઈ જાય છે, તેથી વિવેકી સાધુ કલહ ન કરે. (૧૯)

ટીકાર્થ—“અધિકગ્ગુ” કલહનું નામ છે. તે કરવાનો જેનો સ્વભાવ છે તેને “અધિકગ્ગુકર” કહે છે. જે સાધુ કલહ કરનાર છે તથા જેનાની કલહ ઉત્પન્ન થાય એવી દારૂણ અને ભયંકર વાણી પ્રગટરૂપથી બોલે છે તેનો મોક્ષ અથવા મોક્ષનું કારણ સંયમ ધર્મ જ નષ્ટ થઈ જાય છે આરાધ્ય એ છે કે જે કલહ કરે છે અને ખીમન મિમન દુઃખ દેનાર વાણી બોલે છે, તેનું ઘણું કષ્ટમાં

મહાવીર સ્વામીથી ભિન્ન નથી, માટે અહીં ભગવાનને મહાન કહ્યા છે એવા મહાન તથા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરનારા મહર્ષિ જ્ઞાતપુત્ર શ્રી વર્ધમાન સ્વામી દ્વારા પ્રતિપાદિત આમધર્મના ત્યાગ સ્વરૂપ જે ધર્મ છે, તેનું જેઓ આચરણ કરે છે તેઓ જ સંયમમાં પ્રવૃત્ત છે તથા તેઓ જ કુતીર્થિક ધર્મને ત્યાગ કરીને સમ્યગ્ધર્મમાં પ્રવૃત્ત છે તથા તેઓ જ નિહત્ર વગેરેના ત્યાગ કરી કુમાર્ગના ઉપદેશથી સારી રીતે હડી ગયેલા છે (૫૨ તુ કુપ્રાવચનિક અને જમાલિ પ્રભૃત કુમાર્ગદેશનાથી હડેલા નથી.) તથા યથોક્ત ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરનારા તેઓ જ ૫૨રૂપ એક ખીજને ધર્મમાં પ્રેરિત કરે છે અથવા ધર્મથી ભ્રષ્ટ થનારાને ફરીથી ધર્મમાં પ્રવૃત્ત કરે છે (૨૬)

પૂર્વે ભોગવેલા વિષયો યાદ ન કરવા

મા પેઠ પુરા પણામણ, અમિકસે ઉવધિં ધૃણિતણ ।

જે દૂમણ તેહિ જો જયા, તે જાણંતિ મમાહિમાહિયં ॥૨૭॥

પહેલાં ભોગવેલાં ગાઝાહિ વિષયોનું સ્મરણ કરવું નહિ. માયા અને આઠ પ્રકારના કર્મોને દર કરવાની ઈચ્છા કરવી. મનને દુષિત કરનારા ગાઝાહિ વિષયોમાં જે પુરુષ આગ્રજ નથી, તે પુરુષ પોતાના આત્મામાં સ્થિત છે અને ધર્મ-ધ્યાન તથા રાગદ્વેષના ન્યાગરૂપ ધર્મને જાણે છે. (૨૭)

ટીકાર્થ—દુર્ગતિ તત્ત્વ કે સંસાર તત્ત્વ જે પ્રાણીઓને નમાત છે તેને 'પ્રણ મમ' કહે છે, તે શબ્દાદિ વિષયો છે. તેને પૂર્વે જાગર્યા છે, તેનું સ્મરણ ન કરવું, કારણ તેનું સ્મરણ પણ મદા અનર્થનું કારણ બને છે. તથા ન ભોગવેલા નવા વિષયોની પણ આકાશ

... ની તથા ... અર્થ નિર્ણય ... પ્રત્યક્ષાન વિષયનું સ્મરણ ?

અને નિમિત્ત બતાવવાના કાર્યોને છોડી દઈ સમ્યક્ ક્રિયાના અનુષ્ઠાનમાં જ પ્રવૃત્તિ કરવી. તથા આ વસ્તુ મારી છે અને હું તેનો સ્વામી છું—આવા પ્રકારની મમતા પણ સાધુ ન કરે (૨૮)

છન્નં ચ પસંય ણો કરે, ન ચ ઉક્કોસ-પગાસ માહણે ।
તેસિં સુવિવેગમાહિણ, પણયા જેહિં સુજોસિયં ધુયં ॥૨૯॥

સાધુ પુરુષ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ન કરે. જેમણે આઠ પ્રકારના ક્રોધોને નાશ કરનાર સંયમનું સારી રીતે સેવન કરેલું છે, તેમનો જ ઉત્તમ વિવેક જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે અને તેઓ જ ધર્મમાં અનુરક્ત છે. (૨૯)

ટીકાર્થ—“છન્ન” માયાનું નામ છે, કારણ કે પોતનો અભિપ્રાય છૂપાવવો તે માયા છે તે માયા સાધુ ન એવે તથા બધા કોઈ જાતે આપત્તિ વિના જેન પ્રશમે છે—આદર કરે કરે છે તે પ્રશસ્ત છે, તે લોભ છે, તે લોભ પણ સાધુએ કરવો નહિ. ‘ઉત્કર્ષ’ તે માનનું નામ છે. કારણ કે તે લઘુપ્રવૃત્તિવાળા પુરુષને જાતિ પગે મદના સ્થાનો કલ્યા છે, તેમની દ્વાગ મત બનાવી દે છે, માટે માધુ માન પણ ન કરે

તથા ‘પ્રકાશ’ તે ક્રોધનું નામ છે કારણ કે તે મનુષ્યની અદર-હીન પણ મોદુ, દષ્ટિ, શૂક્રાદિભગ વગેરે વિકારોથી પ્રગટ થઈ જાય છે એ ક્રોધ પણ સાધુ મનિગાજ ન કરે

જે મહાત્માઓએ આ ચતુર્વિધ કષાયોનો પરિત્યાગ કર્યો છે, તેઓ જ ધર્મમાં પ્રવ્રત્ત થયેલા છે, અથવા તે જ મન્યુર્યોનો ઉત્તમ પરિણામ કેવ વિવેક જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે તથા તેઓ જ ધર્મમાં પ્રવ્રત્ત થયેલા છે. જે મહાત્માઓએ આઠ પ્રકારના ક્રોધો દ્વ

અનુબ્ધાનમા પ્રવૃત્તિ બતાવવા કહે છે કે 'સુસચુદ્ધે' અર્થાત્ સાધુ ઈન્દ્રિય અને નો-ઈન્દ્રિય દ્વારા વિષય તૃષ્ણા ગ્રહિત બનીને વિચરે.

શ્રવ અને ચારિત્રને ધર્મ કહે છે. તે ધર્મને જ સાધુ પોતાનું પ્રયોજન માને, કાગ્ણ સંજ્ઞન પુરુષ ધર્મની જ પ્રાર્થના કરે છે. તથા સાધુ તપમા પોતાનું પરાક્રમ પ્રગટાવે અને જિતેન્દ્રિય બનીને સંયમનું અનુબ્ધાન કરે. આમ શા માટે કરવું ? તો શાસ્ત્રકાર બતાવે છે કે સંસાર-સાગરમા ભ્રમણ કરનારા પ્રાણીઓને ધર્માનુબ્ધાન કર્યા વિના આત્મ-કલ્યાણ પ્રાપ્ત થવું અતીવ દુર્લભ છે કાગ્ણ કે (ન પુનઃ) અર્થાત્ મનુષ્ય-ભવ આગ્રીયા કીડાની જ્યોતિ કે વીજળીના ચમકારા જેવો અતિ ચંચળ છે, તે વીતી જાય તો અગાધ સાગરમા પડેલી નાની વસ્તુ હાથ લાગવી મુશ્કેલ છે, તેમ મનુષ્યભવ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવો અત્યંત દુર્લભ છે.

માટે યુગ સમિલ વગેરેના દષ્ટાંતોમા કહેલી નીતિ અનુસાર પ્રથમ તો મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિ જ દુર્લભ છે, અને તેમા વળી આર્યક્ષેત્ર મળવું અતિ દુર્લભ છે તેથી દુઃખથી આત્મહિત પ્રાપ્ત થાય છે, એ માનવું પડે છે.

પ્રાણીઓમા ત્રસ પ્રાણીઓ ટ્રેષ્ઠ છે અને ત્રસમા પચેન્દ્રિય પ્રાણી ઉત્કૃષ્ટ છે તેમા પણ મનુષ્ય વિશિષ્ટ છે મનુષ્યભવમા પણ આર્યદેશ મળવો ઉત્તમ છે આર્યદેશમા પણ કુળ મુખ્ય છે અને કુળમા જાતિ ઉત્કૃષ્ટ છે જાતિમા રૂપ અને સમૃદ્ધિ મળતી મુશ્કેલ છે અને તેમા પણ બળ મળવું તે વિશિષ્ટતા છે બળ મેળવીને આયુષ્ય મળવું ઉત્તમ છે અને આયુષ્યથી પણ વિજ્ઞાન મળવું મુખ્ય છે વિજ્ઞાનમા પણ મધ્યકતાની પ્રાપ્તિ થતી ઉત્તમ છે અને તેમાં શીળાની પ્રાપ્તિ થતી તે પણ ઉત્તમ છે. ક્રમશઃ આ પદાર્થો પ્રાપ્ત કરતા તે મલોપમા મોદ-માધનને ક્રિયાય છે. તેમા તમે દષ્ટી વગર

ה' תש"ח
ה' תש"ח
ה' תש"ח

ה' תש"ח
ה' תש"ח
ה' תש"ח

પ્રાણીઓને કલ્યાણ-માર્ગની પ્રાપ્તિ ઘણી મુશ્કેલ છે એવું જાણી તથા આ આર્હત ધર્મ જધા ધર્મોમાં શ્રેષ્ઠ છે એવું સમજીને જ્ઞાનાદિ સંપન્ન ગુરુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ માર્ગ ઉપર ચાલનારા અને પાપથી વિરત થયેલા ઘણા પુરુષોએ આ સંસાર-સમુદ્રને પાર કર્યો છે—એમ હું કહું છું. (૩૨)

ટીકાર્થ—પુનઃ શાસ્ત્રકાર ઉપદેશ આપવા માટે કહે છે કે—

હિંસા, રીતિયા પોતાનું કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરવું અત્યંત દુર્લભ છે એવું જાણીને તથા જધા ધર્મોમાં મહાન્ અતર ગણનારા ધર્મ-વિશેષને અથવા કર્મના અંતરને જાણીને અથવા ઉત્તમ અનુષ્ઠાન યોગ્ય મનુષ્યત્વ અને આર્ય ક્ષેત્ર વગેરે પ્રાપ્ત થયેલ અવસરને જાણીને તથા આ શ્રુત ચારિત્ર સ્વરૂપ આર્હત ધર્મને સ્વીકારીને યાતાદિયાં સંપન્ન લઘુકર્મી ઘણા પુરુષો આચાર્ય વગેરે અથવા તીર્થ કરે જતાવેલા માર્ગનું અનુષ્ઠાન કરીને પાપકર્મથી નિવૃત્ત જની ગયા છે અને તેમણે અપાર સંસાર-સાગરને પાર કર્યો છે. આ મેં તમને કહ્યું છે અને બીજા તીર્થ કરોએ બીજાઓને કહ્યું છે. 'ઈતિ' શબ્દ સમાપ્તિ-અર્થક છે. 'તિથેમિ' પૂર્વવત્ છે. (૩૨)

આ વૈતાલીય નામના બીજા અધ્યયનનો

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

જે લિહુએ આઠ પ્રકારના કર્મોનું આગમન રોકી દીધું છે, તેને જે અજ્ઞાનવશ કર્મ બંધાયેલું હોય તે સંયમના અનુષ્ઠાનથી ક્ષીણ થઈ જાય છે. તે પાંડિત પુરુષ મરણને છાડીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. (૧)

ટીકા—જે લિહુએ કર્મોને રોક્યા છે અથવા સમ્યક્ અનુપયોગ રૂપ અનુષ્ઠાન અથવા મિથ્યાદર્શન, અવિગતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગ રૂપ કર્મોને જેણે રોકી દીધા છે, તે સાધુને અજ્ઞાનવશ જે દુઃખ-પતિદૂળ વેદનીય અથવા દુઃખના કાંચ સ્વરૂપ આઠ ૧. ૧. ૧ કર્મો બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ તથા નિકાચિત ભેદથી ઉપચિત થયા છે તે તીર્થ કચોક્ત ૧૭ પ્રકારના સંયમના અનુષ્ઠાનથી પ્રત્યેક ક્ષણે નાશ થતા જાય છે. ભાવ એ છે કે જે તળાવમાં પાણીના આગમનનો માર્ગ બંધ થઈ ગયો છે, તેમાં પહેલાનું ભાગ્યેણું પાણી જેમ સૂર્યના કિરણોથી પ્રતિદિન ઘટતું જાય છે, તે પ્રમાણે જે સાધુ મહાત્માએ આસ્રવ દ્વાર બંધ કરી દીધું છે, તથા ઈન્દ્રિય, યોગ અને કપાયને રોકવામાં હમેશા સાવધાન રહે છે, તે સંવ્રતાત્મા પુરુષના અનેક જન્મસંચિત અજ્ઞાનજનિત કર્મો સંયમના અનુષ્ઠાનથી ક્ષીણ થઈ જાય છે જે પુરુષ સંવ્રતાત્મા છે તથા સત્કર્મનું અનુષ્ઠાન કરે છે તે મન્થુ-સ્વભાવને તથા ઉપલક્ષણથી જાનિ, જગ, મન્થુ અને ઝાક વિગેરેને છાડી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે જે સત્ અને અસત્ના વિવેકી છે, તેને પાંડિત કહે છે. અથવા મર્વજો એવું કહે છે કે જે વિવેકી પુરુષ પોતાના આત્માને સવગ્મા ગણી નિર્મળ સંયમ પાળે તેણે મોક્ષમા જશે (૧)

શ્રી-કામભોગોમાં અનાસક્તિ

તે વિન્નપાદિડોવિયા, સંતિન્નેહિ મમં વિયાપિયા ।

તમ્હા ઉદ્દંતિ પામદા, અદવન્તુ કામાટ મેગવં ॥૨૧॥

રાત્રિભોજન ત્યાગ અને મહાવ્રત પાલન
 ઋણં ત્રિણિદિં આહિયં, ધારંતી રાઈણિયા ઇહં ।
 एवं પરમા મહન્વયા અક્ષાયા ઉ સરાઈમોયણા ॥૩॥

જેમ વાણિયો દૂર દેશથી ઉત્તમ રત્નો અને વસ્ત્રો વગેરે
 ક્રમાઈ લાવેલો હોય તેને રાજા મહારાજાદિ ધારણ કરે છે,
 તે જ પ્રમાણે આચાર્ય દ્વારા ઉપદિષ્ટ રાત્રિભોજનવિરમણ
 સહિત પાંચ મહાવ્રતો સાધુ પુરુષ ધારણ કરે છે (૩)

ટીકા—હવે સૂત્રકાર ખીજે ઉપદેશ આપવા કહે છે કે—

જેમ વાણિયો ખીજ દેશમાંથી ઉત્તમ રત્નો, વસ્ત્રો અને પાત્રો
 વગેરે ક્રમાઈ લાવેલો હોય તેને રાજા મહારાજા અને ગણ સમાન
 ઈશ્વરજ્ઞાન મણિસો ધારણ કરે છે, તે પ્રમાણે આચાર્ય મહારાજા
 વર્ણવેલાં રાત્રિભોજન વિરમણ સહિતના રત્નતુલ્ય આ પાંચ મહા-
 વ્રતોને સાધુ પુરુષ ધારણ કરે છે. અહીં “તુ” શબ્દ ઉપગ્રેક્ત
 રત્નોત્તી અપેક્ષાએ મહાવ્રતો રૂપી રત્નોની વિશિષ્ટતા દર્શાવે છે તેના
 આર એ છે કે જેમ પ્રધાન રત્નો મટે ગણ મહારાજાઓ જ ભાજન
 છે, તે પ્રમાણે મહાવ્રતરૂપી રત્નોના મહા પગકમળ સાધુ પુરુષ જ
 પાત્ર છે, અન્ય નહિ. (૩)

મુખશીળતા

જે ઇહ સાયાણુગા નગ અઙ્ગોવવન્ના કામેદિં મુચ્છિયા ।
 ક્વિવણેણ મમં પગન્નિમયા, ન તિ જાણંતિ મમાદિમાદિતં ॥૪॥

આ લોકમાં જે પુરુષો મુખની પાછળ ભમે છે તથા
 સમૃદ્ધિ, રસ અને સાત્તા ગૌરવમાં મુર્ચ્છિત છે તેઓ—

સાધુ પોતાનું પરાક્રમ વાપરવામાં ન્યૂનતા ન ગણે તથા મન વચન કાયાથી ગુપ્ત રહે અર્થાત્ સુપ્રશ્નિહિતયોગ બનીને રહે. સાધુ જ્ઞાનાદિથી યુક્ત બનીને સર્વદા પોતાના અને પગના વિષયમાં યતનવાન બને.

સાધુ કેવા બનીને એમ કરે ?

તો કહે છે કે—પરમ્ તે ઉત્કૃષ્ટ અને આયત તે દીર્ઘ, જે સર્વ કાળમાં સ્થિત રહે છે તે પરમાયત એટલે કે મોક્ષ છે. એવા મોક્ષની સદા અભિલાષા કરતા સાધુ ઉપર બતાવેલા વિશેષણો (ગુણો) થી યુક્ત બનીને રહે. (૧૫)

ધન-સ્વજન આદિ શરણુ નથી

वित्तं पसवो य नाइओ, तं बाले सरणं ति मन्नइ ।

एते मम तेसुवी अहं नो ताणं सरणं न विज्जई ॥१६॥

અજ્ઞાની જીવ ધન પશુ અને જ્ઞાતિ જનને પોતાનું શરણુ માને છે. તે માને છે કે તેઓ મારા છે અને હું તેમની ઉપર નિર્ભર છું. વસ્તુતઃ તે ત્રાણુ અને શરણુ નથી. (૧૬)

ટીકાર્થ—વળી મુતકાર ખીજે ઉપદેશ આપતા કહે છે કે—

ધન ધાન્ય અને દિરણ્ય વગેરેને “વિત્ત” કહે છે

દાથી, ઘોડા, ગાય, બેસ વગેરેને પશુ કહે છે

માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે સ્વજન વર્ગને “જ્ઞાતિ” કહે છે

ઉપરોક્ત ગદ્યા પદાર્થોને અજ્ઞાની જીવ પોતાનું શરણુ માને છે અજ્ઞાની જીવ એવું માને છે કે ધન, ધાન્ય, માનુ, સારી વગેરે વિત્ત તથા દાથી ઘોડા ગાય બેસ વગેરે પશુઓ તથા માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે જ્ઞાતિ જનને શરણુ માને છે. (૧૬)

સાધુ પોતાનું પગક્રમ વાપરવામાં ન્યૂનતા ન ગણે તથા મન વચન કાયાથી શુભ રહે અર્થાત્ સુપ્રશિદ્ધિતયોગ બનીને રહે. સાધુ જ્ઞાનાદિથી યુક્ત બનીને સર્વદા પોતાના અને પગના વિષયમાં ચતનવાન બને.

સાધુ કેવા બનીને એમ કહે ?

તો કહે છે કે—પરમ્ તે ઉત્કૃષ્ટ અને આયત તે દીર્ઘ; જે સર્વ કાળમાં સ્થિત રહે છે તે પરમાયત એટલે કે મોક્ષ છે. એવા મોક્ષની સદા અભિલાષા કરતા સાધુ ઉપર બતાવેલા વિશેષણો (શુણો)થી યુક્ત બનીને રહે. (૧૫)

ધન-સ્વજન આદિ શરણુ નથી

वित्तं पसवो य नाइओ, तं बाले मरणं ति मन्नइ ।

एते मम तेसुवी अहं नो ताणं सरणं न विज्जई ॥ १६ ॥

અજ્ઞાની જીવ ધન પશુ અને જ્ઞાતિ જનોને પોતાનું શરણુ માને છે. તે માને છે કે તેઓ મારા છે અને હું તેમની ઉપર નિર્ભર છું. વસ્તુતઃ તે ત્રાણુ અને શરણુ નથી. (૧૬)

ટીકાર્થ—વળી મુત્રકાર બીજો ઉપદેશ આપતા કહે છે કે—

ધન ધાન્ય અને દિરૂપ્ય વગેરેને “વિત્ત” કહે છે

દાર્થી, ધોષ, ગાય, બેસ વગેરેને પશુ કહે છે

માતા, પિતા, પુત્ર, ત્રી વગેરે સ્વજન વર્ગને “જ્ઞાતિ” કહે છે

ઉપગ્રસ્ત ગદ્યા પદ્યોને અજ્ઞાની જીવ પોતાનું શરણુ માને છે અજ્ઞાની જીવ એવું માને છે કે ધન, ધાન્ય, ગેનુ, આદિ વગરે વિત્ત તથા દાર્થી ધોષ ગાય બેસ વગરે પશુઓ તથા માતા, પિતા, પુત્ર, ત્રી વગરે જ્ઞાતિ જનો વગરે માત્ર દિન ન્યૂન રહે છે, મન

એકલો જ તે દુઃખ ભોગવે છે તે વખતે ધન અને શાંતિજન તેનું જગ પણુ રક્ષણ કરી શકતા નથી. વળી સ્વજનવર્ગની વચ્ચે રહીને પણુ ગેગથી પીડા પામતો ગેગી એકલો જ દુઃખ ભોગવે છે, પરંતુ સ્વજનવર્ગ તેના ગેગને ઘટાડી શકતો નથી કે સંપૂર્ણ નાશ કરી શકતો નથી. અથવા ઉપક્રમ (ઘાત)ના કાગળે જ્યારે પ્રાણીનું આયુષ્ય નષ્ટ થઈ જાય છે તથા તેની અવધિ પૂરી થતા આયુષ્ય પૂર્ણ થાય છે કે મૃત્યુઠાળ ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે તે પ્રાણી એકલો જ અહીંથી પરલોકમાં ગમન કરે છે અથવા ખીજેથી અહીં એકલો જ આવે છે તે વખતે તેના કાઈ પણ સાથી હોતો નથી. માટે વિવેકી પુરુષ જે સસારના યથાવસ્થિત સ્વભાવને ઓળખે છે, તે તેઓનું શરણુ જગ પણુ માનતો નથી, તો પછી સંપૂર્ણપણે માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? કારણ કે તે સમજે છે કે જગતમાં જીવ એકલો જ જન્મે છે અને એકલો જ મરે છે વળી આ જીવન એકલાને જ શુભાશુભ ગતિ લવા-વર્તમા થાય છે. માટે આત્માએ એકલાએ જ પોતાનું દિત સંપાદન કરવું જોઈએ

તથા જીવ એકલો જ કર્મ કરે છે અને તેનું ફળ પણ એકલો જ ભોગવે છે તે એકલો જન્મે છે અને એકલો જ મરે છે અને એકલો જ પરલોકમાં ગય છે. (૧૭)

કર્માનુસાર સંસાર ભ્રમાણુ

મચ્ચે મયકમ્મકપ્પિયા, અવિયત્તેણ દુહેણ પાણિણો ।

દિંદંતિ મયાડલા મદ્દા, જાદ્જરામરણેદિ ડમિદુતા ॥૧૮॥

અથા પ્રાણીઆ પાતપોતાના કર્માનુસાર નાના પ્રકારની અવસ્થાઓથી યુક્ત છે તથા અથા અલક્ષિત દુઃખથી

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને મોક્ષ સાધનનો અવસર માનીને દરેક મનુષ્યે તેને ઉચિત કાર્ય કરવું જોઈએ. તેમા જંગમ(ત્રસ)પણું દોષુ, પચેન્દ્રિયપણું હોવું, તથા ઉત્તમ કુળમા ઉત્પન્ન થવું અને મનુષ્યતા તે તો દ્રવ્ય છે. તથા રૂપા જનપદ સ્વરૂપ આ આર્યદેશ તે ક્ષેત્ર છે. અને અવસર્પિણીનો ચોથો અને પાંચમો આરો વગેરે ધર્મપ્રાપ્તિ માટે યોગ્ય કાળ છે. તથા ધર્મશ્રવણ અને તેની ઉપગ શ્રદ્ધા તથા આરિત્રાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ એકાંત હિતકાંક્ષા વિરતિ (પ્રવ્રજ્યા) નો સ્વીકાર કરવામા ઉત્સાહ રૂપ ભાવ અનુકૂળ અવસર છે. એવા શુભ અવસરને સમજીને તથા સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ સુલભ નથી એ શાસ્ત્રનુ કથન જાણીને તેને અનુરૂપ કાર્ય કરવું જોઈએ. કારણ કે જેમણે ધર્માચરણ કર્યું નથી, તેમને પુનઃ બોધ પ્રાપ્ત થવો સુલભ નથી કાગ્ય છે—

મજેલી બોધિમા ધર્મ ન કરતા ભવિષ્યમા બોધિની પ્રાર્થના કરો છો તો તમે બીજા જ્ઞાનને કયુ મૂલ્ય આપીને પ્રાપ્ત કરશો ? અર્થાત્ તમને અત્યારે મહાપુણ્યોદયથી ધર્મશ્રદ્ધા મળી છે તે અવસર ગુમાવી દઈ ધર્માચરણ કરશો નહિ તો પછી ધર્મ વિના તમને પુનઃ બોધિની પ્રાપ્તિ કેમ થશે ? માટે જ્ઞાનાદિસ પત્ર પુરુષોએ એવું વિચારવું જોઈએ કે ઉત્કૃષ્ટ દેશે ઉણા અર્ધ પુદ્ગળ પગવર્તન કાળ સુધી ફરીથી બોધિ મળવી દુર્લભ છે. બોધિની દુર્લભતા મૂનિ હમેશા ધ્યાનમા રાખે

અહીં “અહિયામણ” પાઠાતર પણ મજે છે તેનો અર્થ એ છે કે માત્ર ઉત્પન્ન થયેલાં પરીવર્તેને જગત્ સમતા ગામ્પી સદન કર, એવું ગાગદેવને જીતનાર નાભિપુત્ર જિનેશ્વરદેવ શ્રી ઋષભદેવ ભાસાને અઠાપદ પર્વત ઉપા પોતાના (૯૮) પુત્રોને હત્યું હતું ત્ય અન્ન નીર્થકરે એ પણ એમ જ કહ્યું છે (૧૯)

હિસા કરવી નહિ. પોતાના આત્માના હિતમાં પ્રવૃત્ત રહીને સ્વર્ગાદિની ઈચ્છા રહિત (અનિદાન) બનીને ગુપ્તેન્દ્રિય રહેવું. આ પ્રમાણે અનંત જીવ સિદ્ધ થયા છે, વર્તમાન કાળમાં સિદ્ધ થાય છે અને ભવિષ્યકાળમાં પણ અનંત જીવ સિદ્ધ થશે. (૨૧)

ટીકાર્થ—હવે સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત ગુણોને ઉદ્દેશીને કહે છે—ત્રિવિધ એટલે મન વચન અને કાયાથી અથવા કર્મવું, કર્મવળુ અને અનુભોદવું એ ત્રણ પ્રકારે દશ પ્રકારના પ્રાણુ ધારણ કરનારા પ્રાણીઓને ન હણવા, તે પહેલું મહાવ્રત છે. આ પહેલું મહાવ્રત ઉપસક્ષણથી કહ્યું છે તેથી બીજા મહાવ્રતો પણ સમજી લેવા. તથા પોતાના આત્માનું દિત તે આત્મહિત છે, તેમાં પ્રવૃત્ત થઈને તથા જેને સ્વર્ગાદિક સુખની અભિલાષા નથી તે અનિદાન છે, તેવા બનીને તથા ઈન્દ્રિય અને નોઈન્દ્રિય (મન) તથા મન, વચન અને કાયા એ ત્રણેથી મૃત તે ગુપ્તિથી ગુપ્ત એવા બનીને વિચરવું. આવા ઉત્તમ ગુણુવાળો પુરુષ અવગ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, એ બતાવવા કહે છે કે—પૂર્વોક્ત માર્ગનું અનુક્રાંત કરીને અથવા સંવૃત્ત બનીને પોતાના સમસ્ત કર્મોના લાય કરીને વિશિષ્ટ સ્થાન એવા સિદ્ધ સ્થાનમાં ગયા તથા વર્તમાન કાળમાં પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ક્ષેત્રમાં પૂર્વોક્ત માર્ગ દ્વારા જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ આ જ માર્ગનું અનુક્રાંત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે, પણ તેથી જુદો અન્ય કોઈ મોક્ષમાર્ગ નથી તે કહેવાને બાવાર્થ છે, (૨૧)

एवं मे उदाहृत्य अणुत्तरनाणी अणुत्तरादंसी अणुत्तरणाणदंमणधरो।
अग्दा नादपुत्ते भगवं वेमान्निण वियादिण ॥२२॥

નિવેમિ ॥

ભગવાન મહાવીર સ્વામીની માતા વિશાલા હતા (અથવા વિશાળ પુણ્યવાળા હતા) અને કુળ પશુ વિશાળ હતું તથા તેમનું પ્રવચન પણ વિશાળ (ઉદાર) હતું, માટે તેઓ વૈશલિક જિન કહેવાયા છે. તેની ગાથા આ પ્રમાણે છે—

વિશાલા જનની यस્ય, વિશાલ કુલમેવ વા ।

વિશાલં વચનં ચાસ્ય, તેન વૈશાલિકો જિનઃ ॥

આ પ્રમાણે તે જિનેશ્વર દેવે કહ્યું છે, તે કુલ તમને કહ્યું છે. “ઈતિ” શબ્દ સમાપ્ત્યર્થક છે ‘બ્રવીમિ’ નો અર્થ “કુ” કહ્યું છે” થાય છે નયો પૂર્વની પેઠે જાણવા (૨૨)

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનું “વૈતાલીય” નામનું

દ્વિતીય અધ્યયન સમાપ્ત.

પહેલો ભાગ સમાપ્ત

ભગવાન મહાવીર સ્વામીની માતા વિશાલા દત્તા (અથવા વિશાળ પુણ્યવાળા દત્તા) અને કુળ પશુ વિશાળ હતુ તથા તેમનુ પ્રવચન પશુ વિશાળ (ઉદ્ધાર) હતું, માટે તેઓ વૈશાલિક જિન કહેવાયા છે. તેની ગાથા આ પ્રમાણે છે—

વિશાલા જનની यस્ય, વિશાલં કુલમેવ વા ।
વિશાલં વચનં ચાસ્ય, તેન વૈશાલિકો જિનઃ ॥

આ પ્રમાણે તે જિનેશ્વર દેવે કહ્યું છે, તે કુ તમને કહું છું. “હતિ” શબ્દ સમાપ્ત્યર્થક છે ‘બ્રવીમિ’ નો અર્થ “કું કહું છું” થાય છે નયો પૂર્વની પેઠે જાણવા (૨૨)

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનું “વૈતાલીય” નામનું
દ્વિતીય અધ્યયન સમાપ્ત.

પહેલો ભાગ સમાપ્ત

હિંસા કરવી નહિ. પોતાના આત્માના હિતમાં પ્રવૃત્ત રહીને સ્વર્ગાદિની ઈચ્છા રહિત (અનિદાન) બનીને ગુપ્તેન્દ્રિય રહેવું. આ પ્રમાણે અનંત જીવ સિદ્ધ થયા છે, વર્તમાન કાળમાં સિદ્ધ થાય છે અને ભવિષ્યકાળમાં પણ અનંત જીવ સિદ્ધ થશે. (૨૧)

ટીકાર્થ—હવે સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત ગુણોને ઉદ્દેશીને કહે છે—
ત્રિવિધ એટલે મન વચન અને કાયાથી અથવા કર્મ, કર્મવશુ અને અનુભોદ્ય એ ત્રણ પ્રકારે દશ પ્રકારના પ્રાણુ ધારણ કરનારા પ્રાણીઓને ન હણવા, તે પહેલું મહાવ્રત છે. આ પહેલું મહાવ્રત ઉપસક્ષણથી કહ્યું છે તેથી બીજા મહાવ્રતો પણ સમજ લેવા. તથા પોતાના આત્માનું દિત ત આત્મદિત છે, તેમાં પ્રવૃત્ત થઈને તથા જેને સ્વર્ગાદિક સુખની અભિલાષા નથી તે અનિદાન છે, તેવા બનીને તથા ઈન્દ્રિય અને નોઈન્દ્રિય (મન) તથા મન, વચન અને કાયા એ ત્રણેથી મૃત તે ગુપ્તિથી ગુપ્ત એવા બનીને વિચરવું આવા ઉત્તમ ગુણગણો પ્રત્યક્ અવગમ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, એ બતાવવા કહે છે કે—પૂર્વોક્ત માર્ગનું અનુક્રમ કરીને અથવા સંવ્રત બનીને પોતાના સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરીને વિશિષ્ટ સ્થાન એવા મિદ્ધ સ્થાનમાં ગયા તથા વર્તમાન કાળમાં પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ક્ષેત્રમાં પૂર્વોક્ત માર્ગ દ્વારા જ મિદ્ધ પ્રાપ્ત કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ આ જ માર્ગનું અનુક્રમ કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે, પણ તેથી જુદે અન્ય કેઈ મોક્ષમાર્ગ નથી તે કહેવાનો ભાવર્થ છે, (૨૧)

एवं मे उदाहृ अणुत्तरनाणी अणुत्तरदंसी अणुत्तरणाणदंमणधरे।
अग्दा नात्पुत्ते भगवं वेमान्निण विद्याद्विण ॥२२॥

તિવેમિ ॥

લગવાન મહાવીર સ્વામીની માતા વિશાલા હતા (અથવા વિશાળ પુણ્યવાળા હતા) અને કુળ પણ્ય વિશાળ હતું તથા તેમનું પ્રવચન પણ વિશાળ (ઉદાગ્ર) હતું, માટે તેઓ વૈશાલિક જિન કહેવાયા છે. તેની ગાથા આ પ્રમાણે છે—

વિશાલા જનની यस્ય, વિશાલં કુલમેવ વા ।

વિશાલં વચનં ચાસ્ય, તેન વૈશાલિકો જિનઃ ॥

આ પ્રમાણે તે જિનેશ્વર દેવે કહ્યું છે, તે કુલ તમને કહું છું. “ઈતિ” શબ્દ સમાપ્ત્યર્થક છે ‘બ્રવીમિ’ નો અર્થ “કહું કહું છું” થાય છે નયો પૂર્વની પેઠે જાણવા (૨૨)

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનું “વૈતાલીય” નામનું

દ્વિતીય અધ્યયન સમાપ્ત.

પહેલો ભાગ સમાપ્ત

